

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - МИР КУЛЬТУРЫ

Yaz/ Summer/ лето 2021 • Yıl/ Year/ Год 13 • Sayı/ Number/ Число 43

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

**Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate
Editor Ответственный секретарь**

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

▪Prof. Dr. Celal DEMİR▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT

▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: kulturevreni@gmail.com

www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

80 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli /

Subscription Price

320 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

Ağustos 2021

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

Ressam Mustafa KAYA

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAJCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@mail.ru Tel: 00998712241310

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission
Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять
материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к
местным представителям журнала

Danışma Kurulu

Advisory Board

Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasif MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCILASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUymAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Berykbay SAGYNDYKULY (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıytgul KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auevov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükerrer ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (TDK Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Not** : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

• *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*

• *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*

• *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Türklerin Kullandıkları Mitolojik “Ad” ve “Soyadları”nın Anlamları ve Özellikleri <i>The Meanings And Characteristics Of Mythological “Name” And “Surname”</i> <i>Used By Turks</i> Значения И Особенности Тюркских Мифологических «Имен» И «Фамилий» Prof. Dr. Tuncer Gülensoy	9
Sözlük Kavramı Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler <i>Some Opinions And Thoughts On The Concept Of The Dictionary</i> Некоторые Взгляды И Мысли По Поводу Понятия Словарь Prof. Dr. Saim Sakaoğlu	19
Atasözü Deyim Yazıları Bibliyografyam (Mart 1964-Ekim 2021) <i>My Proverb And Idioms Bibliography</i> <i>(March 1964-October 2021)</i> Пословицы, Выражения, Биография (Март 1964-Октябрь 2021) Nail Tan	29
Azərbaycan Muzik Kültürünün Gelişmesinde Server Ganiyev'in Pedagoji ve Yaratıcı Faaliyetlerinin Önemi <i>The Importance Of Creative And Pedagogical Activities In Sarvar Ganiev In The Development Of The Musical Culture Of Azerbaijan</i> Значение Творческой И Педагогической Деятельности Сарвара Ганиева В Развитии Музыкальной Культуры Азербайджана Dr. Arif Möhsünoğlu	37
Şekileme (Sicileme) Söyleyiş Tarzı ve Âşık Şenlik Şiirlerinde Şekileme (Sicileme) <i>Şekileme (Sicileme) Style/Way Of Speaking/Saying And Şekileme (Sicileme) In Ashiq Şenlik Poems</i> Форма Изложения Шекилеме (Sicileme) И Шекилеме В Праздниках Ашугского Стиха Hayrettin İvgin	45
Rodos'ta Türk Halk Kültürü <i>The Culture Of Turkish People In Rhodes</i> Тюркская Народная Культура В Родосе Dr. Yaşar Kalafat	56

Türkülerin Babası Hüseyin Çırakman'ın Sanatı Üstüne

The Art Of Ashık Hüseyin Çırakman, The Father Of Folk Songs

Творчество Отца Народных Песен (Тюркю) Ашыка Гусейна Чыракмана

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı 85

Âşık Şenlik (1850-1913) Geleneğinde Vatan Sevgisi

Patriotism In The Tradition Of Ashiq Senlik (1850-1913)

Выражение Любви К Родине В Традиционных Праздниках Ашугов

Erkan Çelik.....98

Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri.....113

Universe Culture Journal Publication Principles.....117

Журнал “Мир Культуры”Требования по изданию.....121

EDİTÖRLERDEN

Değerli Okuyucular,

Kültür Evreni dergimizin 43. Sayısıyla yine sizlerle birlikteyiz.

Bu sayımızda yine çok değerli bilim insanları araştırmacılar, yazarların ve bunların araştırma yazıları dergimizde yer almaktadır. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Nail Tan, Dr. Arif Möhsünoğlu, Hayrettin İvgin, Dr. Yaşar Kalafat, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Erkan Çelik'in birbirinden değerli yazıları bulunmaktadır.

Dergimize, araştırmalarının yayımlanmasını isteyen bilim insanları, araştırmacılar, uzmanlar ve yazarlar; "Yayın İlkeleri"ne uygun olarak hazırladıkları çalışmalarını kulturevreni@gmail.com e-postamıza olarak gönderebilirler.

Geçmiş sayıları ve yeni yayımlanan her dergiye www.kulturevreni.com sitemizden indirebilir ve çıktılarını alabilirler.

Dergimizin bu sayının da bilim dünyasına hayırlı-uğurlu olmasını diliyor ve vesileyle dergimizin tüm takipçilerini saygıyla selamlıyoruz.

Editör

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

Dear Readers,

We are with you again with the 43rd issue of our Universe of Culture journal.

In this issue of journal, valuable scientists, researchers, authors and their research articles are included. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Nail Tan, Dr. Arif Möhsünoğlu, Hayrettin İvgin, Dr. Yaşar Kalafat, Dr. Lecturer Member Mehmet Yardımcı and Erkan Çelik has valuable articles.

Scientists, researchers, experts and authors who want their research to be published in our journal may send their works prepared in accordance with the "Publication Principles" to our e-mail adress kulturevreni@gmail.com.

They may download and print out past issues and every newly published journal from our website www.kulturevreni.com.

We wish this issue of our journal to be beneficial to the scientific world, and we respectfully greet all the followers of our journal on the occasion.

Editor

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 43-ий номер журнала «Вселенная Культуры».

Снова с нами известные авторы, результаты исследований которых вносят вклад в развитие науки. Представленный номер содержит статьи Проф. Др. Тунджера Гюленся, Проф. Др. Саима Сакаоглу, Наиля Тана, Др. Арифа Мёхсуноглу, Хайреттина Ивгина, Др. Яшара Калафата, Ст. Преп. Др. Мехмета Ярдымчы, Эркана Челика.

Со статьями, опубликованными в предыдущих выпусках, можно ознакомиться на веб-сайте журнала www.kulturevreni.com. Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными в конце выпуска и отправить на почтовый адрес: kulturevreni@gmail.com

Желаем успехов и благодарим за внимание и интерес к нашему журналу.

Члены редколлегии:

Редактор
(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Редактор
Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

TÜRKLERİN KULLANDIKLARI MİTOLOJİK “AD” VE “SOYADLARI”NIN ANLAMLARI VE ÖZELLİKLERİ

THE MEANINGS AND CHARACTERISTICS OF MYTHOLOGICAL “NAME” AND “SURNAME” USED BY TURKS

ЗНАЧЕНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ТЮРКСКИХ МИФОЛОГИЧЕСКИХ «ИМЕН» И «ФАМИЛИЙ»

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

ÖZ

Türkler tarih boyunca yaşadıkları coğrafyalarda Türkçe adlar yanında Çince, Rusça, Arapça, Farsça, Hintçe, Sanskritçe vb. dillerden de adlar almışlardır. Fakat hangi coğrafyada olurlarsa olsunlar, Türkçe adları daha çok kullanmışlardır.

Tarih boyunca yeni doğan çocuklarına ad verirken “Ad Toyu” adı verilen bir uygulamayı, hangi dinde olurlarsa olsunlar ritüelleştirmişler. Bu toy uygulamalarında, köyün, kasabanın, kabilenin, mahallenin, akrabaların, ailenin veya topluluğun yaşlı bir kişisi ad verilecek bebeği, çocuğu kucağına alarak topluluk huzurunda verilen adı kulağına üç defa okurlar ve onları odanın, çadırın içinde, meydana olsalar bile, onları gökyüzüne (havaya) yani “tendük”lere kaldırırılar. Bu pratik eski Türklerde çocuğun “Kök Tengri”ye adanması anlamına gelirdi. Ad verme uygulamasından sonra merasime katılanlara çeşitli ikramlarda bulunulurdu.

Bu yazımızda: Türklerin hangi coğrafyada yaşarlarsa yaşasınlar kız ve erkek çocuklarına taktıkları adlardan bazıları ve abecesel olarak verilmekte ve bu adların anlamları, özellikleri kısaca dizin olarak sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mitolojik ad ve soyadlar, adların anlamı, adların özellikleri, ad toyu.

ABSTRACT

In the geographies where Turks have lived throughout history, besides Turkish names, they also took names from Chinese, Russian, Arabic, Persian, Hindi,

---

* Em. Öğretim Üyesi. Dünya Söz Akademisi Bilim Kurulu Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

Sanskrit etc.. languages. Regardless of geography, they used Turkish names mostly.

Throughout history, they have ritualized a practice called "naming feast (Ad Toyu)" when naming their newborn children, regardless of their religion. In these feast (toy) practices, an elderly person from the village, town, tribe, neighborhood, relatives, family or community takes the baby, to be named, and calls the name given in the presence of the community three times, even if they are in the room, in the tent, or in the square; they lift them to the sky (air), that is, to "tenduks". This practice meant dedicating the child to "Kök Tengri" in ancient Turks.

This practice meant dedicating the child to "Kök Tengri (God in ancient Turks)".

After the naming practice, various treats were given to those who attended the ceremony.

In this article: Some of the names given to girls and boys by the Turks, regardless of the geography they live in, are given in alphabetical order, and the meanings and characteristics of these names are briefly listed as an index.

Key Words: Mythological names and surnames, meaning of names, characteristics of names, naming feast (ad toyu).

Türkler tarih sahnesine çıktıkları tarihten bu güne yaşadıkları coğrafyada Türkçe adlar yanında *Çince, Rusça, Arapça, Farsça, Hintçe, Sanskritçe* adlar da kullanmışlardır. Fakat Türkler, hangi coğrafyada olurlarsa olsunlar, Türkçe adları daha çok almışlar, bu adları alırlarken de "**AD TOYU**" adını verdikleri toylarda ***Dört Ulu Peygamber, Hıdır (Hızır) Aleyhisselâm, Korkut Ata (Dede Korkut), Ak Sakallı kişiler*** yeni doğan çocukların kulaklarına "**ADLARI**"nı okumuşlar, onları kutsal çadırların içinde, "Tündük"lere, **GÖKYÜZÜ**'ne kaldırarak "**KÖK TENGRİ**"ye adanmışlardır.

Bu arada, anlatılan efsâneye göre "***Kül avuçlayıp doğan çocuğa KÜL ÇORO; Kan avuçlayıp doğan çocuğa da KAN ÇORO***" adı verilmiştir. "***Moğol-ların Gizli Tarihi***" (Türkçeye çeviren: Ahmet Temir, Ankara 1948, TTK yay.) adlı eserde de **Temüçin** (sonradan: **Çinggis Kağan**) doğarken avucunda "***bir topak kan***" olduğu kaydı vardır.

Çocuklar doğduktan sonra verilen "***Ad Toyları***"nda ***TEPE GİBİ (/ÇEÇ TE-PESİ GİBİ) ET; GÖL (/ISSIK KÖL) gibi ET SUYU/ KIMIZ YIĞILIRDI.***

Türklerin, hangi coğrafyada yaşarlarsa yaşasınlar kız ve erkek çocuklarına koydukları adlar aşağıda, anlamlarıyla birlikte verilmiştir.

***

DİZİN:

-A-

ABAKAN (= *Abahan, Apahan, Abağan, Abığan, Abagan* “Ayı Kağan”). Hakasların efsanevî atası. < **AB** “ayı”+ **HAN** “kağan”)

ABAY (= *Apay, Ebey* “Yeryüzü tanrısı. Kazak Türklerini büyük şairi:

ABAY)

ADAGAN (= *Adağan, Adahan, Atagan, Atahan, Atakan: Dağ tanrısı*. Türkiye Türkçesinde erkek adı: **ATAKAN**)

ADSIZ /ATSIZ : Ad verilmemiş çocuk. (Türkiye’de soyadı: **NİHAL AT-SIZ)**

AĞCA HAN: Efsanevî kağan. (Türkiye’de soyadı: **Ferruh AĞCA**)

AKA (= *Aha, Ehe, Eke, Ekhe*. Irmak Tanrısı. Türkiye’de soyadı: **İsmail**

AKA)

AK BUĞA (= *Akböge, Akböke, Ağbuğa, Akbüke, Ağbüge, Ağbüke, Ağbu-ka*. Hekimlerin koruyucu tanrısıdır. Kolunda taşıdığı büyük beyaz “*yılan*” ile simgelenir. < **AK** ‘beyaz’ + **BÜKE** ‘ejder, yılan’)

AKKULA (= *Ağkula, Akkola, Akgula, Akkulya. Manas Destan*’ında *Manas*’ın efsanevî atı olup, sahibine sadık ve zekidir. *TAY* ike 7 kısırağın sütünü emmiş olup çok görkemlidir.) < **AK** “beyaz” + **KULA** “at donu, kahverengi”

AL ATA: Kızıl renkli giysileri olan, kızıl gözlü yaşlı bir adam olup, *Ateş Tanrısı*’dır.

ALABOLAN (= *Alabulan*. Kutsal bir geyik olup, soylarının bu kutlu geyikten türediğine inanılır. *DOKUZ* boynuzlu olup, her boynuz *DOKUZ* budaklıdır. Moğollardaki “*ALANKO’A*” (= Güzel geyik)’dan farklıdır.)

ALINCA (= *Alınçak, Aluncak, Elünce*. *BULCA* Han’ın soyundan gelen *BUKA* Han’ın oğludur. Türk boyları *ALINCA* Han’ın çocuklarının soyundan türemiştir.=Moğolca: **ELÜNCE** “Atalar”)

ALMA (= *Elma, Olma, Ulma, Ulmo*. Kutsal meyve olup, meyvelerin anası ve atası kabul edilir. Eski Türkçe (*Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te: **ALMILA**)

ALMAATA: Savaş tanrısıdır. Kazakistan’ın eski baş kenti’nin adı **ALMA-TA/ALMATI** (=Elmalı)’dır. Anadolu’da da **ELMALI** adı yer vardır.

ALMILA (Türkiye Türkçesinde kız adı), bk **ALMA**

ALP (1. *Alp*; 2. *İlp, İlb*; Eşanlamı: **Alpağut, Alpavut, Alpağut, Alpagot, Alpago**. Yiğit, kahraman, cesur. Türkiye Türkçesinde erkek adı: **Alp, Alpaslan, Alpago, Alperen**)

ALTAN : Altın Dağ (= **ALTAY**)’ın sahibi ve koruyucusudur. Altın zırhı ve tolgası vardır. Kargısı ve yayı da altındandır. Türklerde erkek adı olarak kullanılır.(Türkiye Türkçesinde soyadı: **Çetin Altan**)

ANDAKAR (= Moğolca: *Anda, andahar*; “*Andalı, kan kadeşi*” demektir. *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde **Çinggis Kağan ile Camuka** kan kardeşi (= **ANDA**)dır.

ARAN (Eş anlamı: **Ögen, Öven, Ögen, Ügen, Üven, Üvenik; Çulan, Çolan**. =Avlu, evin ön bahçesi. Türkiye’de soyadıdır.)

ARAT (Eşdeğeri: *Arağıt, Arağut, Aravut, Arağat*= Moğılca: *Arağatan*. =Dev balık olup ölümü simgeler. Baykal Gölü’nde ya da yer altındaki büyük denizlerde yaşadığına inanılan devasa balık. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Reşid Rahmeti ARAT**)

ARPAĞ (Eşdeğeri: *Arba, Arbağ, Arvağ, Arva, Arbiş, Arbuz*= Efsun, büyümlü söz.)

AŞİNA (=Açına, Asana, Asena, Asna, Aşana, Aşona. Türk destanlarındaki kutsal “dişi kurt” olup, Türkiye’de kız adı ve soyadı olarak kullanılmaktadır: **ASENA**)

ATA (Eşdeğeri: *Atang, Atay, Ede, Ete, Eti, ide, İte, Ota* =Moğol: *etseg, Esege, Eçege, Ecige*; Macar: *Atya*. =Ata, baba, büyük baba)

ATABAŞI: İlk şaman

ATAKAN: İlk şaman. Türkiye’de erkek adı ve soyadı.

ATAY: Türk mitolojisinde “ceza tanrısı”. Suçluları cezalandırır. Ordusunda 6666 yenilmez askeri vardır. Karısının adı **MAYAS**’tır; **ŞAGAN, HASAR, ŞARA HASAR** adlarında 3 oğlu vardır. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Falih Rıfka Atay**)

ATASAGUN: “Hekim başı < ATA+SAGUN. (Türkçede soyadı olarak kullanılır.)

AY (Eşdeğeri: *Oy, Ucah, Uyah, Ücen*. Moğol: *Sar, Sara, Saran* “Gökteki ay”). Türkçede ön ek olarak kız ve erkek adı: **Aybars, Ayça, Aydın, Ayhan, Ay-sulu** (Kırgızca)

AYAS: Mehtap. (Türkiye’de yer adı: **Ayasoluğ**)

AYAZ ATA: Türk mitolojisinde “Kış Tanrısı” olup, simgesi “Kartaldır.

AYBAR: Dolunay. (Türkçede soyadı: **M. Ali AYBAR**)

AYÇA : Hilâl (Türkçede kız adı: Küçük Ay)

AY HAN: Ay Kağan. Oğuz Kağan’ın 2. eşinden olan oğlu. Türkiye Türkçesinde erkek adı: **Ayhan Çetinkaya**)

AYKUN: Türk mitolojisinde “Güç Tanrısı”dır.

AYLA: Hâle (Türkiye Türkçesinde kız adı: **Ayla Ağabegüm**)

AYZIT.(=*Ayğıt, Ayhut, Ayısıt, Ayısıt*) (Güzellik Tanrıçası. Aşkın ve güzelliğin simgesidir. Ongunu “**Kuğu**”dur. Kırgız Türkçesinde kız adıdır.)

-B-

BARAK: Kutsal ve efsanevî bir köpek olup, “*yumurta*”dan doğar. Türkiye Türkçesinde erkek adı olarak kullanılır: **Ekrem Barak Arıkoğlu**)

BARAN : Ev Tanrısı. (< BAR+AN “Yüksek, ulu”. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Ahmet Ural Baran**)

BATUR: Yiğit, cengâver. (Moğolca: **BAGATUR** > BA’ATUR>BAATUR > BÂTUR > BATUR > BATIR) (Türkiye ve Uygur Türklerinde ad ve soyadı)

BAY: 1. Güçlü; 2. Zengin anlamlarında olup Türkçede: BAYBARS “Güçlü pars”; BAYKAL “Zengin göl”, BAYBORA “Güçlü, kuvvetli bora”. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Hüseyin Bay**)

BAYAR : Şehir, kent” (Tanrı’nın sıfatı) < Bay+er / Boyla eri. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Celal Bayar**)

BAYÇORA /BAYÇURA: Güçlü yiğit. (< Bay+ÇORA “kul, köle”) (Kuzey Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde soyadı: **Bayçora**)

BAYINDIR: Mamur; zengin, güçlü. (Efsanevî hakan Bayındır) (< BÂY+u+n+dur)

BAYLAN : Nazlı. (< BAY- “bayılmak”+la-n)

BAYRAM: Kutlu gün. (< ET. BADRAM (DLT) (Türkiye Türkçesinde erkek adı ve soyadı: **Bayram Kodaman, Bayram Durbilmez**; Kırgız Türkçesinde kadın adı: **Mayram**)

BEKİ: Eski Moğol adlarından. (Türkiye Türkçesinde soyadı: **Selahattin Bek(k)i**)

BELEN: ağ sırtında geçit veren çukur yer. (Yolculuk Tanrıçası) (< BEL+(e)N)

BENGİ/BENGÜ: Ebedî. (=Eski, Türkçe: BENGGÜ; Uygur: MENGGÜ, MENGÜ, MENGİ < MENG+(g)Ü). Türkiye Türkçesinde kız adı: **Bengü**)

BENGÜSU: Ölümsüzlük suyu.

BORAN: Mitolojide “Yağmur Tanrısı” : BORAGAN > BORA’AN BORÂN >BORAN

BOZKURT: Türk mitolojisinde kutsal kurt”. (Türkçede erkek adı ve soyadı olarak kullanılır: **Bozkurt Tezel**)

BÖKE / BÜKE: Mitolojide “*yılan*”a benzer kanatlı bir ejderhadır. Soyadı olarak kullanılır. Moğolcada “*pehlivan*” anlamındadır.)

BÖRTEÇİNE: Moğolca “*BÖRTEÇİNOA*”dan bozulmadır. < Moğol: **BÖR-TE** “boz” + **ÇİNOA** “kurt”

BUGA: Mitolojide **Cennet Tanrısı**.

BURAK: Mitolojide **kutsal at**. Türkiye Türkçesinde erkek adı ve soyadı olarak kullanılmaktadır.

BURÇA / BURÇE: Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen’in oğlu, zenginlik, huzur ve refah tanrısı. (Türkiye Türkçesinde kız adı: **Burçe**)

BURHAN: Budizm’in kurucusu BUDHA’nın adı olup, Türkiye Türkçesinde erkek adı olarak kullanılır. **Burhan Kuzu**)

BURLA: Mitolojide, efsanevî savaşçı kadın olup, yanında 40 savaşçısı vardır. (Türkiye Türkçesinde soyadı: **BURLA biraderler**)

BÜKE, bk. BÖKE

BÜRKÜT: Türk mitolojisinde “*Kartal tanrısı*” olup, yeryüzüne inerek bir kadınla birleşir ve doğan çocuk yeryüzünün ilk ve en büyük şamanı olur.

-C-

CİN “En büyük, en ulu, en yüksek” anlamında olup, Türkiye Türkçesinde Soyadı olarak kullanılmıştır. **Halil Cin, Hüsamettin Cindoruk, Cinemre, Cinerler, Cinkara** soyadları yaşamaktadır.

-Ç-

ÇALIK: Mitolojide “*ters cin*” olup, yeryüzünün ve hayatın dengesini bozar. Türkiye Türkçesinde soyadıdır. Uşak’ta bir ailenin lakabıdır: **Çalıklar**.

ÇAYAN HAN: Mitolojide “*Gökyüzü tanrısı*”dır.

ÇOLPAN: Mitolojide “Gezegenler tanrısı” olup, Türkiye Türkçesinde kız adı olarak kullanılır. **Çolpan İlhan**)

-D-

DAĞ HAN: Oğuz Kağan’ın ilk eşinden doğan oğludur.

DENİZ HAN: Oğuz Kağan’ın ilk eşinden doğan oğludur.

DOLUN / TOLUN: Mitolojide “*verimlilik tanrısı*” olup, Türkiye Türkçesinde kız adıdır: **Tolunay**)

EREN: Dinî inanışta “*evliya*” anlamınadır. Türkiye Türkçesinde ad ve soyadı olarak kullanılır: **Hasan Eren**)

ERKE: Mitolojide “*baştan çıkarıcı ve ayartıcı*” tanrıçadır. Moğolcada “*güç, kuvvet*” anlamınadır.

ESİN: Mitolojide “*ilham perisi*” olup, kız adın ve soyadı olarak kullanılır. **Emel Esin**)

-G-

GÖK HAN: Oğuz Kağan’ın ikinci eşinden doğan oğlu olup, simgesi “*Sungur Kuşu*”dur. Erkek adı olarak kullanılır.

GÜN HAN: Oğuz Kağan’ın ikinci eşinden doğan oğlu olup, simgesi “*Laçın Kuşu*”dur. Erkek adı olarak kullanılır.

-H-

HAKAN (=Moğolca: *Kagan, Kağan*): İmparator. (Türkiye Türkçesinde erkek adı: **Hakan Genç**)

HANIM: Türk tarih terimi olarak “kraliçe”. < HAN+(I)M

HIDIR (=Hızır, Kıdır, Hizir): Hz. HIZIR peygamber. Türkiye Türkçesinde **Hızır** ve **Hıdır** biçimlerinde erkek adı olarak kullanılır.

-I-

IRKIL: Oğuz şeceresinde “*Irkl Hoca*”. Mitolojide Şamanların atasıdır.

IRMAK (=Irmag, Yırmak; Moğolca: *Mören, Mörön, Müren*): Mitolojide kutsal sudur. < (y)ır- “*şırıldamak, çağıldamak; şarkı söylemek*”

-İ-

İMRE:(=İmere, Emire, Emre). Türkçede erkek adı olarak kullanılır.< **İM** “işaret, belirti”+ *re*

-K-

KAÇAL: Mitolojide “saçsız” kahraman.

KANIKAY (**Kanıkey, Kanikey, Kenikey**): Efsanevî savaşçı kadın. Manas’ın karısı olup, Manas öldüğünde onu ilaçla diriltir. Kırgız Türklerinde kız adıdır.

KARA HAN: Mitolojide efsanevî tanrı olup, 10 oğlu ve 9 kızı vardır. < **KARA** “*güç, kuvvet, kudret*” + Han. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Leyla Karahan, Abdülkadir Karahan, Akartürk Karahan**)

KARTAL: Pençeli, sivri gagalı, yırtıcı ve alıcı bir kuştur. Kırgızlar “**BÜR-KÜT**” derler. < **KARA** “*siyah, kara*” + **TAL** “*sırt, arka*”. Türkiye Türkçesinde erkek adıdır: **Kartal Tibet**.

KAYRA (=Kagır, Kağara, Kayır, Kuara): Mitolojide “*yaratıcı tanrı*”. Eski Türk dininde ve Şamanist inançta Tanrıların en büyüğüdür. Diğer tanrıları ve

dünyayı o yaratmıştır.(< KAY “lütuşkâr, ihsan eden, iyilik yapan”+ RA.) **ÜLGEN, MERGEN** ve **KIZAGAN** adlı 3 oğlu vardır: **ÜLGEN** “İyilik, bağışlayıcılık, merhamet”; **MERGEN** “Bilgelik, hikmet, akıl”; **KIZAĞAN** “İntikam, öfke” tanrılarıdır.

KAZAK HAN: Kazak Türklerinin atası olup **ALAŞ Han**’ın oğludur.

KEREY (=Kirey): Erlik Han’ın oğlu olup, yeryüzündeki kötülükleri yönetir.

KIRGIL: Mitolojide “Merhamet” tanrısıdır. < **KIRK** “kutsallık, çokluk”+**IL**. (Türkiye’de **KIRKLARELİ, KIRKPINAR, KIRKMERDİVENLER** adlı yer adlarında yaşar. (Türkiye’de soyadı: **Emin Kırgıl**)

KIRGIZ ATA: Kırgız Türklerinin kurucusu ve koruyucusudur. < **KIRK+UZ** “Boy”

KOCA: Bilge adam. (Türkiye’de soyadıdır.)

KOÇ: Mitolojide “kutlu hayvan” demek olup Türkiye Türkçesinde “sıfat ve soyadı olarak kullanılır: **Fatma Koç**.

KORKUT ATA: Türk mitolojisinde efsanevî ata. **DEDE KORKUT**. (Tarihte de erkek adı olarak kullanılmıştır.) < **KOR** “Ulu, büyük, heybetli”+**K-(U)T**

KORUG (=Koruğ, Koruk, Koru, Kori): Mitolojide “Dağ tanrısı”dır. Elazığ’da bir köyün adı **KORUK**’tur.

KUT: Kutsal hayat gücü. Türkiye Türkçesinde soyadı: **Günay Alpay Kut**.

KUTAN: Mitolojide “Balıkçıl kuşu”dur. Soyadı olarak kullanılır.

KUTAY: Mitolojide kâinatın yaratıcısıdır. **ALTAY KUTAY** “Altay Tanrısı”; **YEDİ KUTAY** “Yedi Tanrı” < **KUT** “saadet, mutluluk, kut”

KUYAŞ: Mitolojide “Güneş Tanrısı”dır.

KUZ HAN: Mitolojide, efsanevî **Kuzdağ**’da yaşayan tanrıdır. < **KUZ** “kuzey, soğuk, Karanlık”

KÜNDÜZ (> Gündüz): Mitolojide, “iyi ruhları Cennet’e taşıyan tanrı”dır. < **KÜN** “gün”+**TÜZ**. Türkiye Türkçesinde erkek adı ve soyadı olarak kullanılır: **Emin Gündüz; Gündüz Akıncı**.

-L-

LOKMAN (=Lukman; Kırım Türkçesinde. **LOĞMAN**): Hekimlerin pîri Hz. Lokman.

-M-

MANAS : Türk mitolojisinde, efsanevî Kırgız kahramanı. Türk dünyasının 600.000’den fazla mısralı en uzun destanının adı “**MANAS DESTANI**”dır. Kırgızistan’ın Bişkek şehrinde adına “**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi**” kurulmuştur. < **BAN/MAN** “Heybetli, görkemli, büyük” + **AS**.

MENGÜÇ (=Menggüç): Eski Türklerde “**Tegin**”lerin kulaklarına takılan küpe, “**derviş küpesi**”. Türkiye Türkçesinde soyadıdır.

MERGEN (=Meregen, Bergen, Peregen): Mitolojide “**Akıllı tanrısı**”dır. < Moğolca: **MERGEN** “Usta, bilge, dâhi”

MÜREN (=Mören): Mitolojide “**Irmak tanrısı**”dır. /Türkiye Türkçesinde soyadıdır. **Zeki Müren**.

-N-

NARDOĞAN (=Nardugan, Nartavan, Nartukan, Nardvan, Nardava): Mitolojide “*Kış tanrısı*”dır.

NOKAY ANA: Mitolojide “*Köpek tanrıça*”dır. Moğolcada da kişi adı olarak kullanılmıştır: **NOGAY HAN** “Cengiz Han’ın torunu”. < Moğolca. **NOKAI** “*Köpek*”

NOYAN HAN: Mitolojide “*Asker tanrısı*”dır. < Moğolca: **NOYAN** “*Bey*”.

-O-

OCAK (=Ocac, Oçak, Oşak, Oçok, Usak, Öcek, Vuçah): Türk mitolojisinde kutlu yer. Otağ’da “*Tündük*”ün tam altında ateş yakılan yer. Ocağın sönmemesi için, savaşta da, evin en küçük oğlu (=OTTİĞİN / Moğolca: **OTÇİĞİN**) bırakılırdı.

OGAN (=Oğan, Ugan, Uğan): Eski Türkçede “Tanrı” demektir. Türkiye Türkçesinde Soyadı olarak kullanılır: **Zakir Kadiri Ogan**.

OĞUZ KAĞAN /HAN (=Ogur, Oğur, Ugur, Uğuz, Uz): Mitolojide Türklerin Atasıdır. Türkiye Türkçesinde erkek adı ve soyadı olarak kullanılır.

OKAN: Mitolojide “*Barış tanrısı*”dır. Türkiye Türkçesinde erkek adı ve soyadı olarak kullanılır. **Okan Alakaya, Okan Bayülgen**.

OKAY: Mitolojide “*Sihirbaz tanrısı*”dır.

OLCAY (=Olcai): < Moğolca: “*Savaşta ele geçirilen ganimet*”. Moğolca: **OLCAYTU Kağan**; Türklerde: Erkek ve kadın adı olarak kullanılır: **Olcai Öner-toy; Selahattin Olcai**.

OR HAN: Otman Bey’in oğlu ORHAN Bey. < OR+HAN “Türk mitolojisinde efsanevi kağan”

OTAGAN: Türklerde şifa dağıtan kişi, şaman. < **OT** “*şifa dağıtan*”+**A** “*İlaç*”+**GAN**

OTMAN (=Odman, Otoman, Utman): Eski Türklerde ocağın devamlı yanması için çadırdaki kalan en küçük çocuk. Bk. **OCAK**

OTTİĞİN, bk. **OCAK**, **OTMAN**

-Ö-

ÖKSÖKÖ: Mitolojide “*Çift başlı kartal*”. < **ÖK** “*Ana, yaratıcı*”+**SÖKÖ** “*Kemik, soy*”

ÖTÜKEN (=Ötügen, Ütügen, Etügen): Türklerin kutsal başkenti. (Türkiye Türkçesinde soyadı: **Adnan Ötüken**)

ÖZEN HAN: Mitolojide “*Ruh Tanrısı*”dır. < **ÖZ/ÖS** “*Ruh, can*” +**EN**

-S-

SATI (=Satığ): Eski Türk töresinde can satma. Kadın ve erkek adı olarak kullanılmıştır. **Satı Kadın, Satı Erişen**.

SAVACI: Mitolojide “*Tanrı’nın Elçisi*”.

SAZAKAN: Mitolojide “*Kasırga cini*”. < **SAZ/SAY** “*Yılana benzer yaratık*”+ **AK** +**GAN**

SELCEN: Mitolojide efsanevi güzel.

SİBEL: Mitolojide “*Ana Tanrıça*”. “**Kibebe**” adlı eski Anadolu tanrıçasının Türk kültüründeki adı. Türkiye Türkçesinde **Sibel** olarak kullanılır.

SONA / SUNA: “Erkek ördek” anlamında olup Türkiye Türkçesinde *kız adı* olarak kullanılır. < Moğolca: *SONA / SONO* “Erkek ördek” (*Kalmukische Wörterbuch*, s. 331)

SUNGUR: “Doğana benzeyen yırtıcı, avcı kuş” < EskiTürkçe: *ŞUNGKAR*; Uygurca: *SUNGKUR*; Eski Kıpçak: *SONKUR, SUNKUR*. Türkiye Türkçesinde: *Sungur, Aksungur* erkek adı olarak kullanılır.

-T-

TALAY (= *Taluy, Toluy, Talu*): Mitolojide “*Okyanus Tanrısı*”dır. Türkçede erkek adı olarak kullanılır. *Ercüment Ekrem Talu*; Kırgızlarda erkek adı: *Talay*.

TANYELİ: Sabahları esen şafak rüzgârı. Kız adı olarak kullanılır.

TARKAN: < Moğolca: “*Demirci ustası*”. Türkçede *erkek* adı.

TARLAN: Mitolojide, “*Sarı renkli, büyük pençeli, kartala benzeyen bir tür avcı kuş*”. Türkiye Türkçesinde soyadı: *Ali Nihat Tarlan*. < Moğolca: *TAR-LAN*.

TEMİR (= *Temür, Timur, Timür, Timir, Timer, Demir, Demür*; Moğolca: *Tömür*). Mitolojide “*Demir Tanrısı*”. Türkiye Türkçesinde ad ve soyadı. *Ahmet Temir*.

TİLEK (= *Tileg, Dilek*): Efsanevî kağan. *TİLEK*, Telegüt Türklerinin ilk atası olup, *Merkür* gezegenine de “Tilek” denir. Türkiye Türkçesinde kız adı olarak *DİLEK* kullanılır.

TOĞRUL (= *Togrul, Tuğrul*): Mitolojideki “*Zümrüdüanka*” kuşudur. Doğüstü özellikleri olan kızıl renkli devasa bir kuştur. *Kafdağı*’nda yaşar ve bu dağı korur. Türkiye Türkçesinde erkek adı olarak kullanılır: *Tuğrul Türkes*.

TOKAY (= *Tukay*): Mitolojide, kır saçlı, aksakallı bir orman tanrısıdır. Kazan Tatar Türklerinin ünlü şairinin adı. *Abullah Tukay*’dır.

TONGA (= *Tunga*): Türk mitolojisinde efsanevî kağan (*Alper Tonga*). “*Pars*” cinsinden uyırtıcı bir hayvan olup, “*Yiğitlik*” simgesi olarak ALP’lara verilir.

TOYUN (= *Toyon*): “Efendi” demek olup, “*şaman*” anlamında kullanılır.

TUĞ: “Hükümdarlık sembolü olup, her birini ucunda hayvan kılından birer püskül bulunan *DOKUZ (9)* kollu değnektir. Soyadı olarak kullanılır.

TURAN: Türklerin “efsanevî” yurdu. Türklerde erkek adı ve soyadı olarak kullanılır. *Osman Turan, Turan Yazgan*. < *TUR* “*Sonsuza kadar var olacak ülke*”+*AN*

TÜKEL: Mitolojide, “*ağaç*”tan doğduğuna inanılan erkek çocuk: *Tükel Tigin*. Türkiye Türkçesinde soyadı.

-U-

UGUR: Mitolojide “*Yol cini*” demek olup, efsanelerde “*Yollarda gezen bir varlık*”tır. Görenlere “*talih*” ve “*baht*” getirir. Türkçede erkek adı olarak kullanılır.

UMAY: İyiliği simgeleyen kutlu bir varlık olup, Mitolojide “*İyilik Tanrıçası*”dır. Efsaneye göre, “*üç boynuzlu*” olup, “*beyaz bir elbise giyer, yere kadar uzanan gümüş rengi saçları ile etrafına ışık saçar.*” Yeryüzüne bereket ve bolluk dağıtır. Kafkaslarda *UMAY BİYÇE* “Umay Prenses” adı vardır. Türkiye’de kız adı olarak kullanılır. *Umay Türkes Günay*.

URAL BATIR /HAN: Mitolojide efsanevî Kağan. < **UR-** “vurmak”+**AL** (=Vural)

URAS (=Uraz, Oraz,Iras, Iraz, Orus): “Talih, baht, şans” anlamında olup, Eski Türkçede: “Şimşek, Yağmur” demektir.

-Ü-

ÜLGEN (=Ülken): Mitolojide “**İyilik Tanrısı**”dır. BAYÜLKEN, Göğün 16. katında oturur, KAYRAHAN’ın oğludur. **Altın Dağ**’da, altın kapılı bir sarayda yaşar; GÖKLERİN hâkimidir. Türkiye Türkçesinde soyadı olarak kullanılır. **Hilmi Ziya Ülgen; Okan Bayülgen.**

-Y-

YALABIK /YALABUK: “Işık, aydınlık” demek olup, Trükiye Türkçesinde soyadı olarak kullanılır. **Oğuz Yalabık.**

YALMAN: “Tarla faresi, yaban faresi; dağ ve tarla sıçanı” (1.Eddüretü’l-Mudiyye; 2.Kitâb-ı Mecmû-ı Tercimân-ı Türkî; 3. Kitâbü’l-İdrâk). Türkiye Türkçesinde soyadı. **Ahmet Emin Yalman.**

YAZGAN: Mitolojide “**Kaderi tayin eden Tanrı**” demektir. Soyadı olarak kullanılır. **Turan Yazgan.**

YILDIZ (=Uldız, Ulduz, Yulduz, Yolduz, Cıldız, Jıldız): Işıklı gök cismi. Kız adı ve soyadı olarak kullanılır. **Yıldız Tilbe, Hakkı Dursun Yıldız.**

KAYNAKLAR

Ercilasun, Ahmet Bican-Ziyat Akkoyunlu, **Dîvânu Lugâti’t-Türk**, Ankara 2014, TDK yay.

Gülensoy, Tuncer-Paki Küçükler, **Eski Türk ve Moğol Kişi Adları Sözlüğü**, İstanbul 2017, Bilge Kültür-Sanat yayını.

Gülensoy, Tuncer, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, İstanbul 2018 (3. Basılış). Bilge Kültür-Sanat yay. (1. ve 2. Basılış, 20107, 2011, TDK yay.)

Karakurt, Deniz, **Türk Söylence Sözlüğü**, (e-kitap), 392 S.

Kocapınar, Pelin, **Kavram Alanı Sözlüğü Olarak DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK**, Ankara 2021, Gazi Kitabevi yay., 428 S.

SÖZLÜK KAVRAMI ÜZERİNE BAZI GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELER

SOME OPINIONS AND THOUGHTS ON THE CONCEPT OF THE DICTIONARY

НЕКОТОРЫЕ ВЗГЛЯДЫ И МЫСЛИ ПО ПОВОДУ ПОНЯТИЯ СЛОВАРЬ

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Bu yazıda geçmişte sözlük çalışmalarının ve yararlanılacak sözlüklerin ne kadar az sayıda olduğu özellikle vurgulanmak istenmiştir. Sözlük hazırlama yöntemi ve yolunun (metodunun) henüz ortaya konmadığı, geleneğinin ve alışkanlığının olmadığı dönemlerde yapılan lügat (sözlük) çalışmalarına da değinilmektedir. Bu çalışmalardan özellikle Lügat-ı Naci'nin nasıl yazıldığı, yazıldıktan sonra kimler tarafından tekrarın çoğaltıldığı da anlatılmakta, hatta bu lügatle ilgili olarak daha sonra yazılan makalelerin ifade ettiği önemli tesbitler de vurgulanmaktadır.

Yazıda Mustafa Nihat Özön'ün Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük'ü ve Özön'ün diğer sözlükleri, Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'i ile Devellioğlu'nun diğer sözlüklerinden de söz edilmektedir. Bu sözlüklerle ilgili geçmişteki bazı anılar, eleştiriler ve karşı duruşlar da dile getirilmektedir.

Yazıda, sözlüklerin, kitap sonlarına konan sözlükçelerin bazı eleştirilenler tarafından nasıl acımasızca eleştirildiği anlatılmaktadır.

Karacaoğlan'ın bir şiirinde geçen terevi kelimesine, çeşitli Karacaoğlan kitaplarında nasıl değişik anlamlar yüklendiği de örnek olarak verilmektedir.

Sözlüklerin yazılmasının, muktevasının tespitinin, her meslek ve eğitim kademelerine göre zorluklarının olduğu bu yazının amacı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, sözlükçe, Lügat-ı Naci, Ferit Devellioğlu, Mustafa Nihat Özön, Karacaoğlan, terevi, eleştiri.

ABSTRACT

In this article, it is especially aimed to emphasize how few dictionary studies and dictionaries were used in the past. It is also mentioned that the dictionary studies that were made in the periods when the method and way of preparing a dictionary was not yet revealed and there was no tradition and habit. From these studies,

---

* Em. Halk Edebiyatı-Halk Kültürü Öğretim üyesi. Konya/TÜRKİYE
(saimsaakoğlu@hotmail.com)

especially how *Lugat-ı Naci* (Dictionary of Naci/Naci's Dictionary) was written, by whom it was reproduced after it was written, it is also explained, and even the important determinations of the articles written later on this dictionary are emphasized.

In the article, Mustafa Nihat Özön's Great Ottoman-Turkish Dictionary and Özön's other dictionaries, Ferit Devellioglu's Ottoman-Turkish Encyclopedic Dictionary and Devellioglu's other dictionaries are mentioned. Some past memories, criticisms and oppositions about these dictionaries are also expressed.

In the article, it is explained how the dictionaries and the little glossaries placed at the end of the books were ruthlessly criticized by some critics.

It is also given as an example how different meanings are attributed to the word "terevi", which is mentioned in a poem of Karacaoğlan, in various books about Karacaoğlan.

The aim of this article is to write dictionaries, to determine their content, and to have difficulties according to each profession and education level.

Key Words: Dictionary, the little glossaries placed at the end of the books (sözlükçe), *Lugat-ı Naci* (Dictionary of Naci/Naci's Dictionary), Ferit Devellioglu, Mustafa Nihat Özön, Karacaoğlan, terevi (a word in a poem of Karacaoğlan), Karacaoğlan, criticism.

Zaman zaman düşünmüşümdür, 'Acaba benim ilk sözlüğüm neydi?' Sonra düşünmeye başlıyorum. 'Olsa olsa diyorum, bir okul sözlüğü olabilir.' Ama ben böyle bir sözlüğü hiç hatırlamıyorum ki! Sahi, ben ilk ve ortaokulu sözlüğüm olmadan mı okumuştum. Gerçi Türkçe kitaplarımızda her metnin sonunda mutlaka bir *Kelimeler* başlığı altında o yaşımıza göre bilemeyeceğimiz tahmin edilen kelimeler veriliyordu. Ayrıca benim bir de canlı sözlüğüm vardı: Babam Hattat Hafız Mehmet Sakaoğlu... Özellikle gazeteleri okurken karşılaştığım bu tür kelimeleri ona soruverirdim. Şu iki kelimeyi hiç unutmuyorum: hibe, arbede.

Bu arada üniversite birinci sınıfta iken hazırladığım bir sözlükten de söz etmeliydim. O yıl Yeni Türk Edebiyatı dersimize giren tek hocamız o yıllarda doçent olan, geçtiğim yıl kaybettiğimiz Prof. Dr. Ömer Faruk Akün idi (02 Mayıs 2016, İstanbul.) O, bizim devam almamızı kolaylaştırmak üzere kendine özgü bir yöntemi uygulayacaktı. Ahmet Haşim'in yeni harflerimizle basılı şiir kitabından açılacak bir sayfadaki şiir okunacak ve açıklaması yapılacaktı. O yıllarda bu alanda en güvenilir kaynak Şerif Hulusi'nin *Ahmet Haşim* kitabı idi. Benim ilk yarıyılın imzasını aldığım şiir, meşhur *Mukaddime* şiiri idi. O yıl Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar henüz üniversiteye dönmemişti. Prof. Dr. Mehmet Kaplan ise o yıl yurt dışında bulunuyordu.

Merhum Akün ikinci sınıfta ise Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk- ı Memnu* adlı kitabının Arap asıllı harflerimizle olan ilk baskısından sorumlu tutmuştu, romanı bu baskısından okumuştuk.

Neyse, gelelim bizim sözlüğümüze... Fakültenin karşısındaki kırtasiyeciden, üzerinde FİHRİST yazan bir defter aldım. Her harf için dört yaprak, yani sekiz sayfa ayrılmıştı. Ancak bazı sayfalar iki harf içindi: C-Ç, G-Ğ, İ-İ, J-K, O-Ö, S-Ş, U-Ü. Şu işe bakar mısınız? Ğ hangi kelitemizde başta yer alacak da onun da hakkı yenmemiş! Ya hemen pek az örneği olan J de gelmiş, koskocaman K'nin önüne geçivermiş. Sözlüğümüzdeki ilk kelitemiz *ârâm*... Karşısına *dinlenme, rahat etme* diye yazmışım. Son kelitemiz ise *zîver*... Karşılığı tek kelime: *süs*. Hemen şunu eklemeliyim, kelimeler ilk harflerine göre sayfalara istif edilmiş ama alfabetik sıraya konulmamış. Çünkü sözlüklerde bulduğum kelimeleri hemen ilgili harfin sayfasının en altına eklenelivermişti. Mesela A harfinde, verdiğimiz örnekten önce gelmesi gereken *akîm, amîk*, vb. kelimelere daha sonra yer verilmişti. Günümüzün bilgisayar teknolojisi yoktu ki kelimeler kendiliğinden sıraya giriversin!

Ertesi yıl bu sözlüğümle yetinmemişim, taşınması daha kolay olur düşünce- siyle sayfaların katlanmasıyla elde ettiğim bir cep sözlüğü daha hazırlamıştım. Ama bunun bir özelliği vardı: Kelimemizi önce kendi alfabemizle yazıyorum, yanına eski harflerimizle olan şeklini ekliyorum, sonunda da kelitemizin anlamını veriyorum. Birinci ve üçüncüler tükenmez kalemle, aradaki ise kurşun kalemle yazılmış. Ne de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okuyoruz.

Bu sözlüğün bir özelliği ise sayfaların harf sırasına göre değil de kelimelerin ait olduğu kitap, makale, şiir vb. ye göre sıralanmasıdır: *Aşk-ı Memnu, Mâi ve Siyah, Elhan-ı Şitâ, Ömr-i Muhayyel, Gayya-yı Vücut, Mukaddem Yâr, Kelebek, Hac Yolu*, vb.

*****

Aşağıda birkaç başlık altında sözlük konusu etrafında dolaşılacak, değişik konular ele alınacaktır.

I. LÜGAT-I NÂCÎ VE MUSTAFA NİHAT ÖZÖN'ÜN SÖZLÜĞÜ

Bugün evimizde Türkçe başta olmak üzere pek çok dilde sözlük bulunmaktadır. Hatta bazılarının pek çok baskısı bulunuyor. Satın aldığım ilk sözlük, o dönemde büyük bir ihtiyacı karşılayan bir sözlüktü: Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 1959. Sonradan öğreneceğimiz üzere bu sözlük Özön'ün, *Büyük Osmanlıca ve Türkçe Sözlük* (1952)'ünün genişletilmiş 3. baskısı imiş. Bu sözlüğü aldığımda, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün birinci sınıfında öğrenci idim. O zamanki adı *Osmanlıca* olan *Osmanlı Türkçesi*, *Eski Türk Edebiyatı* gibi derslerimizde böyle bir sözlüğe gerek duyuluyordu. O yıl bu sözlüğü alanlar arasında (rahmetli Prof. Dr.) Harun Tolasa, (Prof. Dr.) Tuncer Gülensoy, (edebiyat tarihçisi) Atıla Özkırımlı, (yazar) Sabahat Emir gibi sınıf arkadaşlarım da vardı. Bu ilk sözlüğümüz bugün hâlâ elimizin altında, bir hatıra değeri taşıyarak bulundurulmaktadır.

Belki okuyucularımızdan bazılarının aklına *Devellioğlu* adı gelebilir. Hatırlatalım, merhum Ferit Bey o tarihte henüz sözlüğünü tamamlamamıştı.

Biraz gerilere dönerek Türk sözlükçülüğüyle âdeta bütünleşmiş olan başka bir sözlüğe gelelim. Rahmetli babam bana eski harflerimizle de hazırlanmış bir sözlük almak istemiş, benim haberim yok. O yıllarda Konya’da, Aziziye Camii’nden Mevlâna Müzesi’ne giden yolun sonlarına doğru birkaç kitapçı dükkânı vardı. Bunların bazılarıyla biz de zamanla ahbab olmuştuk. Babam, bir tür sahaf görevini de üstlenen kitapçılardan birinde, yanılmıyorsam sahibinin adı Abdurrahman olacaktı, bir lügat bulmuş. Bana dedi ki:

“Oğlum, ben bir kitapçıya tembih ettim, bir lügat ayırttım Yarın git. O lügat işine yarayacaksa bana bildir. Ben onu sana alacağım.”

Gittik. Sözlük ne miydi: *Lügat-ı Nâcî*. Ertesi gün o sözlük bizim evimizde idi, hâlâ da yararlanıyoruz. Ruhun şad olsun babacığım.

Lügat-i Nâcî için neler yazabiliriz diye araştırma yaparken karşımıza, iki makale çıkıverdi. Kâzım Yetiş, Mustafa Sarı: Bunlardan ilkinin yazısının adı ise oldukça düşündürücü idi: “Lügat-i Naci Ne Dereceye Kadar Muallim Naci’nindir?”

Ayrıca Celal Tarakçı, Ömer Faruk Huyugüzel, M. Sadi Çöğenli ve Abdullah Uçman gibi tamamı son 40-50 yılımızın araştırmacısı olan arkadaşlarımızın da dikkate değer görüşleri vardır. Türk Dil Kurumu’nun önceki başkanlarından Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın da bu geçen yıllarda yayımlanan bir kitabında konu ile ilgili öz bilgiler vermiştir. Onun görüşlerinden de yararlanma yoluna gidilecektir.

Dağarcığımızdaki bilgilerle aktaracaklarımızı şöyle bir harmanlayıp öz bir bilgi vermeye çalışacağım.

Bu sözlük, Türk sözlükçülüğünün köşe taşlarından biridir. Lügat’in hazırlanmasına Naci başlarsa da tamamlanmasına ömrü vefa etmez (1850-1893) Müstecabzade İsmet’in tamamladığı sözlüğün ilk baskısı *Lügat-ı Naci* adıyla yapılır: H 1317 / M. 1899. İkinci baskısı ise ertesi yıl yapılır. Dördüncü baskısını ise yayımcı Kırkor Efendi gerçekleştirir. Ancak o bu iş için Tahirülmevlevî’ye birtakım eklemelerin yapılması da söylenir.

Araştırmacılar *Lügat-i Nâcî*’ye ait dört nüsha olduğunu ve bu nüshalardan hiçbirinde basım tarihi ve muharrir adı bulunmadığını öncelikle belirtmek gerekir. Yetiş’e göre sözlüğün yarıya yakını Naci’nin elinden çıkmamıştır (Yetiş, 2003 419).

Bu sözlüğümüzle ilgili olarak bazı bilgileri, Sayın Yetiş’ten yararlanarak hazırlayan Sayın Uçman’dan aktarıyoruz:

“1306 (1891) yılında *Çocuklar İçin Lugat Kitabı* adıyla ve fasiküller halinde yayımlanmaya başlanan sözlüğün ancak “fetvâ” kelimesine kadar olan yarısı basılabilmiş, Nisan 1893’te Muallim Nâcî’nin ölümü üzerine geri kalan kısmı notlarına ve müsveddelerine dayanılarak 1894’te arkadaşı Müstecâbîzâde İsmet tarafından tamamlanmıştır. Müstecâbîzâde İsmet, “nâcî” kelimesini açıkladıktan sonra bir de “Nâcî” maddesi ekleyerek burada Muallim Nâcî’nin hayatı ve eserleri hakkında derli toplu ilk bilgileri vermiştir. *Lugat-ı Nâcî* önce kelimelerde hareketlerin esas alındığı bir düzenlemeyle basılmış, aynı şekilde 1317 (1899) ve 1318 tarihlerinde iki defa daha basıldıktan sonra 1322’de (1906) dördüncü baskısını yapan Kırkor Fâik Efendi’nin isteği üzerine eseri Tâhirülmevlevî harf sırasına göre

yeniden tertip etmiştir. Tâhirülmevlevî bu esnada bazı kelimelerin yazılış ve açıklanmalarında tasarrufta bulunmuş, Nâci'nin verdiği örnek mısra ve cümleleri değiştirerek kendisinden ve başka şairlerden yeni örnekler, hatta II. Meşrutiyet'ten sonraki baskılarda dönemin siyasî atmosferini yansıtan cümleler ilâve etmiştir (Yetiş, *TDL.*, sy. 616, s. 417-423).”

Müstecabzade'den sonra Kırkor Faik'in isteği doğrultusunda sözlüğü ele alan Tahirülmevlevi fazlasıyla değişikliğe gitmiştir. Akalın'ın tespitine göre önceki baskılarda âl-i Osmân maddesinde yer alan, Padişahımız Gazi Abdülhamid Han Mefhâret-i Âl-i Osmân'dır ibaresi Padişahımız Sultan Mehmed Reşad Han Mefhâret-i Âl-i Osmân'dır şeklini almıştır (Akalın 2017: 74).

Sözlükte, 14.057'si Arapça, 3.247'si Farsça ve geri kalanları da yabancı kökenli olmak üzere 17.856 madde başı kelime bulunmaktadır. (Akalın 2017: 74). Bu konuda Uçman aynı yerde, kelime sayısının yaklaşık olarak 18.000 kadar olduğunu belirtmektedir. Bunların da 14.000 kadarı Arapça, 3000 kadarı Farsça, geri kalanları da Batı kökenlidir..

II. FERİT DEVELLIOĞLU'NUN SÖZLÜĞÜ

Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat sözlüğü kadar soyadı da ilgi çekici olan hazırlayıcımız Ferit Devellioğlu, 1906 - 1985 yılları arasında yaşamış bir Türk dil bilgini ve sözlük hazırlayıcısıdır. Galatasaray Lisesi mezunu olup bir ara Fransız bankalarında tercüman olarak çalışmıştır. Onun sözlükçülüğü belki de, 1933 - 1974 yılları arasında Türk Dil Kurumu'nda Sözlük Kolu Uzmanı olarak görevli olmasının bir sonucudur. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'i Ankara'da faaliyet gösteren Aydın Kitabevi sahibi Aydın Sami Güneyçal (01 Haziran 1930 Çankırı -01 Şubat 2012) yayımlamıştı. . Sözlüğün ilk baskısı 1962 tarihini taşımaktadır. Binlerce Türk aydını tarafından kullanılan bu sözlük 31 yıl sonra, Aydın Sami Güneyçal tarafından 1993'te yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiştir (1993). 60.000'den fazla kelimeyi kapsayan bu ilk baskı eski ve yeni harflerle Osmanlı Türkçesinde yer alan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin anlamlarından oluşuyor.

Sözlük 2010 yılında yine Aydın Sami Güneyçal tarafından, Prof. Dr. Mustafa Çiçekler gözetiminde ikinci defa ve yeniden gözden geçirilerek düzeltilmiş ve genişletilmiştir. Prof. Çiçekler (1965, Ladik-Konya) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nün Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı mezunudur. Bu baskıda yeni madde başları, tamlama ve deyimler eklenerek açıklamaları yapılmıştır. Bir yenilik olmak üzere sözlüğün sonuna Arapça alfabetik dizin eklenmiştir. Bütün bu çalışmaların sonucu olarak sözlük üçte biri kadar daha genişleyerek 535 sayfa eklenerek genişletilmiş ve 1730 sayfaya ulaşmıştır. İki renkli ve fihristli olarak basılan sözlükte Osmanlı Türkçesi'nde olanlar kırmızı, Türkçe açıklamaları ise siyah olarak gösterilmiştir.

Devellioğlu'nun başka sözlükleri de vardır: *Fransızca-Türkçe Halk Tabirleri Sözlüğü* (1937); *Osmanlıca-Türkçe Küçük Lûgat* (1949), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (1962), *Türk Argosu/İnceleme-Sözlük* (1941-1959), *Osmanlıca-Türkçe Okul ve Yazışma Sözlüğü* (1964), *Fransızca-Türkçe Deyimler Sözlüğü* (1973).

Bu büyük sözlüğün bir özelliği de telif ücretidir. Halk ağzıyla söylememiz gerekirse Devellioğlu bu sözlüğün hazırlamasının karşılığı olarak bir kuruluş para almamıştır! Evet, Ferit Bey'e bu çalışmasının karşılığı olarak hiçbir para ödemesi yapılmamıştır. Ancak yayınevi ona bu çalışmasının karşılığı olarak Ankara'nın Çankaya semtinde bir apartman dairesi armağan etmiştir.

Bu sözlük 1962 yılında araştırmacıların hizmetine sunulduğunda ben üniversite öğrenimimin yarısına gelmiştim.

Bu sözlüğün başka bir macerası (!) daha var. Bu konuyu bilen kaç kişiyiz acaba? Bir dönem Konya milletvekili olarak TBMM'nde de görev yapan tarihçi, müzik araştırmacısı ve köşe yazarı Yılmaz Tahsin Öztuna bir iddia ile ortaya çıkar: "Ferit Bey'in sözlüğünün kapağında benim adım da olmalıdır. Çünkü sözlüğündeki musiki terimleri benim sözlüğümde alınmıştır." Öztuna'nın kaynak olarak kullandığını ileri sürdüğü çalışmasının künyesi şöyledir:

"Türk Mûsiki Lûgati", *Mûsiki Mecmûası*, İstanbul Mayıs 1949-Eylül 1955, 15-91. fasiküller.

Devellioğlu, sözlüğünde musiki terimlerine çok geniş yer vermiştir. Mesela, birbirini izleyen; *sûz-i dil*, *sûz-i dil-ârâ* ve *sûz-nâk* maddeleri âdetâ bir sözlük maddesinden öte bir ansiklopedi maddesi gibidir. Hafızam beni yanıltmıyorsa merhum Öztuna bu iddiasını biraz aşağıda anılacak olan bir aylık dergide ileri sürmüştü. Ne yazık ki bu iddianın yer aldığı sayıyı belirleyemedik. *Hayat Tarih Mecmuası*, 1965 ve 1982 yılları arasında İstanbul'da yayımlanmış aylık resimli tarih ve kültür dergisidir. İlk sayısı 1 Şubat 1965 tarihinde yayımlanan dergi 216 sayı sonunda 1982 yılında kapanmıştır. Dergi üç yıl sonra, Nisan 1978 tarihinden itibaren yeni bir kimlikle *Hayat Tarih ve Edebiyat Mecmuası* olarak yayımına başlamıştır.

III. BİR KESKİN ELEŞTİRMEN

Kendisini önce kitaplarıyla tanıdım, Lise 6 Edebiyat'ta okurken onun Varlık Klasikleri arasında yer alan bazı kitaplarını satın almış ve fazlasıyla yararlanmıştım: *Namık Kemal*, *Şinasi*, *Cenab Şahabettin*, vb. Ne bileyim ki onunla 15 yıl sonra arkadaş olacağız, evinde misafir edileceğiz, Kayserililer Derneği'nin seri konferanslarından birini ondan dinleyeceğiz, vb. Daha da öte pek ünlü *Halk Şiirinde Türler* adlı kitabının tarafımdan tanıtılması bir eleştiri savaşına dönecekti.

Merhumun bir özelliği vardı. İyi bir kitap eleştirmeni idi. *Türk Dili*'nde olduğu gibi *Türk Folklor Araştırmaları*'nda da kitap eleştirileri yayımlanırdı. Ben sonuncu dergideki eleştirilerinden ikisini hatırlatıp biriyle ilgili görüşlerimi sözlükçülük açısından değerlendireceğim.

Önce etraflıca üzerinde duracağımız daha eski tarihli kitabımıza ve eleştirisine eğilelim... 1969 yaz başında doktora tezime esas oluşturacak ürünleri derlemek için Bayburt'un yolunu tutuyorum. Orada hem Âşık Hicranî'yle tanışıyorum, hem de onun hakkında bir kitap hazırlayan Bayburtlu öğretmen-muharrir İlhan Yardımcı ile... Derken bir süre sonra *Türk Folklor Araştırmaları*'nın Eylül sayısı geliyor. O da ne? Sayın Dizdaroğlu almış eline palayı, bizim öğretmen-muharririmizi dilim dilim doğruyor. İşte olayın tanığı:

Hikmet Dizdaroğlu, "Kitaplar Arasında: Bayburtlu Hicranî", *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (242), Eylül 1969, 5397-5400.

Tanıtilan kitap, *Halk Ozanı Bayburtlu Hicranî*, (İstanbul 1968, 96 s.) olup Bayburtlu İlhan Yardımcı'nın aynı addaki kitabının eleştirisidir.

Dizdaroğlu eleştirisinde diyor ki: “Sözlük kısmındaki eksiklikler ve yanlışlar. Biz sadece ikinci bölüme eğileceğiz.”

Yazar, bu tür eleştirilerinde takındığı küçümseyici, belki de alaycı tavrını burada da esirgememiştir.

“Kitaba bir sözlük bölümü de eklenmiş. Sözlük değil bir âlem! Bizim bildiğimiz, sözlükte, metinde geçip de okurlarca bilinmeyeceği düşünülen sözcükler yer alır. Sayın “muharrir” böyle yapmamış. İşine gelenleri almış, gelmeyenleri sözlük dışı bırakmış.”

.....

“Sözlüğün düzeni de karışık. Sözcüklerin sıralanışında, içlerindeki ünlüler dikkate alınmamış, sözgelimi a’ dan sonra ü, ü’den sonra u, u’ dan sonra e, e’den sonra a geliyor!”

“H harfiyle ilgili sözcükleri buraya alıyoruz: *hâki, hüccet, hûb, har, halvet, hers... hacer, hatem, hayme, hurufat, hulle, hidayet, heba.*”

“Türkçe’de yabancı dillerden de gelmiş olsa, sözcük başında “ğ” bulunmaz. Sayın “muharrir” bu kuraldan da habersiz. Sözlükte bir “Ğ” bölümü açıyor, altına da “ğılman” sözcüğünü oturtuyor. Kaldı ki sözcüğün aslı da “ğılman” değil “gılman”dır.” (s. 5399)

İmdi... Sayın Dizdaroğlu keşke bu eleştiriye hiç yazmasaydı. Anadolu’da böylesine çıkan kitapların sayısı o kadar çok ki... Siz keşke kalibrenize uygun kitapları eleştirseydiniz.

Evet, öğretmen-muharrir bu konuları pek bilmiyor. Bu bilmeme işi daha sözlükçe’nin başında anlaşılıyor. Bıraksaydınız da bu kitabın eleştirisini Bayburtlu yerel gazeteciler yapsaydı.

İkinci kitabımızın yazarı Naim Alkan... Erzurum Kâzım Karabekir Eğitim Enstitüsü’nün Türkçe programında görevli bir öğretim elemanı idi. Öğrencilerine kolaylık olması için daha çok bir antoloji havası taşıyan kitap hazırlıyor. Sen misin hazırlayan. Vallahi Dizdaroğlu tam bir destan yazıyor. *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde birkaç sayı tefrika edilen bir eleştiri! Bu eleştiriye okuyunca kiloları farklı pehlivanların meydana çıkarılmalarını hatırlayıverdik.

Hikmet Dizdaroğlu (1977). “Türk Halk Edebiyatı - I”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 17 (337), Ağustos , 8066-8068; “Türk Halk Edebiyatı - II”, 17 (338), Eylül, 8101-8103; “Türk Halk Edebiyatı - III”, 17 (337), Ekim , 8122-8124.

Eleştirilen kitap Naim Alkan’ın *Türk Halk Edebiyatı* adlı çalışmasıdır.

Acaba son anda eklemeyi gerekli gördüğümüz şu eleştiri kimin, hangi kitabına yöneliktir? Kitabın adı geçiyorsa da bu adı taşıyan birkaç kitabımızın olduğunu hatırlatmak isteriz. Bir küçük ip ucu... Soyadımız belki mâh-ı mes’ud anlamına gelebilir.

Hikmet Dizdaroğlu, “Türk Halk Şiiri” Dolayısıyla: İşin Kolayı - I” *Türk Folklor Araştırmaları* , 14 (281), Aralık 1972, 6500-6502’den “İşin Kolayı – VII”, 14 (288), Temmuz 1973, 6889-6692.

Lügat-ı Nâcî'den kitap sonu sözlükçelerine geliverdik. Bazı kitapların sonundaki bu kelime listelerinin tepesine *Lügatçe*, bazılarınıninkine ise *Sözlük* yazıldığını hepimiz biliyoruz. Yukarıda bir sözlükçe kelimesi kullandık. Bazıları bunun lügatçe'den alınan ilhamla türetildiğini sanıyor olabilir. Biz hemen Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne bakıyoruz. Bakalım ne diyor:

Sözlükçe: Herhangi bir bilim dalının söz varlığını içeren sözlük, *Türkçe Sözlük*, 10. bs, 2005, s. 1806.

Demekle farklı bir anlamda kullanılsa bile Türk Dil Kurumu böyle bir kelimenin oluşumunu kabul ediyor. Onun için kitap sonlarındaki bu kelime listelerine de pek âlâ *sözlükçe* dileyebiliriz. Dizdaroğlu'nun Yardımcı'nın *sözlükçesini* hırpalamaya kalkışmasını doğru bulmuyorum. Tekrar ediyorum, keşki yazışmadan önce bir de tartı'ya çıksalardı.

IV. ÂŞIKLARIN ŞAHI KARACA OĞLAN'DAN BİR KELİME

Sözlük bahanesiyle bir Karaca Oğlan koşmasına dalıverelim.

Oturmuş pınara kız ile gelin
Onlar birbirine arz eder halın
Boğum boğum kınalanmış ak elin
Gelin hiç söylemez kız nazlı güzel

Tereviyi yuyup kodular taş
Daha ne gelecek sağ olan başa
Tülbent yağlık vurmuş şu hilâl kaşa
Gelin hiç söylemez kız nazlı güzel

Altun düğme dikmiş kırmızı yüze
Sürmeler çekmiş de mest ala göze
Âşığız biz yalan yakışmaz bize
Gelin hiç söylemez kız nazlı güzel

Karac'Oğlan der ki ya benim halım
Korkarım ki eller deriyor gülün
Gelin doğru söyle Sinekli yolun
Gelin hiç söylemez kız nazlı güzel

(Sakaoğlu 2012: 469-470)

Burada dikkatimizi çekecek olan kelimeyi farklı karakterle göstermiş oluyoruz: **terevi**,

Bir bitki adı olan *terevi* kelimesi, sözlük de veren üç önemli Karaca Oğlan kitabında (Müjgân Cunbur, Cahit Öztelli, Mustafa Necati Karaer), sanki bir kelimenin hafifletilmiş şekli gibi alınmış ve *teravih namazı* olarak karşılanmıştır. Konudan uzaklaşmamak için sadece Karaer'in açıklaması verelim: *Teravih namazı* ([1975]: 377). Oysa şiire dikkatle bakılınsaydı kelimenin bir bitki adı olduğu anlaşılacaktı. Aslında Sadettin Nüzhet Ergun çok daha önceleri sayfa altı notunda, 'Yenen bir ot' diyordu (1933, 1935, 1938, 1942, 1944, 1945). Ancak Ergun

kelimeyi bu şekilde anlamlandırırken çalışmasının sonuna bir sözlük/lügatçe filan koymamış, sadece pek az kelimeyi ilgili sayfanın altında kısaca tanıtmıştı. Onun için, kitaplarını hazırlayan sonraki dönemin bütün araştırmacıları bu sayfa altındaki anlamı görmemişler, Anadolu'nun pek çok yerinde günümüzde bile terevi diye söylenen *teravîh* namazına sarılıvermişlerdi. Oysa mısraın anlam açısından değerlendirilmesi yapılışaydı bu yanlışlığa düşülmeyecekti.

Mut ilçemizin kültür adamı ve bir Karaca Oğlan âşığı olan Sıtkı Soylu ise kelimeyi anlamlandırırken önceleri, '*Teravîh namazı*' derken (1974: 31), uzun yıllar sonra bir bitki türünde, tere otunda karar kılmıştı (1991: 11; 1997: 69). Bize göre bu araştırmacımız Ergun'u geç de olsa fark etmiş ve doğru anlamı yakalamıştı. Ancak Soylu'nun yayınlarının geniş kitlelere yayılma şansı olmadığından belki de günümüzde pek çok Karaca Oğlan '*hazırlayıcısı*' (!) *terevi*'yi hâlâ bir namaz olarak algılamayı sürdürmektedirler,,,

Biz bu kelimeyi şu şekilde anlamlandırdık: Tere otu, su teresi; su kıyılarında yetişen otsu bir bitki.

Söz *terevi*'den açılmışken kelime/sözcük cambazlarına da dokunmadan geçemeyeceğiz. Karaca Oğlan nam kitabımızı hazırlarken gördüğümüz birtakım sıkıntıları yeri gelmişken burada paylaşmak istemekteyiz. Ancak kişi ve eser adı veremeyeceğiz. Meraklısı bizim anılan kitabımızın ikinci baskısına (2012) bakabilir.

Karaca Oğlan konusunda bir dizi makale yayımlayan bir araştırmamız şöyle diyordu: "Onun şiirlerinde geçen şu şu kelimeleri biz hâlâ kullanıyoruz. O halde o bizim hemşerimizdir."

El-cevap: Ben o kelimeleri, Ercişli Emrah kitabımı hazırlarken dolaştığım Van, Erciş ve Edremit gibi yerleşim birimlerinde de derlemiştım. Acaba Karaca Oğlan oralı da olabilir mi?

"Bizim oralarda Karaca Oğlan Tepesi var. Buralı olmasaydı bu tepeye onun adı verilir miydi?"

El-cevap: Bu adların o tepeye verilme tarihi hangi yıldır, biliyor musunuz?

Bir de sirke gibi keskin olup küpünden başka her yere zarar veren anlam cambazları vardı. Bunlardan biri de bizim Karaca Oğlan kitabımızda kelimeleri anlamlandırırken kullandığımız açıklamaları beğenmeyip çığına dönmüştü!. O dahi âşığımızı kendi hemşerisi sanıyor olmalı. Diyor ki: 'Bizim oralarda o kelimenin anlamı öyle değil böyledir.'

El-cevap: Oysa Karaca Oğlan'ın şiirlerinde geçen pek çok kelime değişik coğrafyalarda farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. Farklı bölgelerin Karaca Oğlan sevdalıları o kelimeler için, 'Biz şöyle deriz.' diyerek farklı karşılıklar vermişlerdir. Nitekim Karaca Oğlan'ın şiirleri nasıl mekâna göre yeniden şekillendiriliyorsa kullanılan kelimeler de yeni mekânlarına göre yeni anlamlara kavuşuyor. Yeter ki bu eleştiriyi yapanlar iyi niyetli gerçek eleştirmen olsun; onun bunun gönlünü almak için çalaçakı ortaya çıkmasın, karşısına çalapala çıkanlar da olabilir. Ne yazık ki bu tür Don Kişot taklitçisi eleştirmenler toplumumuzda birer felaket tellalı havasıyla dolaşıp durmaktadır.

V. KÜÇÜK SÖZLÜKLERİN ALFABETİK DÜZENİ

Bazı küçük hacimli veya az sayfalı diyebileceğimiz yayınların sonuna bir de sözlüğün konulması gerekli görülür. Doğrudur. Çalışmada yer alan bazı kelimeler yerel ağızdan, eski dilden gelen kelimeler olabilir, hatta Batı dillerinden de gelmiş olabilir. Bu kelimelerin A-Z çizgisinde alt alta getirilmesi kaçınılmazdır. Ancak yayıncılar sayfa sayısından tasarruf edebilmek için kelimesi az olan bazı harfleri birleştirirler: C-Ç, I-İ-J, U-U, V-Y-Z gibi. Doğrusu burada harflere haksızlık edilmiş olmaktadır. Acaba diyorum, Y harfinde kelime yoksa öbür iki harfimizi nasıl birleştirecekler? Yine V- Z mi?

Bize göre bu tür sözlükçe hazırlamak son derece yanlıştır, bilim dışı bir yöntemdir. Eğer J ile başlayan kelime yoksa böyle bir başlık konulmasın. Bu işin sorumlularından biri de yayıncılardır. Kitap sahibinin hazırladığı sözlükçede eğer mesela J, Ş, V gibi harflerle/seslerle başlayan pek az kelime varsa önceki veya sonraki harflerle birleştirilivermektedir: İ-J, S-Ş, V-Y gibi. İşin ilgi çekici yanı eserin sahibi/hazırlayıcısı bu durumdan haberdar bile edilmez.

Sözlük üzerine yazmak elbette bitecek bir konu değildir.. Ancak biz bazı ilgi çekici konuları hatıralarımızla da süsleyerek sunmak istedik. İnanıyoruz ki sizlerin de benzer hatıralarınız vardır, olmalıdır da. Bir gün onları bir yerlerde okumak isteriz.

KAYNAKLAR

Şükrü Halûk Akalın (2017), *Geçmişten Günümüze Türk Sözlükçülüğü*, Ankara, 121 s.

Hikmet Dizdaroğlu, “Kitaplar Arasında: Bayburtlu Hicranı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (242), Eylül 1969, 5397-5400.

Hikmet Dizdaroğlu (1977). “Türk Halk Edebiyatı - I”, 17 (337), Ağustos , 8066-8068; “Türk Halk Edebiyatı - II”, 17 (338), Eylül, 8101-8103; “Türk Halk Edebiyatı - III”, 17 (337), Ekim , 8122-8124, *Türk Folklor Araştırmaları*, Eleştirilen kitap Naim Alkan’ın *Türk Halk Edebiyatı* adlı çalışmasıdır.

Hikmet Dizdaroğlu, “Türk Halk Şiiri” Dolayısıyla: İşin Kolayı - I”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 14 (281), Aralık 1972, 6500-6502’den “İşin Kolayı - VII”, 14 (288), Temmuz 1973, 6889-6692. Eleştirilen kitap R. M. [Rauf Mutluay]’nin *Türk Halk Şiiri Antolojisi* adlı çalışmasıdır.

Mustafa Necati Karaer [1973], *Karacaoğlan*, İstanbul, 380 s.

Saim Sakaoğlu (2012), *Karaca Oğlan* (2. bs.), Ankara, 1032 s.

Sıtkı Soylu, *Karacaoğlan / Sözlük, Bibliyografya, Deyişat, Etnoğrafik ve Topoğrafik Bilgiler*”, Mut 1974. 76 s.

Abdullah Uçman. “Lugat-ı Nâcî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C 27, Ankara 2003, 220.

Kâzım Yetiş, (2003) “Lügat-i Naci Ne Dereceye Kadar Muallim Naci’nindir?”, *Türk Dili*, 85 (616), Nisan, 417-423.

ATASÖZÜ DEYİM YAZILARI BİBLİYOGRAFYAM (Mart 1964-Ekim 2021)

MY PROVERB AND IDIOMS BIBLIOGRAPHY (March 1964-October 2021)

ПОСЛОВИЦЫ, ВЫРАЖЕНИЯ, БИОГРАФИЯ (Март 1964-Октябрь 2021)

Nail TAN*

ÖZ

Türk halk bilimi derleme ve araştırma çalışmalarımız içinde atasözü ve deyimler konusu, özel ilgi alanlarımızın başında gelmekte. Bu alanda, üç sorunlu dal üzerinde yazı yazdık. Ayrıca kitap değerlendirmeleri yaptık. Sonuç olarak dört tür yazı ürettik:

- a. Sözlüklere ya hiç girmemiş ya da çeşitleme durumundaki atasözü ve deyimler
- b. Günümüz atasözü ve deyimlerinin eski yazılı kaynakları
- c. Atasözü deyim sözlüklerinde görülen belli başlı yanlışlar, atasözü deyim ayırımında yaşanan sorunlar
- ç. Kitap, sözlük değerlendirmeleri

80. yaşımız dolayısıyla yazı hayatımızı gözden geçirirken gördük ki; en çok yayım yaptığımız alan paremiyoloji (atasözü bilimi) ve frazeiyoloji (deyim bilimi) olmuş. Bu nedenle Mart 1964-Ekim 2021 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan bu bibliyografyayı yayımlamakta yarar gördük. Bibliyografya şu bölümlerden oluşmaktadır:

I.Bölüm: Atasözü Bilimi, Deyim Bilimi Yazıları

II.Bölüm: Söyleşi

III.Bölüm: Söz Derleme, Araştırma Yazıları

IV.Bölüm: Değerlendirmeler

Anahtar Kelimeler: Atasözü, deyim, paremiyoloji, frazeiyoloji, bibliyografya.

ABSTRACT

The subject of proverbs and idioms is one of my special interests in Turkish folklore compilation and research studies. In this area, I have written on three prob-

---

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Em. Genel Müdürü. Halk Bilim Araştırmacısı. Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

lematic branches. I also did book reviews. As a result, I produced four types of articles:

- a. Proverbs and idioms that have never been included in dictionaries, or proverbs and idioms in variation
- b. Old written sources of today's proverbs and idioms
- c. Major mistakes seen in proverb idiom dictionaries, problems with proverb and idiom distinction
- ç. Book, dictionary reviews

As I was reviewing my writing life due to my 80th birthday, I realised that the fields in which I have published the most are paremiology (proverbology) and frazeiology (phraseology). For this reason, I found useful to publish this bibliography covering the period between March 1964 and October 2021. The bibliography consists of the following sections:

Part I: Paremiology (Proverbology), Frazeiology (Phraseology) Writings

Part II: Interview

Part III: Word Compilation, Research Papers

Chapter IV: Evaluations

Key Words: Proverb, idiom, Paremiology (Proverbology), Frazeiology (Phraseology), bibliography.

I. Bölüm: Atasözü Bilimi, Deyim Bilimi Yazıları

• “Nasreddin Hoca Fıkralarından Kaynaklanan Atasözü ve Deyimlerimiz”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 9, 10/1980, 171-187.

[*Parayı veren düdüğü çalar. Allah/Tanrı dağına göre kış verir. El elin eşiğini türkü çağırarak arar. Elin ağzı torba değil ki büzesin. Dağ yürümezse abdal yürür. Damdan düşen, damdan düşenin hâlini bilir. Üzümünü ye de bağını sorma. Bindığı dalı kesmek. Buyurun cenaze namazına. Dostlar alışverişte görsün. Geç yiğidim geç. Koyduğum yerde otluyor. İnce eleyip sık dokumak. İpe un sermek. Kuşa benzemek. Kahve dövücünün/odun kesicinin hınk deyicisi. Tavşanın suyunun suyu. Doğduğuna inanır, öldüğüne inanmaz. Çömlek hesabına bakılırsa. Yok devenin başı! Tabanları kaldırmak. Ye kürküm ye! Yorgan gitti kavga bitti. Al abdestini ver pabucumu. Kör dövüşü yapmak. Mavi boncuk dağıtmak. Ölme eşiğim ölme, yaz gelecek yonca bitecek. Sermayeyi kediye yüklemek. Ya hiç sopa yemedin ya da sayı saymasını bilmiyorsun. Allah taksimi. Görüp göreceği rahmet bu. Fincancı katırlarını ürkütmek.]*

- “Az Söz Öz Söz”, *Meydan*, 612-94, 12/1982, 44-45
- “Sözlü Kültürümüzün Çağ Dışı Kalmış Bazı Ürünleri Üzerine”, *Erciyes*, 206, 6/2003, 25-27.
- “Borçalı Atasözü, Deyim ve Ölçülü Sözleriyle Türkiye’de Kullanılan Atasözü, Deyim ve Ölçülü Sözler Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi* (Prizren), 5, 9/2006, 214-2019; *Derlemeler-Makaleler II*, Ankara 2007, s.50-55.
- “Türkçenin Sorunlu Bir Alanı: Atasözü ve Deyimler”, *Türk Dili Yılı Armağan Kitabı*, Ankara 2018, s.143-154. TDK Yayınları:1280.
- “Türkiye’de Yayımlanan Belli Başlı Atasözü ve Deyim Sözlüklerindeki Ana Yanlış ve Eksikliklerle İlgili Bazı Tespitler”, *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi II/Halk Edebiyatı*, Ankara 2018, s.391-402 KTB AEGM Yayınları:388.
- “Ne Zaman Anlatım Darboğazına Girsek”, *İmbik*, 1, 7-8/2020, 23-27.
- “Türkiye’de Genel Atasözü ve Deyim Sözlüklerinde Anlam Verme Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat*, 50, Güz 2020, 257-296.
- “Yeni Atasözü ve Deyimler Hakkında Bazı Tespitler”, *Dr. Doğan Kaya Armağanı*, Sivas 2021, C II, s.1303-1328; “Halk Kültürü Ürünlerinin Sürdürülebilirliği Açısından Yeni Türk Atasözü ve Deyimleri Hakkında Bazı Tespitler” başlığıyla geliştirilmiş metin, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 34, 3/2021, 161-168.

II.Bölüm: Söyleşi

- “Nail Tan ile Atasözleri ve Deyimler Üzerine Söyleşi” (Konuşan Abdullah Demirci), *Kültür Evreni*, 40, Sonbahar 2020, 138-143.

III.Bölüm: Söz Derleme, Araştırma Yazıları

- “*Dünyada Van, Ahirette İman*”, *Elif*, 29, 3/1964, 8.
- “Ağrı’dan Atasözleri”, *TFA*, 292, 11/1973, 6810.
- “İklimle İlgili Atasözleri”, *Meslekî Teknik Öğretim*, 268, 4/1975, 41-47.
- “Atasözlerimiz ve Gençlik” *Millî Kültür*, 48, 5/1985, 50-54.
- “Çukurova ve Çevresi Atasözü, Deyim ve Ölçülü Sözlerinden Bir Bölümü Üzerine”, *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni-Bildiriler*, Adana 1999, s.630-635. Adana Valiliği Yayınları.
- “Bir Atasözünün Başına Gelenler” *TD*, 714, 6/2011, 491-499.
[*Vermeyince Mâbud neylesin Mahmut? üzerine*]
- “Gözden Kaçmış Bir Deyim: *Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın*”, *TD*, 722, 2/2012, 108-111.
- “Yeni Bir Atasözü, Deyim veya N. Hoca Fıkrası Derlemenin Mutluluğu”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 16, 3/2012, 315-322.
[*Yastık değişir ama kader değişmez. At ayağı külüg, âşık dili yürük olur. Kırşehirliye iş yaptır, Nevşehirliye hesap tuttur. Köşe dört, ağa on dört. Evlenmeye kız ister, baldırımı da düz ister. Âşık Garip’in sazı gibi ne duruyorsun? Ev bağda, bağ dağda; pilav pişirse ama tava delik iş yağda.*]
- “Gönüllü Bir Halk Kültürü Derleyicisinin Kitaplarındaki Sözlüklere Girmemiş Bazı Atasözü ve Deyimler Üzerine”, *TD*, 725, 5/2012, 356-363.

[Bekir İşlek'in iki halk kültürü derlemesi kitabından seçilerek sözlüklere girmesi önerilen on atasözü ve yetmiş altı deyim hakkında.]

• “Bir Kalıplaşmış Sözle İlgili Sormaca/Anket ve Sonuçları”, *TD*, 728, 8/2012, 90-93.

[*Ne taş düşsün ne hamam çınlasın*, atasözü mü, deyim mi tartışmasına son.]

• “*Ata Binmek Bir Ayıp, İnmek İki Ayıp Atasözü Üzerine*”, *TD*, 738, 6/2013, 45-68.

• “*Dili şişmek* Deyimi Üzerine”, *TD*, 740, 8/2013, 81-84.

• “Deyim Sözlüklerine Girmesi Gereken Bir Çeşitleme: *Kulaklarının Üzerine Oturmak*”, *TD*, 743, 11/2013, 69-71.

• “Sözlüklere Girmemiş Bir Deyim Çeşitlemesi: *Etten Önce Tencereye Girmek*”, *TD*, 747, 3/2014, 70-72.

• “*Diline/Ağzına Yuva Yapmak* Deyimi Üzerine”, *TD*, 748, 4/2014, 92-94.

• “*Su Küçüğün Söz Büyüğün* Atasözüyle İlgili Doğrular Yanlışlar”, *TD*, 750, 6/2014, 65-75.

• “*Kilit Kürek Altına Almak mı? Kilit Körek Altına Almak mı?*”, *TD*, 758, 2/2015, 103-106.

• “*Ağzı Yara Olmak* Diye Bir Deyimimiz Var”, *Prof.Dr. Erman Artun Armağanı*, Adana 2015, s.363-365.,

• “Bir Atasözü Derlemesi Daha: *Ya Üçle Ya Boşla*”, *TD*, 762, 6/2015, 91-94.

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Dört Atasözü Üzerine”, *TD*, 770, 2/2016, 95-99.

[*Ahbablık ahbablıktır ama peynir parayladır. Yora yora, Allah vere. Büyük kapının/kalenin küçük anahtarı olur. Ön/ilk kocadan gülmeyen son kocadan da gülmez.*]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Dört Deyim Üzerine”, *TD*, 774, 6/2016, 92-98.

[*Sakal altından geçmek/geçinmek. Kasketi tingildemek. Arkası helva kokmak. Aynı kılmış, ikiye bölünmüş.*]

• “Sözlüklere Girmesi Gereken Beş Deyim Üzerine”, *TD*, 776, 8/2016, 89-94.

[*Tükürüğü koyulaşmak. Gelin kalktı, köyü yaktı. Hem karpuzum kesilmesin hem ağzım tatlansın. Bir torba biberi var, her yerden haberi var. Onu köye sokmuyorlar, o papazın evini soruyor.*]

• “Dokuz Deyim Üzerine”, *TD*, 786, 6/2017, 83-90.

[*Süpürgeden soğuk geçmek. Şeytanın çekici kırıldı, sapı kaldı. Kahkenin üçü, Antep'in içi. Ağzım sana da lafım başkasına. Eli boğazına geçmek. Gâvur sana paçasını mı verdi? Yok gününe oturmak. Aynalara tükürmemek. Sacı yok, bacağı oldu.*]

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Yedi Atasözü Üzerine”, *TD*, 788, 8/2017, 98-105.

[*Hâline göre hâllen. Fakirin armudu köhnemez/köhnümez. Efdalca hastalık, asanca ölüm. Saksığan topal kargayı yonsılarken yürüyüşünü unutmuş. Söz dert*

içindir, şor da dost içindir. Yalancı yağlı keçi, pazarda bağlı keçi. Tembel ayağa kalkınca kırk kişi susarmış/su istemiş.]

• “Hoca Ahmed Yesevi’yle İlgili Bir Deyim Üzerine”, *TD*, 790, 10/2017, 20-22.

[Ahmed’in öküzü gibi bakmak.]

• “Atasözü ve Deyim Araştırmalarına Katkılar: Bir Atasözü Üç Deyim Üzerine”, *İLESAM*, 15, Ocak-Şubat 2019; *Erciyes*, 495, 3/2019, 25-27.

[Kel, kele kel demeyince başı ağrır. Takayı kındırdı, manık tıklıdı. O benden abdest sormaz, ben ondan namaz sormam. Sarhoş mezesi gibi lafi yarım bırakmak.]

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Yedi Atasözü Üzerine”, *TD*, 806, 2/2019, 60-69.

[Ev sahibinin aşına değil kaşına bakılır. Fışkıda biten otun kökü olmaz. Biri seni almazsa atının terkesine, sen de onu alma itinini terkesine. Benzeye benzeye/benzeyi benzeyi az, benzeye benzeye kış olur. Yılan evrilir çevrilir, çıktığı deliği bilir/bulur. Dağ delilsiz/delisiz, yol çalısız olmaz. Kullanmadığın aklına semer vuran çok olur.]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: On Deyim Üzerine”, *TD*, 808, 4/2019, 74-82.

[Ağzıyla sırtını kaşımak. Süt gönlü yoğurt olmak. Hanya’yı Konya’yı anlamak/öğrenmek. Ekmek sıtması tutmak. Onda bir kaşık kanı olmak. Dili ağzına sığmamak. Aşı dibine kadar yağlı değil. Bu tilki bu deliğe bir daha girmez. Taş altı kaldırmak/yoklamak. Şapkası/kasketi kaldırtmamak.]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Yedi Deyim Üzerine”, *TD*, 810, 6/2019, 10-19.

[Kahveyi sele vermek. Harman yeri dişlemek/Epeyi harman yeri dişlemek. Tivriz dilencisi gibi giyinmek. Dil ağız eylemek. Ayakkabısını/pabucunu/çarığınyı/yemenisini düzeltmek. Duyduğunu duymaz, gördüğünü görmez olmak. Attığı taş ürküttüğü kurbağaya değmemek.]

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Üç Atasözü Üzerine”, *TD*, 824, 8/2020, 82-87.

[Bilen bilir biliri, bilmeyen ne bilir biliri? Tilkiyi tavukla taşta tutmuşlar; “Allah gazabınızı artırsın” demiş. Köpek ne yapacak takkeyi, tingilderke tilgilderke düşürür.]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Dört Deyim Üzerine”, *TD*, 825, 9/2020, 38-43.

[Yüreğine him taşı düşmek. İt ismini, köpek dayısını tanımiyor/İt sahibini köpek dayısını tanımiyor. Un uçuyor, kepek kaçıyor. Heybeyi torba yapmak.]

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Dört Atasözü Üzerine”, *TD*, 826, 10/2020, 50-55.

[Doğru ağızda eğri söz eylenez. Gençlik saçak otu gibi tez geçiverir. Bir fındık bir sofradır. Her zaman geçi gelmez, bazan da geçe gelir.]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Üç Deyim Üzerine”, *TD*, 827, 11/2020, 78-82.

[*Ateş almaya mı geldin? Kerem kız mı oğlan mı? Kafası sıcak olmak.*]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Üç Deyim Üzerine”, *TD*, 829, 1/2021, 72-77.

[*Sözümüz sağlığa. Et eritmiş, kemik çürütmüş. Yarım esmezler, bütün kesmezler.*]

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Beş Atasözü Üzerine”, *TD*, 830, 2/2021, 68-73.

[*Ağzını tut şişman olma, dilini tut pişman olma. Değirmen yöresine alışan köpek, su çağılısının peşini bırakmaz. Dönen de aşınan da üst taştır. Zenginlik adama misafir. Ucuz et tencere yakar.*]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Dört Deyim Üzerine”, *TD*, 832, 4/2021, 40-45.

[*Görüş barış olmak. Aç karın ile tok sallanmak. Denizin kenarında susuz kalmak. Kes Göde'ye bir bilet!*]

• Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Beş Atasözü Üzerine”, *TD*, 833, 5/2021, 40-47.

[*Yeri gelir yağ olur, yeri gelir yavan olur. Yaş dediğin seyirtip gidiyor. Dam küremeyle at kaşımakla fişki taşımakla adam adam olmaz. Usta oğlu çirak olmaz. Esnafın ayağı kırık gerek.*]

• “Deyim Araştırmalarına Katkılar: Beş Deyim Üzerine”, *TD*, 834, 6/2021, 48-55.

[*Elini ayağını yıkamak. Bayat/bayat bayat bakmak. Hay sıra gidip çay sıra gelmek. Ödünü bardağa döndürmek. Utanmaz yüz, tükenmez söz.*]

• “Atasözü Araştırmalarına Katkılar: Dört Atasözü üzerine”, *TD*, 838,10/2021,34-40.

[*Git kızım sözlerine, gir kızım gözlerine. Kaynanasız gelin, avlosuz köyçüye benzer. Tavı gelir, yeli eser. Satın alınan sarımsak sapınaca tatlıdır.*]

IV. Bölüm: Değerlendirmeler

• “Azerbaycan Türkçesinin Deyim Zenginliği Üzerine”, *Yeni Size*, 25, 1/2006, 17-18.

[*Seyfettin Altaylı'nın Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü (Ankara 2005) kitabı hakkında.*]

• “Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak”, *Erciyes*, 413, 5/2012, 28.

[*Bekir İşlek'in Çukurova Folkloru İçin Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak (İstanbul 2012) kitabı hakkında.*]

• “Atasözü Deyim Ayrımında Daha Sağlam Adımlara Doğru/Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Atasözü ve Deyimler Sözlüğü”, *TD*, 733, 1/2013, 71-77.

[*Necmi Akyalçın'ın atasözü ve deyim sözlükleri (Ankara 2012) hakkında.*]

• “Atasözü ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi” *TD*, 755, 11/2014, 134-136.

[*Tülay Uğuzman'ın Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi (Ankara 2014) kitabı hakkında.*]

• “Atasözleri ve Deyimlerimize Felsefi Bir Yaklaşım”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 22, 3/2015, 381-385.

[Tülay Uğuzman'ın *Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi* (Ankara 2014) kitabı hakkında.]

• “Azerbaycan Atasözlerinin Bir Araya Getirilmesi Üzerine”, *TD*, 764, 8/2015, 80-83.

[Metanet Yakupkızı Abdullayeva'nın *Atalar Sözleri* (Bakü 2013) kitabı hakkında.]

• “Çukurova'nın Lafları, Lafların Çukurovası”, *Size*, 153, 9/2016, 6-7; *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 25, 9/2016, 387-392; *Kültür Çağlayanı*, 41, 11-12/2016, 3-4.

[Bekir İşlek ve Musa Tolu'nun *Çukurova Folkloru Üzerine Mektuplar* (İstanbul 2016) kitabı hakkında.]

• Atasözü Deyim Araştırmalarına Katkılar: Recai Şahin'in Fethiye Derlemeleri”, *TD*, 783, 3/2017, 72-83.

[Recai Şahin'in *Fethiye Dili ve Deyimleri* (Fethiye 2002) ve *Eskiden/Hey Gidi Günler Hey* (Fethiye 2012) kitapları hakkında.]

• “Atasözleri ve Deyimlerimizin Kaynağı Konusunda Yeni Bir Kitap: Tokmakçıoğlu'nun Deyimler ve Öyküleri”, *Kültür Çağlayanı*, 45, 7-8/2017, 8-10; *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 28, 3/2018, 317-322.

[Erdoğan Tokmakçıoğlu'nun *Deyimler ve Öyküleri* (Ankara 2017) kitabı hakkında.]

• “Mustafa Erdoğan'ın Atasözü ve Deyim Sözlüklerine Katkıları”, *TD*, 792, 12/2017, 17-23.

[Mustafa Erdoğan'ın *Ereğli Yöresi'nden Derleme Atasözlerinden Seçmeler* (İzmir 2016) ve Ereğli yöresinden *Derleme Deyimler Sözlüğü* (İzmir 2011) kitapları hakkında.]

• “Emirdağ Ağzında Atasözleri ve Deyimler Üzerine”, *TD*, 795, 3/2018, 92-101.

[Özcan Türkmen'in *Emirdağ Ağzında Atasözleri ve Deyimler* (Ankara 2017) kitabı hakkında.]

• “Beypazarı Atasözü ve Deyimleri Denilince”, *TD*, 805, 1/2019, 95-100.

[Ahmet Yıldırım'ın *Atasözleri ve Deyimleriyle Beypazarı Ağzı* (Ankara 2017) kitabı hakkında.]

• “Tosyalı Mehmet Halis Efendi'nin Açıklamalı Atasözleri Sözlüğünün İncelemesi Üzerine”, *Kastamonu* (yerel gazete), 9 Mayıs 2019, 2.

[Mustafa Arslan'ın *M. Hâlis Efendi/Turfetü'l-Emsâl-Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü* (Ankara 2019) kitabı hakkında.]

• “Kırşehir Dalakçı Köyü Söz Varlığı Derlemeleri Üzerine”, *TD*, 812, 8/2019, 68-76.

[İbrahim Erbaş'ın *Kırşehir Dalakçı Köyü/Söz Varlığı, Folklor, Geçmiş Günler* (Ankara 2015) kitabı hakkında.]

• “Kastamonu Atasözü ve Deyimleri Hakkında Önemli Bir Kaynak”, *Kastamonu* (yerel gazete), 1 Ekim 2019, 2.

[Ahmet Rıza'nın *Türk Atalar Sözü* (Çankırı 1933) kitabı hakkında.]

• “Bolu Atasözleri Üzerine Bir Kaynak: *Atasözleri ve Söz Çalınmaları*, *TD*, 819, 3/2020, 64-73.

[İ. Aytöre'nin *Atasözleri ve Sözçalımları* (Bolu 1938) kitabı hakkında.]

• “Avrupa’da Basılmış İlk Türkçe Atasözleri Kitabı”, *TD*, 820, 4/2020, 98-100.

[Oğuzhan Durmuş’un baskıya hazırladığı G.B. *Donado'nun Derlediği Türk Atasözleri* (Ankara 2020) adlı kitap hakkında.]

• “Avrupa Türk Atasözleriyle Nasıl Tanıştı?” *TD*, 821, 5/2020, 100-102.

[Beytullah Bekar’ın *Batı Kültüründe Türk Atasözleri* (Ankara 2019) kitabı hakkında.]

• “Batı Kültüründe Türk Atasözleriyle İlgili Bir İnceleme Üzerine Bazı Tespitler”, *Kültür Evreni*, 39, Yaz 2020, 87-93.

[Beytullah Bekar’ın *Batı Kültründe Türk Atasözleri* (Ankara 2019) kitabı hakkında.]

• “Atasözü Araştırmalarında Önemli Bir Adım: Avrupa’da Basılmış İlk Atasözleri Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilimsel Eksen*, 30, Bahar-Yaz 2020, 15-21.

[Oğuzhan Durmuş’un baskıya hazırladığı G.B. *Donado'nun Derlediği Türk Atasözleri* (Ankara 2020) adlı kitap hakkında.]

• “Niğde Atasözü ve Deyim Derlemeleri Arasında Kısa Bir Gezinti”, *TD*, 835, 7/2021, 105-109.

[Ali İhsan Beyhan’ın *Yöremizden Çevremizden Deyimler ve Atasözleri* (Ankara 1997) kitabı hakkında.]

• “Atasözü ve Deyim İncelemeleri İçin İyi Bir Örnek”, *TD*, 836, 8/2021, 103-105.

[Mücahit Akkuş’un editörlüğünü yaptığı *Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler* (Ankara 2020) adlı kitap hakkında.]

• “17. Yüzyılda Bir Atasözü Derlemesi : Antoine Galland/Durûb-ı Emsâl-i Türkî”, *TD*, 837, 9/2021, 116-120.

[Antoine Galland’ın *Durûb-ı Emsâl-i Türkî* (Ankara 2020) kitabı hakkında.]

Yayımlanması kabul edilmiş henüz basılmamış yazılar:

• “Cumhuriyet’in İlk Atasözü ve Deyim Derlemecisi Gümülcineli M. Esat İleri ve İki Eseri” *Nurettin Albayrak Armağanı*,

[Gümülcineli M. Esat İleri’nin *Türk Dilinde Kinâyât* (İzmir 1924) ve *Türk Dilinde Darûb-ı Emsaller* (İzmir 1925) kitapları hakkında]

• “Nevşehir’den Derlenen Atasözü ve deyimler Üzerine Bazı Değerlendirmeler”

[Emrullah Güney-Hüseyin Güney’in *Nevşehir Folkloru 1: Deyimler, Atasözleri, Sözcükler* (Ankara 2006) kitabı hakkında.]

AZERBAIJAN MÜZİK KÜLTÜRÜNÜN GELİŞMESİNDE AZAD ALİYEV'İN VE YARATICI FAALİYETLERİNİN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF CREATIVE ACTIVITIES IN AZAD ALIEV IN THE DEVELOPMENT OF THE MUSICAL CULTURE OF AZERBAIJAN

ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АЗАДА АЛИЕВА В РАЗВИТИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

Dr. Arif MÖHSÜNOĞLU*

ÖZ

Bu makalede; Azerbaycan'ın keman icracılık ekolünün ilk mensubu olan Azad Aliyev'in Azerbaycan'da keman ekolünün yaranmasından ve bu ekolün bir dünya çapına çıkmasında oynadığı role önem verilmektedir. Azad Aliyev'in Azerbaycan'da çalışmalarına başlamasına, Azerbaycan'da keman okulunun temelinden değişmesi ve icracılık metodlarından söz ediliyor. Azad Aliyev'in Baküya gelmesiyle, ilk defa Azerbaycan'da yaylı çalgılar kvarteti yaratılıyor ve bu kvartet eski Soviyetler Cumhuriyetler Birliğinde düzenlenen ilk KVARTETLER YARIŞMASINDA Azad Aliyev'in katkılarından dolayı BİRİNCİ ÖDÜL kazanmalarından söz ediliyor. Azad Aliyev'in Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrasında maestro Niyazi ile beraber çalışarak orkestranın repertuar konsepsiyası və orkestra icracılık ve bireysel çalışmalar metodikasından söz ediliyor.

Anahtar Kelimeler: Azad Aliyev, quartet, orkestr, prensip,metod, icracılık okulu.

ABSTRACT

This paper describes role of Azad Aliyev, the first member of Azerbaijan violin performance school, In the use of violin and worldwide reputation of this school. It states that violin school in Azerbaijan has been fundamentally changed and performance methods have been started after Azad Aliyev's starting working in Azerbaijan. After Azad Aliyev's coming to Baku, string quartet was formed in

---

* Şırnak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi. Şırnak/TÜRKİYE
(abbasov7@yahoo.com)

Azerbaijan for the first time and the quartet won QUARTET COMPETITION held in Former Soviet Union with Azad Aliyev's contributions. It emphasizes that Azad Aliyev worked with maestro Niyazi in Azerbaijan Symphony Orchestra and contributed to repertory concept and orchestra performance and individual work methodology.

Key Words: Azad Aliyev, quartet, orchestra, principles, methods, performing school.

Биография

Я, Ариф Мохсун оглы Аббасов родился 10-Мая 1957 года. Начиная с 1979 по 1984 годы являлся студентом Аз.Гос. Консерватории им. У.Гаджибейли по классу скрипки профессора Сарвара Ганиева. В 1983 году, еще будучи студентом Аз.Гос. Консерватории им. У.Гаджибейли, был принят на работу в группу скрипок Аз.Гос. Симфонического оркестра им. У.Гаджибейли. С 1992 года работал в Государственном Камерном Оркестре им. К Караева до отъезда в Турцию. С 1993 работал в Билькентском Университете Турции в качестве педагога и артиста симфонического оркестра. С 2019 года работаю в Ширнакском Университете Турции в качестве преподавателя.

Ключевые Слова: Азад Алиев, квартет, оркестр, принцип, метод, исполнительская школа.

Значение творческой деятельности Азада Алиева в развитии музыкальной культуры Азербайджана.

О зрелом музыканте – художнике нельзя говорить, что его дарование является только врожденным. Каждый музыкант в молодые годы учился, перенимал опыт своих наставников, подергался влиянию окружающей жизни. Другими словами важно и то, что дано природой, и то, что человек смог приобрести за свою исполнительскую жизнь. Азад Гамзаевич был скрипачом – самордком, он родился для скрипки, и ко всему еще получил хорошее образование. Наверное, если он в юные годы не занялся бы музыкой, то в любой другой сфере он имел бы одинаковый успех благодаря своему дарованию, характеру и трудолюбию.

В середине шестидесятых годов прошлого столетия обучаясь в 134 бакинской общеобразовательной школе, которая находилась по улице Коммунистической, мне волею судьбы довольно часто приходилось встречаться с Азадом Гамзаевичем. Время окончаний моих уроков в школе совпадали со временем окончания репетиций в Государственном

Симфоническом Оркестре им. У.Гаджибейли. В то время Азад Гамзаевич со своей семьей проживал по улице Буньята Сардарова и его путь домой пролегал мимо дверей школы. Сегодня воссоздавая в памяти те самые дни, вспоминаю прекрасно одетого Азада Гамзаевича и свойственную ему «величественную и профессорскую» походку. «Форма определяет содержание» - один из законов философии абсолютно применителен к Азаду Гамзаевичу. Если кому - то и присваивали звание профессора, Азад Гамзаевич наверное все-таки родился профессором, как и в своей профессии, его внешность выдавала его спокойствие и самоуверенность.

Азада Алиева безусловно можно назвать «явлением» в Азербайджанском музыкальном искусстве. Азад Алиев – легенда и реальная звезда Азербайджанского музыкального искусства, человек, который формировал мнение об Азербайджанской скрипичной школе. Весь жизненный путь А.Г.Алиева – пример беззаветного служения музыкальному искусству Азербайджана. Об этом свидетельствуют не только те высокие звания профессора, народного артиста Азербайджана, которыми была отмечена его деятельность, но и прежде всего факты биографии, дающие яркую картину каждодневного творческого труда.

Азад Гамзаевич Алиев будучи выдающимся скрипачом, музыкантом, и педагогом – принадлежит к числу тех, кто своим неутомимым трудом способствовал укреплению и дальнейшему развитию не только скрипичного, но и всего музыкального искусства Азербайджана. Как правильно отметил Фархад Шимсиевич Бадалбейли в предисовии к книге Лейлы Абдуллаевой «История музыкальной культуры страны – это прежде всего музыка, оставленная будущим поколениям в текстах, переданных письменно или при помощи звукозаписывающих устройств».¹

И действительно, Азад Гамзаевич оставил будущим поколениям богатый музыкальный материал в звукозаписях. Присутствие исполнителя такого уровня вдохновляло азербайджанских композиторов на новые произведения для скрипки. Премьера произведения в исполнении Азада Алиева всегда означала, что данное произведение становилось исполняемым не только им, но и многими молодыми исполнителями. В связи с этим первое исполнение многих произведений для скрипки представителей азербайджанской композиторской школы осуществил Азад Алиев. Список произведений сыгранных им чрезвычайно богат. Ниже приводится только список некоторых произведений: Крупная форма, Ф.Амиров - концерт для скрипки и фортепьяно, первое исполнение Азад Алиев и Ельмира Назирова. Р.Гаджиев - Концерт для скрипки с оркестром, Дж.Джахангиров - концерт для скрипки с оркестром, Азер Рзаев - концерт для скрипки с оркестром, Муса Мирзоев - Концерт-Поэма для скрипки с оркестром, Ибрагим Мамедов - Симфонические вариации для скрипки с оркестром, П.Бюль-Бюль оглы - концерт для скрипки с оркестром, Т.Бакиханов - концерт для скрипки,

---

¹ Л.Абдуллаева. То что судьба решила дать.Баку,ОКА ОФСЕТ.;2006,4с.

виолончели и камерного оркестра. Сонаты - А.Меликов, Дж.Джагангиров, Рамиз Ибрагимов, Азер Дадашев, Дадаш Дадашев, Тофик Бакиханов - сонаты, трио, квартеты. Трио и квартеты - Д.Дадашев, Азер Дадашев, Т.Бакиханов, Х.Мирзаде. Почти все вышеперечисленные произведения композиторов посвящены Азаду Алиеву. Поразительно, что одни и те же произведения камерной музыки Азад Алиев в разные периоды своего творчества исполнял с разными музыкантами. Будучи прекрасным ансамблистом он мастерски подчинял своих коллег по ансамблю своей интерпретации данного произведения. Записи же этих сочинений, камерных ансамблей и квартетов в исполнении Азада Алиева, составляют золотой фонд Азербайджанского Телевидения и Радио.

В связи с этим, одной из особенностей творческой деятельности Азада Алиева являлось его стремление синтезировать ценные инструментальные принципы европейской, русской скрипичных школ и лучшие традиции Азербайджанского искусства.

Приезд Азада Алиева в Азербайджан наверное одно из самых важных и значимых событий в музыкальной культуре республики. Безусловно огромную роль в этом сыграл Кара Караев. Будучи ректором Азербайджанской Государственной Консерватории им.У.Гаджибейли, Кара Караев пригласил Азада Алиева в начале 50х годов на постоянную работу и проживание в Баку. Азаду Гамзаевичу сразу же было предложено преподавание в консерватории и самое главное – работа в только что созданном Государственном Квартете.

Класс педагога Азада Алиева на протяжении всех лет его педагогической деятельности объединял большое число студентов – скрипачей его единомышленников и последователей. Главной задачей Азада Алиева в процессе работы считалось совместное продвижение вперед на основе того фундамента, который был заложен предшествующими педагогами студентов. На то были свои причины, т.к. Азад Алиев принимал в свой класс студентов, имеющих определенный уровень подготовленности. Объединяя в своем классе музыкантов, прошедших подготовку к консерватории у разных преподавателей, он давал возможность путем взаимообогащения прийти к единству взглядов в оценке инструментально - художественных явлений. Однако право индивидуальной творческой свободы в трактовках содержания музыкальных произведений всегда оставались за студентами.

В основе метода преподавания Азада Гамзаевича лежало раскрытие индивидуальных черт дарования студента, воспитание в нем с самого начала обучения всего комплекса профессиональных и артистических навыков будущего солиста или артиста оркестра. Если в целом постараться охарактеризовать метод занятий и школу Азада Алиева, то это была школа высшего мастерства музыканта – интерпретатора, т.к. в каждом своем студенте он рассматривал потенциального солиста.

Азад Алиев на протяжении всей своей творческой жизни отличался высокой дисциплиной и требовательностью по отношению к самому себе. Удивительно, что это качество он смог привить практически всем своим студентам в годы работы и в Бакинской консерватории, вплоть до отъезда в Турцию. Видимо будет даже неверно говорить, что он прививал какие – то качества будущим музыкантам. Им мастерски создавались такие условия в своем классе, что студенты сами начинали где – то подражать своему педагогу. Одной из главных особенностей педагогической деятельности Азада Алиева, безусловно, можно считать то, что перед каждым студентом, поступившим в свой класс, он ставил самую высокую цель, готовить себя к сольной деятельности. Вся его педагогическая деятельность на протяжении всей его творческой жизни подчинялась именно этой цели. К каждому студенту у Азада Гамзаевича был индивидуальный подход.

Будучи выдающимся скрипачом, он прекрасно знал скрипичный репертуар и настойчиво указывал на то, что за годы обучения в консерватории практически не возможно охватить широкий репертуар популярных скрипичных произведений. В связи с этим его главной рекомендацией по этой проблеме являлись ежедневные занятия и после окончания консерватории, стимулом для которых могли послужить те сочинения для скрипки, которые не были пройдены за годы обучения.

Прежде всего, Азадом Алиевым уделялось огромное внимание технологии владения инструментом, в частности технической подготовке студентов. Virtuозное владение инструментом Азад Гамзаевич считал необходимым в арсенале каждого скрипача и называл основой основ для музыканта, посвятившего себя скрипичному искусству. Обосновывал он это тем, **что скрипач владеет двумя инструментами, не только скрипкой, но и смычком.** В связи, с чем он подразделял работу над технологией владения инструментом на две части – работу над левой и правой рукой в отдельности. Прежде всего, работа над звуком в классе обосновывалась тем, что каждый инструмент имеет определенные возможности. Азад Гамзаевич ко всему ещё обладал качеством хорошего звукоизвлечения, практически, с любого инструмента. И это он старался прививать всем своим студентам, хотя, скорее всего это качество природного характера. Когда студенты ссылались на отсутствие хорошего смычка, или же скрипки, он всегда подчеркивал, что **самыми хорошими инструментами являются руки скрипачей,** при этом подчеркивая, что **плохо можно играть и на самом хорошем инструменте.**

А техникой, как он подчеркивал, надо заниматься специально, чтобы владеть подлинно виртуозной техникой. При этом он акцентировал, что это должно быть самоцелью. Как он говорил, чтобы выявить глубины образного содержания каждого произведения, необходим, прежде всего, аппарат совершенного владения инструментом и звуковой выразительности. Характерными чертами школы Азада Алиева являлись отточенность технических приемов, глубина звукоизвлечения и строгость трактовок, подчиняемых раскрытию замысла произведений.

Сегодня выпускники класса Азада Гамзаевича занимают самые первые позиции не только в коллективах Азербайджана, но и за рубежом. Характеризуя его педагогический метод работы, можно придти к тому, что в каждом студенте он умел развивать черты, свойственные дарованию данного студента.

Деятельность класса, руководимого Азадом Алиевым, составляет славные страницы в истории и развитии азербайджанской скрипичной школы и скрипичной школы Азербайджанской Музыкальной Академии им. У. Гаджибейли.

Работа же в Государственном Квартете на позиции первой скрипки одна из ярких страниц в биографии Азада Гамзаевича. Квартет за короткое время добился больших творческих успехов благодаря энтузиазму и таланту Азада Алиева. Творчество Азербайджанского Государственного Квартета в составе Азада Алиева, Мурада Тагиева, Рашида Сеид-Заде и Сабира Гусейновича Алиева – одна из ярких страниц в истории азербайджанской музыкальной культуры. В 1957 году квартет завоевал первую премию на всесоюзном конкурсе и второе место на конкурсе Всемирного Фестиваля. На обоих конкурсах председателем жюри был Давид Ойстрах.

Пожалуй одна из наиболее ярких периодов творческой деятельности Азада Алиева – это период его работы в Азербайджанском Государственном Симфоническом Оркестре им.У.Гаджибейли на должности концертмейстера. Несомненно Азад Алиев был одним из факторов популярности и успеха Государственного Симфонического Оркестра с середины шестидесятых до середины семидесятых годов прошлого столетия.

Когда говорят о каком -нибудь симфоническом оркестре, невольно возникают два вопроса, первый - «кто является главным дирижером?». Как показывает история и опыт существования симфонических оркестров на протяжении многих десятилетий, сущность симфонического оркестра заключается в том, что артисты оркестра, за некоторыми исключениями, в основном не меняются практически на протяжении двух- трех десятилетий, а главные дирижеры же в силу многих причин меняются довольно чаще.

Второй, и не менее существенный вопрос - «кто занимает должность концертмейстера оркестра?». Проблема концертмейстера симфонического оркестра во все времена являлась не менее важной и актуальной в отличие от должности главного дирижера. На сегодняшний день в мире существуют коллективы, в которых нет постоянного концертмейстера. Как правило объявляется конкурс на данную позицию и коллектив временно на каждую программу приглашает новых музыкантов. Было так и в Азербайджанском Симфоническом Оркестре им.У.Гаджибейли в середине семидесятых годов XX столетия, когда Народный Артист Азербайджана, Профессор Азад Алиев оставил должность концертмейстера в связи с переходом на педагогическую должность Азербайджанской Государственной Консерватории им.У.Гаджибейли.

Азербайджанский Государственный Симфонический Оркестр имени Узеира Гаджибейли является на сегодняшний день одним из крупнейших музыкальных коллективов Азербайджана. Оркестр был основан одним из первых в СССР в 1920 году. Инициатором создания оркестра является основоположник азербайджанской профессиональной музыки Узеир Гаджибейли. Имя Узеира Гаджибейли оркестр носит с 1944 года. В формировании оркестра принимали непосредственное участие такие, как Рене Батон (Франция), Отто Клемперер (Германия), Фриц Штидри (Австрия), Николай Голованов (Россия) и другие.

Говоря о дирижерах, которые руководили и работали с оркестром невольно вспоминается маэстро Ниязи. Временами с оркестром работали и руководили другие дирижеры. В 1939 – 1940 годах главным дирижером оркестра являлся Николай Аносов, отец Генадия Рождественского, который одновременно преподавал и в бакинской консерватории. В 1945 – 1948 годах Лео Гинзбург являлся главным дирижером оркестра. Но маэстро Ниязи практически всю свою творческую жизнь, с небольшими перерывами, посвятил и руководил коллективом до последних дней своей жизни. К великому сожалению история Азербайджанского Государственного Симфонического Оркестра имени У.Гаджибейли не сохранила имена всех концертмейстеров со дня его создания, которые в разные времена занимали эту должность. Мне, как и многим моим коллегам, родившихся в пятидесятые годы XX столетия, известны лишь имена Бахрама Мовсумовича Мамед-Заде, Рауфа Аббасовича Ахмедова и конечно же Азада Гамзаевича Алиева.

На эту должность пригласил его сам маэстро Ниязи. С началом работы Азада Алиева в симфоническом оркестре на должности концертмейстера в корне изменилось представление о методе подготовки и занятий не только скрипачей, но и других инструментов струнных струнной группы оркестра.

Период работы Азада Алиева в Государственном Симфоническом Оркестре им.У.Гаджибейли наверное следует назвать «эпохой» в истории оркестра. Будучи солистом по своей природе, обладая многообразием звучания и технических приемов, Азад Алиев обладал еще прекрасной ансамблевой дисциплиной, что в принципе не естественно для солиста. И не случайно, что в период его работы в симфоническом оркестре струнная группа оркестра отличалась высоким мастерством каждого артиста оркестра в отдельности, ансамблевой выразительностью и чистотой интонации. В результате усиливалась слышимость голосоведения в средних регистрах, особенно у вторых скрипок и альтов. В период работы Азада Гамзаевича концертмейстером оркестра, концертмейстером группы вторых скрипок оркестра являлся прекрасный музыкант и педагог Ефим Самойлович Барштак. Ефим Самойлович Барштак работу в симфоническом оркестре совмещал с педагогической, работая одновременно в музыкальной десятилетке и в шестой музыкальной школе. Им было воспитано целое

поколение талантливых скрипачей, которые впоследствии обучались у Азада Алиева уже в консерватории.

С первых же дней работы в симфоническом оркестре у Азада Алиева с маэстро Ниязи сложились самые тесные творческие и непростые отношения. В основном проблемы с маэстро возникали по поводу штрихов. Будучи блестящим скрипачом, Азад Гамзаевич одно и то же в разное время чувствовал по иному. И в связи с этим он менял штрихи, в результате чего некоторые артисты оркестра выражали свои недовольства маэстро Ниязи. Дело в том, что Азад Гамзаевич не мог по иному, Скрипка и Музыка для него были объектом постоянного поиска. Мне посчастливилось работать еще будучи студентом Азербайджанской Государственной Консерватории в симфоническом оркестре, где когда – то концертмейстером был Азад Гамзаевич Алиев. Помню как – то в конце восьмидесятых годов Азад Гамзаевич играл Второй Концерт Венявского для скрипки с оркестром, а за дирижерским пультом стоял известный в СССР Семен Коган, являющийся главным дирижером Ростовского Симфонического Оркестра. Концертмейстером в тот период уже работала ученица Азада Гамзаевича Ирина Плоткина Гаркави. Надо отметить, что после Азада Гамзаевича, пожалуй и по сегодняшний день, Ирина Плоткина Гаркави была самой достойной этой позиции. То было время, когда Азада Гамзаевича беспокоила болезнь с которой он прожил практически последние два десятка лет своей жизни. Появление Азада Гамзаевича в качестве солиста было настоящим праздником в оркестре. Во время репетиции концерта с солистом дирижер обратился к артистам оркестра духовой группы со словами «сыграть потише, чтобы помочь солисту». Ответ Азада Гамзаевича был очень конкретным – «Я не нуждаюсь в помощи». И действительно, Азад Гамзаевич всю свою творческую жизнь привык к тому, что сам помогал своим талантом и знаниями всем с кем ему приходилось работать.

Являясь первой скрипкой в Государственном квартете и в Государственном Симфоническом Оркестре, он еще занимался и педагогической деятельностью, где вырастил целую плеяду талантливых скрипачей. В тот период были уже Сарвар Ганиев и Рауф Ахмедов, которые тоже солировали и занимались педагогической деятельностью. Все-таки для Сарвара Ганиева и Рауфа Ахмедова профессия скорее всего являлась «ремеслом» в хорошем смысле этого слова. Азад Алиев же был «самородком» в профессии и на все времена остался Первой Скрипкой Азербайджана.

Литература

Азербайджанская музыка: Сборник – М; Музгиз, 1961 375 с.

1. Тагизаде А. Ниязи. Творческая биография и черты исполнительского стиля. Баку, Азернешр, 2002, 207с.

2. Л.Абдуллаева. То что судьба решила дать. Баку, ОКА ОФСЕТ.; 2006, 4с.

ŞEKİLEME (SİCİLEME) SÖYLEYİŞ TARZI VE ÂŞIK ŞENLİK ŞİİRLERİNDE ŞEKİLEME (SİCİLEME)

ŞEKİLEME (SİCİLEME) STYLE/WAY OF SPEAKING/SAYING AND ŞEKİLEME (SİCİLEME) IN AŞIQ ŞENLİK POEMS

ФОРМА ИЗЛОЖЕНИЯ ШЕКИЛЕМЕ (SİCİLEME) И ШЕКИЛЕМЕ В ПРАЗДНИКАХ АШУГСКОГО СТИХА

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Şekileme (sicileme) bir tür müdür, bir şiir biçimi midir? Halâ tartışılmaktadır. Oysaki şekileme (sicileme) bir söyleyiş tarzıdır. Üstelik oldukça zor ve ustalık isteyen bir beceridir.

Yazıda şekilemenin (sicilemenin) bu yönü araştırılmakta ve bir sonuca bağlanmaktadır. Ayrıca bu tarz şiirlerin ortak özelliklerinin tespiti yapılmaktadır.

Yazının diğer bir bölümü, Âşık Şenlik'in şiirlerinde şekileme (sicileme) anlatılmaktadır. Âşık Şenlik'in bu tarz üç şiiri örnek olarak verilmektedir. “*Hoşaretin Pireleri*”, “*Kimdir*”, “*Eylerem*” adlı şiirler örnek olarak verilirken Şekileme (Sicileme) tarzının da nasıl olabildiği ortaya konulmaktadır.

“*Kimidir*” dönerayaklı şiirin, 1. bendinde tek kafiye, 2. bendinde iki kafiye, 3. bendinde üç kafiye özelliği bulunduğu belirtilmektedir.

Âşık Şenlik'in bu üç Şekileme (Sicileme) tarzı şiiri yazıda incelenmekte, Şenlik'in ne kadar güçlü bir sanatçı âşık olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

Şekileme (Sicileme)nin biçim olarak divan edebiyatındaki musammatlara özenmek isteğinin sonucunda böyle bir tarzın ortaya çıktığı yazıda ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Şenlik, Şekileme (Sicileme), Şeki (Nukha), tarz (biçim), kafiye iç kafiyeler.

ABSTRACT

Is Şekileme (sicileme) (way of saying in folk literature) a genre, a form of poetry? It is still being discussed. However, Şekileme (sicileme) is a way of saying. Moreover, it is a very difficult and demanding skill.

---

*Halk Bilimi Araştırmacısı-Yazar. Dünya Söz Akademisi Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

In the article, this aspect of Şekileme (sicileme) is investigated and a conclusion is drawn. In addition, the common features of such poems are determined.

Another part of the article describes Şekileme (sicileme) in Ashiq Şenlik's poems. Three such poems of Ashiq Şenlik are given as examples. While the poems named "H Hoşaretin Pireleri", "Kimdir", "Eylere" are given as examples, it is also revealed how the Şekileme (Sicileme) style can be.

It is stated that there is a single rhyme feature in the 1st paragraph of the poem " Kimidir ", two rhymes in the 2nd paragraph, and three rhymes in the 3rd paragraph.

These three Şekileme (Sicileme) poems of Ashiq Şenlik are analyzed in the article, and it is emphasized that Şenlik is a powerful minstrel artist.

It is stated in the article that such a style emerged as a result of Şekileme (Sicileme)'s desire to emulate the musammats (verse type in Turkish literature) in divan literature as a form.

Key Words: Ashiq Şenlik, Şekileme (Sicileme) (way of saying in folk literature), Şeki (Nukha), style (form), rhyme, inner rhymes.

Şekileme (sicileme) bir şiir türü müdür? Bir şiir biçimi midir? Halâ açıklığa kavuşmuş değildir. Doğu Anadolu, özellikle Kars yöresi âşıkları tarafından kullanılmıştır. Çok yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkün değil. Çünkü bu şiir söyleyişi oldukça zordur ve ustalık isteyen bir beceri gerektirir.

Şekileme (sicileme) konusunda epeyce bilim insanları ve halk edebiyatı araştırmacıları çalışmışlardır. Yukarıda da söylediğim gibi halâ sonuca vardıracak bir hüküm ortaya konmamıştır.

Şekilemeler (sicilemeler) konusunda ilk defa Ensar Aslan çalışmalarında söz etmiştir. "Çıldırli Âşık Şenlik/Hayati-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri" ve "Doğu Anadolu Saz Şairleri" adlı kitaplarında şekileme konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur.

"Âşık Şenlik" adlı kitabında şunu söylemektedir Sayın Ensar Aslan:

"Azerbaycan Şeki (Nukha) el şairleri tarafından düzenlenip söylenerek oradan yayılan bir deyiş türüdür. Bizde sadece Kars ve yöresi âşıkları tarafından kullanılan, söylenmesi güç ve ustalık isteyen bir türdür. Kars'ta Çıldır Terekemeleri "Şeki", Kars yerlileri ise "Sicileme" adını verirler. Değişik sayıdaki bentlerden oluşur. Bentlerdeki dize sayısı da değişik olabilir. Şiirdeki dize sayısının çokluğu, Şeki'nin önemini ve güçlüğünü gösterir. Bu türün en belirgin özelliği her bendin dizesinin birbiriyle kafiyeli olmasıdır. Ayrıca ilk bendin birinci dizesi, kendinden sonra gelen dizelerle kafiyeli olduğu gibi, öteki bentlerin son dizeleri ile de kafiyelidir." (ASLAN, 1992: s. 54)

Şekilemeler konusunda önemli bir çalışmayı da Ramazan Çiftlikçi gerçekleştirmiştir. Sayın Çiftlikçi'nin yazısının birinci paragrafı şöyle başlıyor:

“Adını Kuzey Azerbaycan'ın Dağıstan'a komşu olan Şeki (Nukha) bölgesinden alan bir deyiş biçimidir.” (ÇİFTLİKÇİ, 1994: s. 63-66)

Ensar Aslan, şekilemenin bir tür olduğunu yukarıya aldığım paragrafında defalarca söylüyor, hatta *“deyiş türü”* ifadesini kullanıyor.

Ramazan Çiftlikçi sicilemenin bir *“deyiş biçimi”* olduğunu söylüyor. Buna rağmen yazısının içerisinde şekilemenin bir tür olduğunu da ifade ediyor. Hatta, yazısının başlığı *“Türk Saz Şiirinde Bir Tür: Sicilime (Şeki)”* adını taşıyor.

Demek ki, şekilemenin bir tür mü, bir biçim mi olduğu, bu iki bilim adamı tarafından henüz tespiti yapılmamış. Hatta, Ramazan Çiftlikçi'nin yazısında şekileme konusunda tür mü, biçim mi olduğunun çelişkisi içerisinde kaldığımızı anlıyoruz. (ÇİFTLİKÇİ, 1995: s. 13-14)

Ali Berat Alptekin de *“Çıldırılı Âşık Şenlik Bibliyografyası”* adlı hazırladığı kitapta şekileme için hem tür, hem biçim ifadesini kullanıyor. Kitabın 16. sayfasında, *“Halk şiirinin milli vezin olan heceyi ustalıklı kullanan âşığımızın ifade ettiği türleri kısaca açıklamak istiyoruz.”* ifadesinden sonra 17. sayfada *“Şeki/Sicilleme”* bir tür olarak anlatılıyor ama *“Azerbaycan'ın Şeki bölgesi âşıkları tarafından ortaya konulan bir şekil olup, Anadolu'da sadece Kars bölgesi âşıkları tarafından kullanılır.”* cümlelerine yer veriyor. (ALPTEKİN, 1989, s. 16 ve 17)

Salih Şahin adlı Karslı araştırmacı *“Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri”* adlı kitabında şeki (sicileme)'yi anlatırken; *“Kars bölgesindeki ozanlarca kullanılan bir şiir türüdür. Kars'taki saz şairlerinin sicileme diye adlandırdığı bu şiir türü, Azerbaycan'ın Şeki kentindeki saz âşıklarının meydana getirdikleri bir stildir.”* ifadeleriyle bu şekilemenin hem bir tür, hem de bir stil (tarz) olduğunu söylüyor. (ŞAHİN, 1983: s. 35-36)

Bu konuda kesin hüküm vermekten kaçınan Doğan Kaya, 2000 yılında sunduğu bir bildirisinde² (KAYA, 2000: s. 147-186) ve 2007 yılında yayımladığı *“Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü”* adlı kitabında (KAYA, 2007: s. 661-665) şekilemenin tür mü, biçim mi olduğu konularına değinmiyor. Ama bildirisinin başlığı *“Âşık Edebiyatı Şiir Şekillerinden Şeki ve Sicileme Üzerine Düşünceler”* adını taşıyor. Demek ki, Sayın Doğan Kaya, şekilemenin bir şekil, yani biçim olduğunu kabul ediyor.

Şekileme yani sicileme konusunda, eldeki verilere ve de şimdiye kadar yapılan çalışmalara dayanarak şunları söylemek mümkündür.

Sicilemeler, tek bent veya birçok bentlerden meydana getirilebilir.

Tek bent olan sicilemelerin dize sayısı 16 ile 82 arasında değişir. Bunların hece sayıları da 14, 15 ve 16 olabilmektedir. Elimizde bu konuda fazla örnek bulunmamaktadır. Kazım Baba (ölümü 1953), Âşık Dardiment (Fatma Oflaz) (1894-1980), Arapgirli Âşık Fehmi Gür (1914-1982), Âşık Fizahî (1937-1990), Oltulu Yusuf Polatoğlu (1956-2021) adlı âşıkların örneklerini sayabiliriz.

² Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya, *“Âşık Edebiyatı Şekillerinden Şeki ve Sicileme Üzerine Düşünceler”*, VIII Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 2000), (Hazırlayan: Güven Tanyeri), Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları: 11, Eskişehir 2000, s. 147-166.

Birden fazla bentlerden oluşan sicilemelerin bentlerinin dize sayıları en az 10 dizeden oluşur. İlk bentte bütün dizeler birbirleriyle kafiyelidir. Daha sonraki bentlerin son dizesi veya son iki dizesi ilk bendin kafiyesi ile kafiyelidir. Bent sayıları 3 ile 9 arasında değişir. Hece sayıları ise 7 ile 16 arasında değişiklik gösterir. Bu tarzda şiir söyleyenler arasında Türkmenistanlı Şahende (1720-1800), Kağızmanlı Cemal Hoca (1882-1957), Kağızmanlı Hıfzî (1893-1918), Posoflu Müdamî (1918-1968), Âşık Şenlik (1850-1913), Azerbaycanlı Âşık Mikâyıl Azafı (1924-1990) adlı âşıkları sayabiliriz.

Görülüyor ki, şekileme (sicileme) söyleyenlerin sayıları oldukça azdır. Daha önce söylediğimiz gibi şekileme (sicileme) oldukça zor bir tarzdır.

Divan edebiyatında bentlerle kurulu nazım şekillerine “*musammat*” denildiğini biliyoruz. Musammatların bentlerinin dize sayıları 3 ile 10 arasında değişir. Dize sayısı üç olana “*müselles*”, dört olana “*murabba*”, beş olanına “*mühammes*”, altı olanına “*müseddes*”, yedi olanına “*müsebba*”, sekiz olanına “*müsemmen*”, dokuz olanına “*mütessa*”, on olanına “*mu’aşşar*” adları verilir. Divan edebiyatında bentleri on dizeden fazla olan nazım şekillerine “*Terci-i bend*”, veya “*Terkib-i bend*” adları verildiğini de biliyoruz. Bunlarda da bentlerin tüm dizeleri kendi arasında kafiyelidir, diğer bentlerin son dizesi veya son iki dizesi birinci bentlerin kafiyesi ile kafiyelenirler. Demek ki, şekilemedeki kafiyeleniş özelliğine benzenmektedir.

Şekilemelerde (sicilemelerde) ortak şu özellikleri sayabiliriz:

- 1) Şekilemeler hece ölçüsü ile söylenir.
- 2) Bentlerden oluşur, bentlerin dizeleri kendi arasında kafiyelenir. Her bendin son iki dizesi birinci bendin kafiyesi ile kafiyelenirler.
- 3) Tek bent olan sicilemelerde mısra sayısı 16 ile 82 arasında değişir. Hece sayıları da 14 ile 16 arasındadır. Hece sayıları da 7 ile 16 arasındadır.
- 4) Birden fazla bentten oluşan sicilemelerin bent sayısı en az 3, en fazla 9 bent arasında değişir. Bunlarda dize sayısı 11 ile 17 dize arasındadır.
- 5) Şekilemelerde konu çok değişiktir. Nasihat, mistik duygular, milli konular, Alevî-Bektaşî inancı ve ironik konular gibi konuları sayabiliriz.

Şimdi de Âşık Şenlik’in şekilemelerinden (sicilemelerinden) söz edelim. Âşık Şenlik’in bilinen 3 şekilemesi bulunuyor. Bu şekilemeleri, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ve M. Nizamettin Coşkun’un birlikte hazırladığı “*Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı*” adlı kitaptan aldım (ALPTEKİN-COŞKUN, 2006: s. 285-286).

Her bent 12 dizeden oluşmaktadır ve 16 hecelidir. Kafiyeleniş özelliği şöyledir: I. Bent: (a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, a); II. Bent: (b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, serbest, a); III. Bent: (c, c, c, c, c, c, c, c, c, c, serbest, a)

HOŞARET'İN PİRESİ²

Hoşaret'in piresinin pek acayip hikmeti var
Hökmile girer yatağa tekalifsiz ruhsatı var
Ne durur ne dincelir ne uykusu gafleti var
Ağ gövdeyi gülgez boyar türlü türlü ziyneti var
Aşamdan sübbe gadar misafire hörmeti var
Benzemez hiç bir mahlûka yetmiş iki milleti var
Goşun ile gumandan leşkeri haşameti var
Eşkiası haramîsi can alıcı celladı var
Mengenesi kerpeteni her bir türlü âleti var
Zarbına tab olmalı olmaz yüz bin cebri mihneti var
Şahmardan nasihat alıf akrep gibi hasyeti var
Sükût dursa ölü sanar teprenene hiddeti var.

Bizim köyün piresine şükür edip dedim rahmet
Hoşaret'in piresinde yoh imiş insaf merhamet
Yılıp gönünü soymamış insandan gelmer feragat
Bir daga çengine tüşen beş yüz sene ohur lanet
Kemend atsan ele gelmez her tarafa uynadır at
Çırpı tutar lağım atar öğrenif her bir zanaat
Şahlan tahtdan oynadır hengâme tüşüf memleket
İnsanın var azasına girmemiş etmer kanaat
Azgın araptan ezazil maymundan azma bed sufat
Karınca gibi gaynaşır bir tanesi bilir min fent
Silsilesi hem engâmı gavim gabilesi bile
Yığıp çoluh çocuğun yedi yüz min küfleti var.

Şenlik der bu gahpe pire beni saldı Nuh tufana
İsterem bir erze yazam gönderem adli divâna
Bilmem kime şekva edem baş eğmez sultan hana
İngiliz goşunu gibi gelir Purusya'dan yana
Aslanlar şerrinden geçer sataşar her bir hayvana
Fillere mancılık vurur dönderir oyan bu yana
Sığırcık sürüsü kimi ürküp daraşır yorgana
Kâh olur girer kulağa çalar davul mehterhana
Çekif gefle gatarını benzemez hiç bir kervana
Süngü tüfenk temranı var müjganını vurur cana
Kuzgunun adı bed nâmdı sağ yiyer insan etini
Mazannısı muturubu hokgabazı şirreti var.

“Kimidir” dönerayaklı, 16 heceli ikinci sicileme de 3 bentten meydana gelmiştir. 10'ar dizeden oluşan bentlerin kafiyeleniş düzeni şöyledir:

---

² *Hoşaret*: Âşık Şenlik'in köyü Suhara'ya yakın olan Çıldır'a bağlı bir köy.

I. Bent: (a, a, a, a, a, a, a, a, a, a); II. Bent: (b, b, b, b, b, b, b, b, b, a); III. Bent: (c, c, c, c, c, c, c, c, serbest, a). Bu sicilleme bir güzellemedir. (ALPTEKİN-COŞKUN, 2006: s. 287-288)

KİMİDİR

Bir güzele müptelayım hıfzı pünhan **sır** kimidir
Döşü enli beden nezih ağ sinesi **kar** kimidir
Memeler felfili fincan lebler büste **nar** kimidir
Dudahlar nergis yaprağı dişler inci **dür** kimidir
Ağ yüzünde tane ballar yağutu **ahmer** kimidir
Çeşni çamçırak şulesi şevki **münevver** kimidir
Gaşları galeni nakışı ay kabağı **nur** kimidir
Siyah perçem ser çığa tel zülüfler **şahmar** kimidir
Süsen sümbül mor menevşe aynı bezaslan kimidir
Açılıf gonca gülleri faslı **nevbahar** kimidir

Gör ne güzel çirn **lâlizar** ziyneti zevkinden **âlâ**
Aşkı güzar sıtğı **nazar** müntezirem mah **cemala**
Serhoş gezer cilve **düzer** dal gerdanda **siyah tele**
Cebhi büsar necip **hisar** ser gamzeli gülgez **vala**
Hulûs pazar yoldan **azar** getirir başıma **bela**
Katlime ferman **vazar** tüşüftü fitneye **fele**
Evgâh pusar avcı **sezer** heflek maral düşer **çöle**
Guruf pazar fiyat **keser** cismi verif payı **mala**
Alma yanah billur buhah hüsnünde açılıf **lala**
Gamzesi gazzap celladı kaşlar **fitnekâr** kimidir

Serî **halvet** kıl işaret ver **malumat** o güzele
Cüzi **irad** hüsnü **sadat** dile **murat** o güzele
Olsam **seyyad** çeksem **minnet** ömrü **müddet** o güzele
Destin **uzat** damanın **tut** piyandaz **get** o güzele
Bir **muhabbet** eyle **minnet** gıl **teklifat** o güzele
Devri **âfet** yeksan ol **fet** can telef **et** o güzele
Cihan **hevet** misli **gayet** olmaz **nisbet** o güzele
Gul Şenlik dadı zar kıl **öt** eyle **feryat** o güzele
Belki gurtara efkârdan âşıkî biçaresini
Bilir ki sevdanın zulmü cengi Mansur **dar** kimidir.

“Kimidir” dönerayaklı bu sicilemenin 2. ve 3. bendinin kafiyelenişine dikkatleri çekmek isterim.

İkinci bendde iç kafiye de bulunmaktadır. 16 hecelik dizelerinin 8. heceleri bendin bütün dizelerinin içinde kafiyelidir.

Üçüncü bendde çoklu iç kafiye vardır. Dizelerin 4. ve 8. heceleri bendin kafiyesi ile kafiyelendirilmiştir. Bu türlü ustalık isteyen kafiyelendirme, her âşığın yapabileceği, üstesinden gelebileceği bir durum değildir. Bir de bu kafiyelendirmenin irticalen yapıldığı düşünülürse çok büyük bir ustalık gerektirdiği ortadadır. “Kimidir” dönerayaklı bu sicilemeye “*dizi iç kafiyeli sicileme*” diyebiliriz. I. Bendde bir, II. Bendde iki, III. Bendde üç olmak üzere bendlerin her dizesinde dizi olarak bir, iki, üçer iç kafiye bulunmaktadır. Bir dizede tek kafiyeli kelime varsa birlemeli, iki kafiyeli kelime varsa ikilemeli, üç kafiyeli kelime varsa üçlemeli kafiye denir.

Âşık Şenlik’in bir üçüncü sicilemesi de vardır ki aslında bu bir araştırmanın sonucu ortaya çıkmıştır. Âşık Şenlik’in yaşadığı yıllarda Kars yöresinde de tanınan aslen Bayburtlu olan önemli bir usta âşık vardır ki, adı Âşık Kılıçcı Mustafa’dır. Biraz kendini beğenmiş, kibirli olan bu âşık, âtıştığı âşıkları mat etmesiyle ün kazanmıştır. Bir âşıklar meclisinde bu Kılıçcı Mustafa, Âşık Şenlik’le karşılaşır. Aralarında bilinmeyen bir sebeple ufak bir tartışma çıkar. Hatta, rivayet odur ki, Âşık Kılıçcı Mustafa, Âşık Şenlik’e küfürlü söz söyler. Ancak, kendinden yaşlı olan bu âşığa Şenlik hiçbir karşılık vermez.

Karşılaştıkları bu âşık meclisinde Âşık Şenlik ile Âşık Kılıçcı Mustafa’yı birbirleriyle atışma yapmaları için yan yana getirirler. Âşık Kılıçcı Mustafa, Âşık Şenlik’i fazla tanımamaktadır. Hatta onun güçlü bir âşık olduğunu bilmemektedir ve farkında değildir. Atışmayı düzenleyenler ve meclise gelen misafirler, gerçekten usta olan Kılıçcı Mustafa’ya şu teklifte bulunurlar. Atışmaya önce Âşık Şenlik başlasın, Kılıçcı Mustafa da sonradan gitsin. Bu teklife Kılıçcı Mustafa, Âşık Şenlik’i önemsemediği için razı olur.

Âşık Şenlik, meclisin dışında olan atının eğerinin kaşında asılı olan sazının getirilmesini ister. Sazı getirirler. Âşık Şenlik sazın teline vururken içinden şunları düşünür:

“Şimdi ben buna bir *divan ayağı* ile desem bu bilir. *Hece* desem daha iyi bilir. En iyisi ben buna bir tecnis deyip ayağı öyle açayım. Veya ben bunu en iyisi *gara heceye*³ kaldırayım, bakalım yapabilecek ve cevap verebilecek mi?”

Kars yöresinde şekilemeye (sicilemeye), daha doğrusu bentlerle seslenmeye “*gara hece*” de denir. Sonuçta *gara heceye* yani şekilemeye (sicilemeye) karar verir. Sazı ile hemen 10 dizeden oluşan 16 hecelik şekilemesinin ilk bendi ile ayak açar.

---

³ **Gara Hece:** Söylenmesi zor ve çok ustalık isteyen kafiyeleniş ve söyleyiş biçimine Doğu âşıklık geleneğinde “*gara hece*” adı verilir

EYLEREM

Ey yanşak⁴düşün sözünü seni müşkül hâl eylerem
Gurudar nutk u nefesin elfâzını lal eylerem
Min tümenlik gıymetini endirer bir pul eylerem
Ceng gurar imtihan olar azim galmagal eylerem
El içinde itkin salar meskenini çöl eylerem
Kaftarküskü sinirlisen gıçlarını şil eylerem
Ormanda meşe sansarı çingılda çakkal eylerem
Gâh atar sahraya düze gâh nahırda kâl eylerem
Cismine vurur palanı endamını çul eylerem
Gatar zümre gayfasına har hımara döl eylerem
Ters peleng yapılı gıban ağzı bağlı mal eylerem
Gâh diyer tırbakeş deve gâh galtaban fil eylerem
Boynuna tahar yuları çarbadara gul eylerem
Bend eder tavlahanada yem suyunu bol eylerem
Eri ölmüş avrat kimi döydürerem dizlerini
Bekâr goca garı kimi melül koyuf dul eylerem

Bu bentten sonra cevabı Âşık Kılıçcı Mustafa vermesi gerekirken ondan hiç ses çıkmaz. Belli ki Kılıçcı Mustafa ya şekilemenin ne olduğunu bilmiyordu ya da böyle bir bende bentle karşılık veremedi. Cevap veremeyince Âşık Şenlik ikinci bendi söyledi. Bu bendin dize sayısı bu kez 17 idi.

Mademki dilin lal imiş ne için alıfsan sazı?
Derununda derc eyleyip düşünüp deseydin sözü
Özünü bilmez bed-asıl cismime salıfsan közü
Üstadımı tan edenin hemeşe garadır yüzü
Ham tay gibi çifte atıp dumana gaterdin tozu
Ala garga kör yalabağ berrana keçel kerkezi
Cibilliyetin fitnekâr neslin galleş kendin cazı
Mecliste zenne sayarlar senin kimi necip kızı
Açma hicap perdesini likap altda sahla yüzü
Olufsan cilveli gadın başına sarıfsan bezi
Sufatın guzey tilkisini cesaretin arangazı
Hozanlarda sıçan eşif tuzahda sürersen izi
Ne çaparsan ne zağarsan ne gırığsan ne de tazı
Baharda tüyün töküler onuçün sevmezsin yazı
Sumar av almaz görmüşem senin kimi şah-marazı
Gasaphanada çoh olar galbi hayin salahana

---

⁴ **Yanşak:** Doğu âşıklık geleneğinde, henüz usta olmamış, çırak ya da kalfalık seviyesinde olan acemi âşıklara verilen ad. Burada Âşık Şenlik usta bir sanatkar olan Âşık Mustafa Kılıçcı'yı daha atışmaya başlamadan onun moralini bozmak için ve onu küçültmek için bu sözle atışmaya başlamaktadır.

Seni gatar o tayfaya nafakani yal eylerem

Âşık Kılıçcı Mustafa bu bentten sonra yine suskunluğunu korur, hiçbir cevap vermez. Sazı elinde öylece kalakalır. Bu durumda Âşık Şenlik üçüncü bendini yine sazla ve irticalen söyler. Bu üçüncü bent de ikinci bent gibi 16 heceden ve 17 dizeden meydana geliyordu. Tapşırmasını da bu bendin son iki dizesinde Kul Şenlik olarak söyler.

Âşık Kılıçcı Mustafa, kibrinin, küçük görmenin bedelini kendinden çok genç olan Âşık Şenlik'e yenilmekle ödemiş olur. Gelenek üzerine sazını kaybetmiş ve Şenlik'e vermek zorunda kalmıştır.

İdraki noksan kem-hayal elfâzın yetmez imlaya
Fani dünya ehtacından yoksul hizmet eder baya
Beş yüz bin yıllık cem olsa baş endirer bir tek aya
Sene sükût durmah yarar elfâzın vâkıftır zâyâ
Mâh iken hacelet çeker şemsi iyi görende ziya
Türlü töhmet pir-i peykan oh kimi mindirrem yaya
Tohunsam cismini derler acep hâlin varar neye
Beli gırh şahmar kimi indi sallam hâk-i pâyâ
Zifaf olmuş kedi gibi bağırıp düşme vay vaya
Tüylerin kirpi topuzu benzemiş gırkılmış taya
Bed hoyrat gurbağa denli sende yoh mu abur haya
Gene ona tüh diyende atlıban düşer çaya
Viranda nâpak bayguş mağallahta yersiz gaya
Uçurram on gün gidersem çingıllara daye daye
Akreb olsan 'esma' ohur döndererem tosbağaya
Gul Şenlik'in bu sözleri dohunsu dağı erider
Zebun, keltenkele kimi süysününü gıl eylerem.

Bu şekilemenin de kafiyeleşme düzeni şöyledir:

I. Bent: (a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, a, serbest, a); II. Bent: (b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, serbest, a); III. Bent: (c, c, c, c, c, c, c, c, c, c, c, c, c, c, serbest, a). (ALPTEKİN-COŞKUN, 2006: s. 495-497).

Sözün burasında şunları ifade etmek istiyorum. Şekileme (sicileme) bir tür değildir, bir biçim de değildir. Bir tür olsaydı, bu türün bir çıkışı, bir menşei olurdu. Böyle bir çıkış ve kaynak şekilemede gözüküyor. Biçim de değildir, çünkü şekilemenin standart bir biçimi bulunmuyor. Peki, şekileme nedir? Şekileme, bir söyleme tarzıdır, şiir söyleme stilidir. Çok yaygın bir gelenek de değildir. Şunu da ifade etmek isterim ki, Azerbaycan'da "şekileme" adıyla bilinen bir tür, biçim ve tarz yoktur. Sicilemenin diğer adının Azerbaycan'daki Şeki şehrine izafeten verilmiş olması bu söyleyiş tarzının Azerbaycan şiirinde böyle bir şiir türünün veya biçiminin var olduğunu göstermez.

Türkiye'de yapılan âşık tarzı şiir geleneğini araştıranlar, şekilemenin Şeki bölgesi âşıkları tarafından ortaya konulan bir şekil, bir tür olduğunu söylerler. Bu

tamamen yanlıştır. Şeki'ye en az beş defa giden birisi olarak, böyle bir şiir türüne ve biçimine şahsen ben rastlamadım.

Azerbaycan'ın hiçbir yöresinde gerek el, gerekse de halk şairleri arasında böyle bir şiir türüne rastlanmaz⁵. Sicilemenin bir tür olabilmesi için konularının da belirli olması gerekir. Oysaki sicilemede; taşlama, güzelleme, mizahlama gibi neredeyse her konu işlenmektedir. Azerbaycan'dan tek bir örnek gösterilir. O da Azerbaycanlı Mikâyıl Azaflı'nın 12 dizelerden ve üç bentten meydana gelen söyleşidir. Gerçi bu şiirin bentlerinin dizeleri aynen sicilemedeki gibi kafiyeleniş özelliği gösterir. Ama şiirin kendisi sicilleme değildir. Çünkü Mikâyıl Azaflı'nın şiirinin her dizesi “*Adam var ki*” sesleriyle başlamaktadır. Bu biçim söyleyişlere Azerbaycan'da *Evvel (Önde) Formu* denir. Eğer dizelerin sonu da “a” sesi ile bitseydi, bu forma *Evvel-Ahir (Önde-Sonda) Formu* adı verilir. Bence Mikâyıl Azaflı'nın “*Adam var ki*” diye ön seslerle başlayan şiiri şekilemeye (sicilemeye) örnek gösterilmez. (İVGİN, 2010: s. 57-67).

Şekileme konusunda söyleyebileceğimiz başka bir husus da şudur:

Şekileme diye bilinen şiir söyleyiş tarzı, Şekililerin ağızıyla şiir söylemek anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi “-le”, “-la” yapım ekiyle isimden fiil oluşturulur. Mesela; *su* isim kelimesine “-la” yapım eki getirilir, *sulamak* fiili elde edilir. “-la”, “-le” yapım ekleri isimleri fiilleştirir, onlara eylem kazandırır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. *Kol: kollamak, nal: nallamak, söz: sözmek, çit: çitlemek* vb. Şeki kelimesinin sonuna “-le” yapım eki getirerek *Şekilemek* elde edilmiştir. Yani Şekililer gibi söylemek, onlar gibi davranmak anlamı ve eylemi kazandırmıştır.

Dolayısıyla şekilemek, Şekililerin konuştuğu gibi konuşmak, Şekililer gibi telaffuz etmek, Şekililer gibi seslenmek, Şeki ağızıyla söylemek anlamını taşımaktadır ki, gerçekten şekileme (sicileme) söylemenin, Kars ve yöresinde böyle bir tarzı ortaya çıkardığını belirtebiliriz. Biçim olarak da divan edebiyatındaki musammatlara özenmek isteğinin sonucunda böyle bir tarzın, stilin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- ASLAN, Ensar (1992) *Çıldırılı Âşık Şenlik/Hayati-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Diyarbakır, s. 54.
- ÇİFTLİKÇİ, Ramazan (1994) “Türk Saz Şiirinde Bir Tür: Sicilime (Şeki)”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Sayı: 1, Ankara s. 63-66.
- ÇİFTLİKÇİ, Dr. Ramazan (1995), “Türk Saz Şiirinde Bir Tür: Sicilime (Şeki)”, *Tarla/Kültür Sanat Dergisi*, Mayıs 1995, Sayı: 95/3, Yıl: 29, s. 13-14.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1989), *Çıldırılı Âşık Şenlik Bibliyografyası*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 95, Biyografiler-Bibliyografyalar Dizisi: 19, Öztekin Matbaası, Ankara, s. 16 ve s. 17.

⁵ *Azerbaycan Folklor Antolojyası-Şeki Folkloru*, VI kitap, Azerbaycan Elmler Akademiyası Nizamı Adına Edebiyat İnstitutu Folklor Elmi Medeni Merkezi, Nurkan Neşriyatı, Bakı 2002.

- ŞAHİN, Salih (1983) *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Yorum Matbaası, Ankara, s. 35-36.

- KAYA, Yrd. Doç. Dr. Doğan (2000), “Âşık Edebiyatı Şiir Şekillerinden Şeki ve Sicilleme Üzerine Düşünceler”, *VIII Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri* (7-9 Mayıs 2000), (Hazırlayan: Güven Tanyeri), Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları: 11, Eskişehir 2000, s. 147-166.

- KAYA, Dr. Doğan (2007) *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları: 889, Ankara, s. 661-665.

- *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı (Hayatı-Şiirleri-Araştırmaları-Hikâyeleri)*, (Hazırlayanlar: Prof. Dr. A. Berat ALPTEKİN-M. Nizamettin COŞKUN), (2006), Çıldır Belediyesi Yayınları No: 1, (Derleyen: Haydar Çetinkaya), Ankara, s. 285-288 ve s. 495-497.

- İVGİN, Hayrettin (2010), “Türk ve Azeri Halk Şiirinde Mısra Başlı Tekrarlı Sesler, Heceler ve Kelimeler”, *Avrasya Sempozyumu Bildirileri*, (Hazırlayan: Prof. Dr. Hayrettin İvgin), Ankara, s. 57-67.

RODOS'TA TÜRK HALK KÜLTÜRÜ

THE CULTURE OF TURKISH PEOPLE IN RHODES

ТЮРКСКАЯ НАРОДНАЯ КУЛЬТУРА В РОДОСЕ

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Bu yazı, 10-17 Haziran 2003 tarihleri arasında bugün Yunanistan'a ait olan Rodos adasında yapılan araştırma ve yüzey incelemelerini içermektedir.

Rodos Adası'nın başkenti Rodos'tur. Başkente bağlı 11 şehri bulunmaktadır. Bu adanın 20 il ve ilçesi dolaşarak araştırma yapılmıştır. Rodos, ayrıca Yunanistan adalarının 12 adasının valiliğidir.

Rodos'ta tarihi yapıların ve tarihi camilerin neler olduğunu, Türk yemekleri, Türk halk oyunları, musiki ve el sanatları, gelenek ve görenekleri, inanç içerikli bilgileri tespit edilmiş ve yazıya geçirilmiştir. Ayrıca bazı vakfiyelerden de söz edilmektedir.

Yazıda Rodos'taki bazı inançların, atasözü ve deyimlerin Türkiye'deki inanç ve sözlerle karşılaştırılması ayrıca yapılmaktadır.

Yazı bu hâliyle Rodos adasında bugün hâlâ yaşayan 3.500 nüfusa sahip Müslüman Türk'ün sosyal ve kültürel yapısını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rodos, Türk halk kültürü, gelenekler, inanışlar, müzik ve halk oyunları.

ABSTRACT

This article includes the research and surface investigations carried out on the Greek island of Rhodes between 10-17 June 2003.

The capital of Rhodes Island is Rhodes. There are 11 cities connected to the capital. The research was carried out by visiting 20 provinces and districts of this island. Rhodes is also the governor of the 12 islands of the Greek archipelago.

In Rhodes, what historical buildings and historical mosques are, Turkish cuisine, Turkish folk dances, music and handicrafts, traditions and customs, and faith-

---

* Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com)

based information have been determined and written down. In addition, some endowments are also mentioned.

In the article, some beliefs, proverbs and idioms in Rhodes are also compared with the beliefs and sayings in Turkey.

The article reveals the social and cultural structure of the Muslim Turk, who still lives on the island of Rhodes and has a population of 3,500.

Key Words: Rhodes, Turkish folk culture, traditions, beliefs, music and folk dances.

GİRİŞ

Yüzeysel de olsa halk inançları ağırlıklı Türk Halk Kültürü çalışmalarımızı imkanlardan yararlanarak sürdürürken: Balkanlar ve yakın çevresinden Bulgaristan, Makedonya, Gagauzeli gibi ülkelerde müteaddit defalar bulunmuş ve fakat çok istememize rağmen Yunanistan Türk halk inançları ile ilgili doğrudan çalışma yapamamıştık. Bu arzumuzu Yağız Efe Tükenmez'in Rodos daveti ile tamamen almasa da yerine getirdik. 10-17 Haziran 2003 tarihleri arasındaki çalışmamızı O'nun yardımı ile sürdürebildik. Adanın Rodos, Thermes Kalitheas, Ladiko, Kolimbia, Harak, Lindos, Petki, Krotarı, Prasonisst, Kottavia, Kefai, Apolakia, Kohıla, Pelek, Monolithos, Embonos, Mandriko, Kamıros, Kalavarda, Soroni, Kemasti il ve ilçelerini gördük Bunları Yağız Efe'ye borçluyuz. Rodos 11 şehirden oluşuyor. Biz çevresini dolaşırken 10 şehrini görmüş olduk. Prosonisst'de sörf karşılaşmaları ve Rodof başkentte "Dünya İnce Kum Kız Voleybol karşılaşmaları" vardı.

Rodos adasının başkenti Rodos şehri burası aynı zamanda 12 ada valiliği, Rodos Metropolü de burada. Fener Patrikhanesine bağlı yeni bir Patrikhane binası inşa ediliyor. Rodos kalesi dünyanın en büyük ve en iyi bakılan birkaç kalesinden biri. Restore edilmiş korunuyor. 2003 yılı Rodos için Turist krizi yılı olmuş, ABD'nin dolar politikası Yunanistan'ı bu arada Rodos'u da vurmuş durumda. Rodos'taki bilhassa kaledeki Türk eserleri içler açısı, bu konuyu yazımıza alsak hacmi aşmış oluruz. Osmanlı Türk döneminde Türkler daha ziyade Rodos şehrinde ve kalede yoğunlaşmışlar. Vesile oldukça kısa açıklamalar yapmaya çalışacağız.

Rodos tespitlerimizin ilki Ankara'da Yunanistan'ın Türkiye büyükelçiliğinde başladı. Pasaportumda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti damgasını gören görevli bu pasaportla Yunanistan'a giremeyeceğimi, değiştirmem gerektiğini açıkladı. Ankara Emniyet Müdürlüğü Pasaport değiştirme sebebini sorunca dilekçemde gerçeği açıkladım. O tarihlerde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıslı ve Yunanistanlı Rumlara kapılarımızı açmış dışişleri bakanlarımız adalarda sürekli temas sürdürüyorlardı.

Çalışmamız kapsamında Rodos Türk yemeklerine Rodos Türk halk oyunları, muziki ve el sanatlarına, gelenek ve göreneklerine ve ziyade inanç içerikli tesbitlere yer verdik. Bu arada Y.Efe Tükenmez'in tanıştırdığı Türbedar Şaban Kargünoğlu, kütüphane Müdürü Yusuf Kıbrıslı halk bilimci, arşivist Sahap Kaslıoğlu ve oğulları Halil ve İbrahim kardeşleri, anneleri Zeynep Kaslıoğlu hanım Rodos Türk Kültürü incelemeleri yapan Sadi Nasuhoğlu ve Nuri Atayalı, Rodos Müftüsü İsmail Çakıroğlu, Rodos'ta Emin Ağa'nın yılmaz talebesi Kuyumcu Salih Hacıoğlu, Gümlücüne Türklerinden İsmail Emin Ahmet, Hüseyin İbrahim Emen Ahmet Hüseyin kardeşler Mustafa ve Ali Kalafat'ın yakın desteklerini gördük. Keza Başkonsolosluk personelinden Başkonsolos Nilüfer hanımefendi, Zühdü, Hüsamettin, Mehmet, Selçuk beyler yardımcı oldular. Şükran duyuyorum.

Ailemin soy kütüğünü araştırırken Kalafat isminden yola çıkacak hem yakın coğrafyayı taramış ve hem de arşive girmeye çalışmıştım. Neticede birbirinden çok farklı Kalafat ailelerine rastlanmıştım. Bu ismin Kalafatlama meslek isminden kaynaklandığını gözlemiştim. Karadeniz'in Türkiye kıyı şeridindeki Kalafatlara ilaveten; Romanya'da bir şehir, Bulgaristan'da bir dağ olarak karşımıza çıkmıştı. Kalafatlar Kırım'ın en büyük ressamını yetiştirmişti. Şimdi aile adaşlarımızla Rodos'ta karşılaştım. Dört tarafı deniz olan Rodos'da Kalafat yapımcısının olmaması mümkün değildi. Bunlardan Mustafa Kalafat, Ali Kalafat gibi soydan olanlar olduğu gibi Rumlardan Kalafatlar da vardı. Rum Kalafat'lar Kalafata, Kalafatos, Kalafotis olarak biliniyorlardı. Rodos'un Türk Kalafatlarının bir ayakları İzmir'de Mustafa ve Ali Kalafatların Dalyan Köyceğiz'de evleri işyerleri var. 1928-30'lu yıllarda göçmüşler. Halen çifte vatandaş durumundalar. Nakkacılar, Şeker Ali Kalafat olarak biliniyorlar. Rodos'lu soydaşlar sünnet türünden dini vecibeleri için çocuklarını Türkiye'ye getiriyorlar.¹ Biz geçen yüzyıla ait yüzlerce sünnet merasimi resimlerinden oluşan albümleri incelemek fırsatı bulduk.²

METİN

Rodos Müslüman Türklerinde çocuğu olmayan, erkek çocuğu olmayan veya çocuğu yaşamayan anne adayları şehitlikteki Türbelere giderlerdi. Ancak Rodos'un ortasında en gözde yerde olmalarına rağmen bu savaş abidesi 400 yıllık tarihin canlı hatıraları yıkılmaya terkedilmiştir. 2003 yılında ada Türkiye tarafından bakanlar seviyesinde ziyaret edilince bazı vaatlerin alındığı söylenilmektedir.

Rodos'u görünce; Batı Trakya, Acaristan, Irak'ın Kuzeyinden sonra, adeta Osmanlı Türkü sadece yeraltı zenginliği olan Türk coğrafyasını terk etmek zorunda bırakılmakla kalmamış yer üstü ve iklim güzelliklerini de yabana terk etmiştir. Bu arada suçluyu muhakkak dışarıdaki yabancı güçte de aramamak lazım Rodos kale-sindeki yüzlerce evi yaşlı annelerin ısrarlarına rağmen genç oğullar terk edip İzmir-lere gitmişiz. Girit göçünden sonra Rodos'a yüzlerce evden oluşan camili çarşılı Girit mahallesi yapılmış, bu Türkler de Türkiye'ye göçmeyi yeğlemişler Kıbrıs olayının patlak vermesi göçü hızlandırmıştır.

¹ Kaynak Kişi : Mustafa Kalafat, Yüksek tahsili 60 yaşlarında, iş adamı

² Kaynak Kişi : Şahap Kaşlıoğlu Arşivist, 70 yaşlarında Rodoslu, Yüksek tahsilli

1671 de Rodos'u ziyaret eden Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre; Rodos'un 24 mahallesi vardır. Bunlardan 4 mahalle Rumlara 2 mahalle Musevilere, 18 mahalle Türklere aittir. 6'sında Cuma namazı kılınan 36 cami ve mescit vardır. Kasaba ve köylerde çoğunluk yerli halktır. İlk nüfus sayımında Rodos adasındaki 7.420 kişiden 3.095'i Türk'tü.³ Halk kültürü içerikli yazı muhakkak ninni veya çorbaları anlatacak değil ya. Türk Sosyal bilimcileri Türkiyat'ın kapsamına Türk göçleri, Türk asimilasyonu gibi konuları olmazları ise, diplomasi, Jons, Akademisyen ve Askeri merkezler bu tür konularda işbirliği yaptıklarını halka göstermezler ise, hataların ve eksikliklerin faili bulunamaz. Osmanlı Türk İdaresi yönetimlerindeki aksaklıkları kelle alarak gidermek isterken bu tutumunu sadece gaddarlıkla izah etmek mümkün değildir. Uygulanan göç politikaları Kıbrıs'ta ve Anadolu'da demografiyi Türklükten yana geliştirmemiştir. Failerin türbeleri olamazdı, köşkleri olmalıydı. Oldu da .

Yağız Efe Tükenmezden, Rodos'taki Türk-İslam eserlerine dair de bilgi aldık. Arşivist Şahap Kaşlıoğlu'nun bu konuda elinde geniş envanter bulunmaktadır. Kültür Bakanlığında Yener Altıntaş ve Ahmet Çakır'ın Rodos Türklüğü itibariyle çok önem arz eden bu arşive dair tesbitler yaptığını öğrendik. Bu eserler arasında; Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesi, Fethi Paşa Rüstiyesi, Saat Kulesi, İmaret, Şadırvan Camii, Ali Hilmi Paşa Camii, Murat Reis Camii, Recep Paşa Camii, Sultan Mustafa Camii, Hamidiye Camii (Girit Mahallesi Camii) Borazani Baba Camii Enderun Camii (Konduri Camii) Demirli Camii, Hurmalı Mercit (Hurmali Medrese) Kadı Mescidi, Dolaplı Mescit, Bab-ı Mestur Mescidi, Piyalettin Mescidi, Kavaklı Mescit, Sadri Çelebi Mescidi, Sıkıntı Mescidi, İlk Mihrap Mescidi, Hanzade Mescidi, Takyeci (Takkeci) Mescidi, Alemlak Mescidi (Çukur Mescit) Hüsai Mescidi, Gani Ahmet Mescidi ve Okulu Muradiye Camii (Uzgun Camii) Kotaviya Camii, Arnita Camii, Sakakos Camii, Lindos Camii ve Okulu, Mercan Baba Türbesi'de vardır.⁴

Bunca ata yadigârından biz sadece isim aktarabildik. Bunlardan ayakta kalabilenler amacına uygun kullanılanlar, cemaatin elinden çıkmış olanlar ayrı inceleme konusudurlar. Rodos'ta bir Vakıf İdaresi ve bir de Dernek bulunmaktadır. Rodos'ta halen faaliyet gören bir Türk Okulu veya Yunan Okullarında okutulmakta olan Türkler ve Türkçe ile ilgili bir eğitim yoktur. Şahap Kaşlıoğlu arşivinde geniş arşiv bulunmaktadır. İmarette, eskiden kazanlar dolusu fasulye ve pilav pişirilirdi. Şimdi bu kazanlar Hafız Ahmet Paşa kütüphanesi'nin bahçesinde boynu bükük durmaktadır. Camilerden birçoğunun mimarisi zelzele olabilir diye yıktırılmışlar Müslüman Türk halk için Abdülhamit tarafından yaptırılan evleri halk göçle terk edince evler gayrimüslimlerin eline geçmiş ve camisi de harabeye dönmüştür Lindos şehrine gitme imkân bulduk. Kalesi yeni restore edilmiş ve turizme açılmış. Kaleye merkeple çıkılıyor. Dar patika yolun etrafındaki evler turistik tesisler olarak hazırlanmış. Burada bir miktar Türk'te olduğu ifade edildi. Buradaki bir yeraltı kilisesinde adakları simgelemek için iplere Türk halk inançlarındaki adak bezleri gibi veya

³ Kaynak Kişi: Yusuf Kıbrıslı, Kütüphane Müdürü, 60 yaşlarında Yüksek Tahsilli Rodoslu bir Türk;

⁴ Mehmet Bastıyak, **Rodos ve Oniki Adalar Tarihi**; İzmir 1999

Hidrellezde gül ağacının dibine veya deniz kumuna yapılan sipariş gibi çeşitli şekiller içeren onurluklar asılmıştı. Biz bu tarzla kayıp alemine ihtiyaç duyurma yöntemini tarihi Hıristiyan mezarları üzerindeki kol, bacak, kabartma şekillerinde de görmüştük.

Murat Reis'in sandukası üzerindeki ayet ile işlenmiş örtü 1882 yılında İsmail Paşa'nın babası, Sait Paşa'nın eşi, İnci Hanım tarafından yapılmıştır. Aristokrasi'nin bizzat işlediği örtülerin ulu mezarlarda sergilenmesi bir dünya görüşü algılamasıdır. Hala, Murat Reis'e adaklar adanır, sandukanın etrafındaki parmaklıklara mendil, havlu gibi şeyler asılır. Bu bize eski Türk inançlarındaki adak bezinin yerini, mendil havluya bıraktığını düşündürüyor.

Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesi Rodos Türk milli ve dini kültürü itibariyle çok önemlidir. Esasen Rodos'ta bir Türk Okulu açılmadıktan sonra her şey nafiledir. Burada 2.500 eser vardır. Kütüphanesi 1793 yılında kurulmuştur. Kitaplardan 900 eser el yazmasıdır. Kitaplık aynı zamanda bir Türk İslam dini merkezidir. Burada Kadir geceleri halka açılan **Sakal-ı Şerif** vardır. Ayrıca 999 taneli "**Hicaz Tespihi**" vardır. Bu tespih el yazması Kur'an-ı Kerim vardır. Ayrıca kimin tarafından nerede yazıldığı bilinmeyen 900 yıllık el yazması bir Kur'an-ı Kerim daha vardır. Bunların yanı sıra müteaddit harpler görmüş "**Sancak Kur'an-ı Kerimleri**" vardır. Kitaplık özel olup Fethi Paşa vakfiyesine bağlıdır. Kütüphanenin bahçesinde muhtelif kitabeli mezar taşları da sergilenmektedir.

Rodoslu Soydaşlar İbrahim Paşa Camiinde Bayram namazlarını kılar ve hemen akabinde Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesinde toplanır. Burada Başkanlığın ve Derneğin Personeli mütevelli heyeti hocanın yönetiminde soydaşlar bayramlaşırlar. Eskiden nikahlar da burada kıyılırdı. Şimdi takılar burada takılmakta salonlar da eğlenilmektedir.

Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesi'nin bahçesinde kurban da kesilir. Buradaki **Hicaz Tespihini** 20 kişi çeker. Eskiden yapılan helvaların yerini şimdi çikolata almıştır. Sakal-ı Şerif 41 bohçaya sarılmıştır. Bohçaları tekbirler eşliğinde Hoca açar. Bu esnada halk sıraya girer ve teker teker ziyaret ederler. Öpen, anlımı, gözünü sürenler de olur.

Buradaki Aşure merasimi evlerdekinden daha zengin olur. Hoca, **Aşure duasını** okur, namazını kılar, bu iki rekât kılınan bir namazdır. Toplu olarak kılınır. Kurban ölmüş bir kimse için kesilecek ise, arife günü kesilir. Vasiyeti için kesileceğinden Arife günü kesilmesi uygundur.

Fethi Paşa Özel Vakfı Vakıfnamesinin Özetinde; "Yedimde olan iki kıt'a vakfiye. Aşağıdaki yazılarım, mülküm olan akaratımı ve elimdeki parayı, yeni yaptırmış olduğum kütüphane içinde nefis kitaplar ve sair eşyayı vakfedip, bu cümle galat-varidat vazifeleri tain ve masrafları tain etmişim.

Bin iki yüz kuruş ayrılıp, bu para ile, mütevelli eli ile, her sene Malta'dan lüzumuna göre bir veya iki Müslüman esirin kurtarılması, eğer bu paradan baki kalırsa, başka yere sarf etmeyip, ertesi sene bu iş için bin iki yüz kuruş zam ederek yine esir kurtarılması için sarf edile.

Yine bu varidattan, her sene, dört mübarek gece Leyle-i Mevlüt, Regaip, Miraç ve Berat'ın her birinde, Rodos adasında bulunan kütüphanemde, Başhafız Kü-

tüp Efendi'nin marifeti ile Tarikat-ı Aliyye fırkasından yirmi kişi tedarik edilerek, kütüphane dershanesinde bu zevatı toplayarak, Yetmiş Bin Kelime-i Tevhit okunup, Hâsıl olan sevapları, validelerim ve bütün Akraba-i Taallukatımın ruhlarına bağışlamak hizmetleri mukabilinde, yirmi kişinin her birine altmışşar paradan, cümlesine otuz kuruş verile.

Yine bu varidattan yirmi kuruş sarfi ile, kütüphanemde gaziler halvası yaptırılıp, Tevhid-i Şerif okunması sonunda bu, fukaralara yedirilir.

Her sene Muharrem'in on beşinci gününde, yine bu varidattan otuz kuruş sarfi ile, kütüphane avlısında aşure pişirilip, fukaraya dağıtmak, aşure pişirenlere ücret olmak üzere, yedi buçuk kuruş verile.

Yine bu varidattan her sene Kurban Bayram arifesi günü, yüz kuruşu sarfi ile, müteveli eli ile kurban kesilip, hasıl olan sevapların kezalik Validemin ve akraba-i teallukatımın ruhlarına hediye edilerek fukaralara dağıtmak. Kuzu kesenlere de ücret olarak ve bıçak parası ve sair masraf için, müteveli eli ile yedi buçuk kuruş sarfolunur.

Her sene Şevva-i Şerife'te, Sitte-i Şevval tabir olunan mübarek günde oruçlu olan kütüphane hademlerinin ve sair zevatın, her sene kütüphane dâhilinde, Başhafız Kütüp Efendi'nin odasında ihlâs etmeleri için, altı gecenin her birinde, bu varidattan yedişer kuruş sarfi ile kırk iki kuruş sarf olunur.” denilmektedir.³

Vakfiye'de yapılan açıklamalardan Tarikat-ı Aliyye'yi “Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşiyye” isimli eserden tanıyorduk.⁴ “**Gaziler Helvası**” tabiri bizim için yeni olmuştur. Muharremlik Osmanlının adalar coğrafyasında da yaşatılıyordu. Müslüman esirin hürriyetinin bağışlanmasının vakfedilmesi başlı başına bir dünya görüşü yansıtılmasıdır. “**Bıçak Parası**”, bugün Anadolu'da “**Bıçak Hakkı**” olarak yaşamaktadır. Kurban kesen kasabın hakkıdır. Zira “**Ustura Hakkı**” damat traşı için kullanılır. Keza “**Kapı Hakkı**” vardır. Gelinin çıkışında alınır. Şevval-i Şarife ve Sitte-i Şevval ise Ramazan Bayramının içinde bulunduğu ay ve bayramın 2. gününden sonda tutulan 6 gün orucudur.⁵ Aşure günleri Muharrem ayının 10. gününde Rodos'ta yaşatılmaktadır. Bu gün aşure kaynatılmakta seçme yapılmadan dağıtılıyor.

Rodos'ta bilhassa eskiler türbe ziyaretine başı açık gitmemekteler. Eşarphı anlamına “**Şarpalımı**” denilmektedir. Rodos Türk Müzesindeki “Eren” in türbesi tamir edilmek adına sökülüp götürülmüş daha sonra getirilmemiştir. Bu arada türbesinde mevlit okutulan ulu zatlardan birisi de **Borazancı Ali Baba**'dır.⁶

Kız isteyen tarafın büyükleri “Allahın emri peygamber efendimizin kavli ile kızınızı oğlumuz istemeye geldik, münasip görürseniz.....” diye söze başlar. Kız tarafının anne ve babası ise “evlatlar bizim ama yürekler bizim değil, kızımıza soralım, diğer aile büyüklerine soralım” derler.

³ Kaynak Kişi: Yusuf Kıbrıslı, 60 yaşlarında Rodoslu, yüksek tahsilli bir Türk, kütüphanenin müdürü.

⁴ **Şeyh Baba Mehmed Süreyya (Münci Baba)**, Sadeleştiren Ahmet Gürtaş, Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşiyye, Ankara, 1995

⁵ Bu oruçlar ardisıra da tutulur, ara verilerek de tutulurlar.

⁶ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşlıoğlu

Eskiden kız damat adayını beğenmiyor ise veya böyle bir ihtimal var ise, kıza isteği hoca tarafından, hoca başka bir odada iken sorulur ve bu esnada kızın saç çekilmiş. Canı acıyan gelin adayı “ıhh,ehh” gibi bir ses çıkarır ve bu sesi duyan hoca, duyduğu sesi utangaç gelin adayının “evet” i olarak kabul edermiş.⁷

Rodos Türklerinde damatta çok zenginlik ve çok yakışıklı olmaktan ziyade kişilik, karakter aranır. Rodostan kız istenirken; “Allahu teala hazretlerinin emri şerifleri, Peygamberimiz Hazreti Muhammed Efendimizin sünneti ve İmamımız İmam-ı Azam Hazretlerinin içtihatı ile ve şu anda hazır olan cemaati müslümün şaadetleri ile mihri muheccel 101 adet Osmanlı altını ve beynel humalarında malum olan muellahatı ile kederli ve neşeli günlerde varlıkta ve yoklukta bir ömür boyu beraber olmak üzere.....ile eş olarak almaya razıyım” denilir. Bu ifade ilkin kıza sonra erkeğe tekrar ettirilir.⁸ Genç evliler için sıra hayır temenniye gelince, “Hz. Âdem ile Havva gibi birbirlerini sevsinler, Kısmet ise hayırlı olsun” denir.

Nikâhlar müftülükte kıyılır. Müftülük makamı giderek dağıtılmıştır. Şimdi bu görevi imam sürdürmektedir. Camilerden sadece birisi faaldir. Çok kere öğle namazları bile tek cemaatla kılınmaktadır. Cuma namazlarında azami 10-15 cemaat toplanabilirken bayram namazlarında cemaat 70-80’i geçmemektedir. Tek imamlı müftülük iddiası fazla geçerli olamamaktadır. Camiye itibar daha ziyade Gümülcüne tarafından göç eden müslümanlarca olmaktadır. Yunanistan’ın Gümülcüne Türkleri milli ve dini değerlerine daha sıkı sarılmış durumdalar.

Nikahlar camilerde kıyıldıktan sonra kayıtlar Yunan makamlarına bildirilir böylece işlem tamamlanılır. Eskiden Rodoslu Türkler kesinlikle Hıristiyan Rumlarla evlenmezlerdi. Hıristiyan İslam evlilikleri 3-4 yıldır artmıştır. Bu türden evliliklerden dünyaya gelen çocukların %90 Hıristiyanlaştırılmaktadır. Rodos’ta Türk ebeveynler çocukların kendilerini dinlemediklerinden şikâyetçidirler. Sünnet olmamak, domuz eti yemek çocukların Hıristiyanlığı seçmeleri batı Trakya Türklerinin gayretleri olmasa adalarda daha yoğun olur.⁹

Rodos’ta mahkeme-i Şerriye hala boşanma türünden uygulamaları yapmaktadır. Mahkeme binasının kapısında hala “Kadınlar başı açık giremezler” yazısı bulunmaktadır.

Rodos Türklerinde Kız Kaçırma veya kocaya kaçma yöntemi ile evlenme vardır. Ancak bu türden evlilikler kesinlikle kan davasına yol açmaz. Rodos Türklerinde kan gütme türünden kindarlık yoktur. Anadolu’da “Al değişik” denilen tarafların birbirlerinin kız kardeşleri ile evlenme yöntemi burada da vardır. İki erkek kardeşim iki kız kardeşle evlenmeleri şekline de rastlanır. Evlenme yaşı erkekler için askerden elip iş sahibi oluşu ile başlar. Düğünlerde gelin arabası geleneği, takı uygulaması Anadolu Türklüğü ile ayrıdır.

Rodos Türklerinde düğünlerinde Yunanca ve Türkçe şarkılar söylenir, çalınır. Düğünlerde Ankara’nın misket oyunu muhakkak oynanır. Yunan ve Türk folkloru iç içe geçmiştir. Düğünlere 250 – 400 katılım olur. Çehizin Oğlan tarafı salonu

⁷ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşlıoğlu

⁸ Kaynak Kişi: İsmail Çakıroğlu

⁹ Kaynak Kişiler: İbrahim Emin Ahmet Hüseyin ve İbrahim Emin Ahmet Hüseyin ikiz kardeşler, Gümülcüneli Rodos’ta kebaççılık yapıyorlar. 30 yaşındalar.

kız arafı yatak odasını yapar. Resmi evlenmeler tek eşli olur. Anadolu’da, Doğu Karadeniz’in Tulum, Kemeçe, gibi çalgıları ve Horon türünden oyunları aynen yaşatılmaktadır.

Eskiden Türk ailelerde çocuk sayısı Yunan aileye nazaran çok olurdu. Ekonomik sıkıntılar Türklerde de çocuk sayısını düşürmüştür. Diğer taraftan Yunanistan çocuk sahibi olmayı teşvik için Yunan ailelere özel imkânlar tanımaktadır.

Rodos Türklerinde çocuğa ismi bazen da doğduğu aya göre verilir. Ramazan, Recep, Şaban bu türden isimlerdir. Sık rastlanması isimler Türkiye’den farklı değildir. Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Naciye, Makbule, Sagiye, Aykay, Halil, Süheyla, Azize, Şansev, Bihter, Saadet, Özenç, Bilge, Bilse, Cemile, Şermin; Zehra; Hüsamettin, Mehmet’dir. İkiz kardeşlere İbrahim, İsmail, Hasan, Hüseyin, Halil, İbrahim gibi isimler konulur.

Rodos Türklerinde dünyaya gelen ilk bebek erkek ise, çocuğun ismini babası koyar, kız ise annesi isim koyar. İkinci çocuk ismini ise bu defa kız da erkek de olsa anne koyar. Rodos’ta çocuk dünyaya gelip isminin konulmasına sıra gelince sağ kulağına ezan ve sol kulağına ise gamet okunur.¹⁰ Bu uygulama Türk Dünya-sında ortak bir uygulama şeklidir. Bazı hallerde ufak değişikliklere rastlanılabilir.

Rodos Zümbüllü’deki **Deliklitaş**’a yaşamayacağına inanılan çocuklar iki kişi tarafından götürülür. Bunlardan birisi çocuğu taşın bir tarafından verir, diğeri karşı taraftan alır ve çocuğun çamaşırları orada bırakılır. Böylece o çocuğun artık yaşayacağına inanılır.¹¹ Bu türden delikli taşlar Anadolu’da birçok yerde vardır. Eskiden daha sık rastlanılan bu uygulama aynı amaçla halen kırsal kesimde yapılmaktadır. İnanışın derinliklerinde eski Türk inançlarındaki “Kara iye” ve “**Âlem Değiş-tirme**” motifi vardır. Taşın deliğinden karşı tarafa geçen çocuk Kara İyeyi atlatmış olacaktır. Giysilerine sinmiş olan kokusu giysilerle birlikte orada bırakılmış ve saç / sadaka/ kansız kurban yerine geçmiş olacaktır.

Rodos Türklerinde ilk çıkan diş caminin duvarına gömülür ki, çocuk okulu, irfanlı ilimli olsun. Konuşmamış çocuğa konuşabilmesi için ya kanarya suyu içirilir veya ilk açılmış hiç kullanılmamış sudan içirilir.¹² Anadolu’da çıkan ilk diş diğeri dişler daha kuvvetli olmaları için evin damına /bacaya atılır. Azerbaycan’da ilk suya “**ham su**” denilir. Ham suyun Nevruz’da bazı hikmetlerine inanılır.

Rodos’ta “**gelin hamamı**” 1 gün sürer. Kız ve erkek tarafının yakınları “çeyiz serme” den sonra bu hamama katılırlar. Kız evi oğlan evi davetlilerinin hamam parasını ve sabun ücretini öder. Oğlan evi de kız evine aynı jesti yapardı. Zenginler hamamı komple kiralarlar, zengin olmayanlar sadece davetlilerin ücretini verirler. Gelin Hamamı’nda darbuka ve ud çalınır. Hamamın şadırvan kısmında oynanılır. Gelin “**Göbek Taşı**”nın etrafında dolaştırılır. Bazen mum da taşınır, ilahiler okunduğu da olur. Davetliler lokum türünden ikramlar da bulunulur.¹³

¹⁰ Kaynak Kişi: İsmail Çakıroğlu

¹¹ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşlıoğlu

¹² Kaynak Kişi: Zeynep Kaşlıoğlu

¹³ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşlıoğlu, 50-55 yaşlarında halk bilimi birikimi olan Rodoslu bir Türk ev hanımı.

Gelin Hamamı'nda gelin için özel takım hazırlanır. “Gelin Takımı”nda; se-def taşlı takunyalar olur. Pembe-Mavi uzun hamam giysileri hazırlanır. Ayrıca “**Hamam Yayı**” vardır. Bu takımın kapsamında “**Gelin Bohçası**” olur. Bohça-da işlemeli iç giysileri vardır. Hamamda oğlan anaları gelin beğenirler. Gözaltı ettikleri kızları takip eder, endamlarını, hal ve hareketlerini kontrol ederler.¹⁴

Rodos Türklerinde Hıdrellez'de deniz kenarına gidilir. Hıdır'dan istenilen şeylerin resimleri yapılarak denize atılır. Ayrıca “**soluyanlı**” denilen yerdeki kıyıya taş atılır. Kuyunun suyu kabarıp ise, niyetin olacağına inanılır.¹⁵

Hıdrellezde Türk Dünyasının birçok yerinde çeşitli uygulamalar yapılır. Ak-deniz ve bilhassa Karadeniz sahilinde deniz kenarında bazı uygulamalar yapılır. Rodos Türklerinde Hıdrellezde; yaprak dolma, yalancı dolma yapılır. İçine zeytin, taze soğan, dereotu, pirinç, domates konur. Soğan kabuklu suda yumurta haşlanır. Bunlar gece dışarıya çıkarılır. Hızır ile İlyas'ın buluşmalarında bu yiyeceklerin bazı hikmetler edineceklerine inanılır. Bu yiyecekleri tadanların; kuvvet, kısmet, başarı, sağlık, saygı kazanacaklarına inanılır. Bunlardan hastalara ikram edilir.¹⁶ Bu uygulama Varto ve çevresi Anadolu Alevi Türklerinde de vardır.

Rodos Türklerinde Hıdrellezde kalın gövdeli ağaçlara sarılma geleneği vardır.¹⁷ Anadolu Türklerinde Eskişehir yöresinde Hıdrellezde, yaş dallarla sırt sıvama uygulaması vardır. Rodos Türklerinde Hıdrellezde “**Karınca Toprağı**” cüzdana konur. Böylece cüzdanların bereketinin artacağına inanılır.¹⁸

Rodos Türklerinde Hıdrellezde **Ayaza** (evin dışına) Gül ağacının dibine tuz ve un konulur. Sonra bunlarla hamur yapılır. Hamur kabarıp ise, niyetlinin niyetinin olacağına inanılır. Bu hamur daha sonra kurutulup öğütülür, karınca toprağı ile karıştırılıp keza bereketi celp etmek için cüzdana konulur. Bu hamur bütün bir yıl maya olarak kullanılır ise evin bereketinin artacağına inanılır.¹⁹

Bekâr Kızların yüzükleri **gürlen** (testi) konulur, üzerine **kırmızı** krep bağlanır ve gül ağacının altına veya evin damına konur. Sabahleyin erkenden yaşlı hanımlar ilahiler ve tekbirlerle kısmeti kapalı kızların başına bir örtü örterler. Beyitler okudukça kızlar, teker teker yüzüklerini alırlar, böylece kısmetlerinin açılacağına inanılır.²⁰

Yüzüklerle Hıdrellezde gül ağacının dibinde yapılan bu uygulamaya Anadolu, Azerbaycan, Türkmenistan, Kuzey Kafkasya, Irak ve İran Türklerinde görülmektedir. Türkmenistan'da ismi “**Muncuk / Boncuk atma**”dır. Ancak şans açılmaktan ziyade şansın ne olacağını tahmin etme niteliğindedir. Çekilişi yaşlı hanımlar ilahi okuyarak değil, genç kızlar mani okuyarak yaparlar. Rodos Türklerinde bu mevsimde genç kız ve erkekler kaleye ve çimenliklere çıkar, tanışır ve böylece evlenmeye ilk adımı atarlar.

¹⁴ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

¹⁵ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

¹⁶ Kaynak kişi: Zeynep Kaşhoğlu

¹⁷ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

¹⁸ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

¹⁹ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

²⁰ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

Gelin olup giden kıza; “Uğurlu kademli olsun, kocanla iyi geçin, eşinin sözünden dışarıya çıkma, çevrenin seni yanıltmasına bakma” denir. Çocuğu olmuş bir aileye ise, “güle güle büyütün” Analı babası büyüsün” denilir. Bebeğin ilk kundağını kızın annesi yapar. Bu kız evinin görevidir. Yeni evlenen kız, kayınpederinin evine değil, kendisi için açılan yeni eve gider. Yunanlı ile evlenen Türklere pek mutluluk olmamaktadır. Din ihtilafı geçimsizliğe yol açılıyor ve çiftleri ayrılıyorlar. **“Gelin Köşesi”** nde gelin ve damat otururlar. Burası hurma ve defne dalları ile süslenmiştir. Oğlan ve kıza **kına** yakılır. Çeşitli çerezler ve yumurtalar hazırlanır.

Nuri beyin verdiği bilgiye göre; bir dönem Midilli’de ferman çıkarılırdı. Osmanlı devleti bu fermanı ile bir kısım askerin ev – bark sahibi olmasını istemektedir. İki yetişkin kızı olan aileler usulünce ve helalinden bir kızını Türk’le evlendirmek durumundadır. XIX yy.da Kafkasya’dan Rodos’a Kafkasya muhacirleri bu arada Çerkezler de gelmiştir. 1896’da Rodos’a 3 Girit Türk Mahallesi kurulur. Daha sonra “Burası bize haram oldu” denilerek göç başlar. Rodos’ta Türklerin yaptığı 180 meslek türünden bugün 90’ ı bile kalmamıştır.²¹

Rodos Rumlarının Zeybek ve Efe Oyunları Batı Anadolu oyunları ile çok benzeşmektedir. İddiaya göre Rumlara ait olan bu oyunlar Pontus üzerinden Türklere geçmiştir.²² Rodos Türklerinin “Nay Nay” diye bilinen ve iki bayanla oynanan oyunu Sepetçioğlu oyununu andırıyor.

Rodos Türk atasözü ve deyimleri büyük ölçüde Anadolu Türklerinin ki ile aynıdır. “Her Zaman sel kütük getirmez”, “O mu, O saman altından su salar”, “Duman çıkan yerde ateş vardır”, “Sarı Çizmeli Mehmet Ağa”, “Arap Araba yüzün kara dermiş”, “Arap işi gücü harap”, “Kendi göbeğini kendi kesti”, “İşediğin yeri belli etme, orası bellenir, sonra sidiklik olur”, “Söyleme sırrını dostuna, dostun da söyler dostuna sonra sıçarlar postuna”, “Elma yanak, kiraz dudak”, “Her adamın ipi ile kuyuya inilmez”, “Önce atlını gönder bir işe, sonra sen koyul o İş”, “ O mu susuz dereden getirir”, “Süt de hile var, onda yok”, “Yakınımız anlamında – kıcımızın kenarı”, “Etlı tırnak parmaktan ayrılmaz”, “Ecele boyun eğmek”, “taziyelerde –Başınız sağ olsun, Allah sizi cennette kavuştursun”, “toprağı bol olsun”, “Allah size ömür versin”, “Kandilin yağı bitmiş”, “Toprağı oradanmış – toprağı çekti – anlamında”, “Doğduğun yere bakma doyduğun yere bak”, “doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar”, “Sağlığında çocuğun başını bağlamak”, “Allah isterse”, “Allahın dediği olur” “Allah razı olsun”, “Allah kerim”, “Allah rızası için”, “Allah Aşkına”, “Allah Allah”, Allahın belası kimse”, “Dağdan mı indirin”, “Dil mi güzel dilber mi güzel”, “Dil var eser, dil var keser”, “Doluya koydum almadı boşa koydum dolmadı”, “Darısı başına”, “Saç kızar, sabır tükenir”, “Allah son baylığı verdi”, ahır ömründe zengin olanlar için söylenir. “Yetti bitti” (İşkence yapanlar için söylenir) “Soluk Yoldaşı (İhtiyar çiftler için söylenir) “Havası yeter” (Türkiye için söylenir) “Ekmeğine yağ sürmek”, “Gözünün yağını yemek” “Siz bizi düşündünüz Allah’ta sizi düşünsün”²³

²¹ Kaynak Kişi: Ahmet Nuri Alanyalı, Halk Bilimci, Esnaf 80 yaşlarında bir Türk.

²² Kaynak Kişi: Ahmet Nuri Alanyalı

²³ Kaynak Kişi: Ahmet Nuri Alanyalı

Gümülcüne Türklerinde milli ve dini folklor daha canlıdır. Düğünlerde mevlüt okutulduğu da olur. **Hacı cemiyetleri** (Hacılıktan / Hacdan gelindikten sonra yapılan toplantılarda) davetlerin de de mevlit okutulur. Misafirlere, Terbiyeli, ciğerli maydanozlu çorba, sonra haşlanmış parça et ve daha sonra tepsi içerisinde tereyağında hazırlanmış pilav ikram edilir. Bu türden ziyafetlerin özel aşçısı olur. İsteyen etin suyundan pilavın üzerine serper. Sonra **düğün helvası** getirilir. Bunun ismi “**Osmanlı helvası**”dır. İrmik helvası olarak da bilinir. Bu helva baklava dilimi şeklinde bölümlenmiş olarak getirilir. Daha sonra evde hazırlanıp yayıkta dövülmüş, koyun –inek yoğurdunun karışımı ile yapılmış “**dövme ayran**” ikram edilir. Eskiden bu ayran büyük bir bakraçla getirilir, buradan maşrapalarla alınırdı. Şimdi plastik bardaklarla ikram edilmektedir.

Hacı Cemiyetleri / Meclislerin de Mevlit okutulduktan sonra, Gümülcüne’de kesilen hayvanın her yeri ayrı değerlendirilir. Paça, işkembe, pırzola, kebab ayrı ayrı yapıp ikram edilir. Salçalı ve suluca tas kebabı yapılır. Kuzu sarması içli olur. Diğer sebze yemekler de yapılır. Sünnet mevlitlerinde de hayvan kesilip bu türden yemekler hazırlanır.²⁴

Nikâhtan önce ilkin **nikâh duasını** Arapçası okunur. Sonra Türkçesi okunur daha sonra takıların takılması geçilir. Okunulan mevlit, Süleyman Çelebi’nin mevlitidir. Türkçe okunur. Camide veya evde okunduğu olur. Hocanın önünde bir sehpa ve sehpanın üzerinde bir bardak su olur. Eskiden mevlitlerde gül suyu katılmış şerbet ikram edilirdi. Şimdi gül suyu döküldükten sonra kola ikramı yapılmaktadır. Camiye gelmeyen Müslüman halka “Cami üzerine yıkılır diye korkuyor” tarzında takınılır.

Gümülcüne’de nikâhtan evvel veya sonra özel olarak ziyaret edilen bir türbe veya yadır yoktur. Ancak Kalkancı yolu üzerinde “**Dede**” diye bilinen bir mezara oradan geçenler uğrayıp ruhuna bir fatiha okurlar. Buraya dilek dilemek için pek gidilmez. Burayı daha ziyade Müslüman çingeneler ziyaret ederler.

Evladı Fatihanın Türk ve İslam kültürünü nasıl algılayıp nasıl hayata geçirdikleri, hangi etnik kesimde ve hangi tarihler de ne türden bir tezahür gösterdiği, Türkçenin yayılma seyrinin ne olduğunu hakikaten araştırması zarureti olan hususlardır.

Gümülcüne Türklerinde sünneti doktorlar yaparlar. Sünnet şenliklerinde mevlüt okutan da olur davullu zurnalı düğün yapanlar da olur. At yarışırılıp, pehli van güreştirilir. Kurban bayramlarında da davul zurna çalınır. Zeybek oyunları oynanır. Erkeklerden bir gelin yapılır. Kapı kapı gezilir. Evlerden toplanılan ilk paralar davulcu ve zurnacıya verilir. Onun ardından toplanılan paralar, köyün veya mahallenin camisi veya çeşmesine harcanır. Tahtadan deve süsü verilmiş bir şey yapılır, evlerin önünde müzik eşliğinde oynatılır. Eğlencenin şenlenmesine çalışılır.

“Ölüm bizi değil, biz ölümü beklemeliyiz” , “Allah hepimize iman kurtarmayı nasip etsin”denilir. Kadir gecelerinde günün bütün vakit namazlarının farzları kılınır. Ayrıca iki rekât namaz daha kılınır. Kadir ve Berat gecelerinin özel duaları okunur. “**Düğümcüler** / Büyücülerin büyülerinden, insanların şerrinden Allah’a

²⁴ Kaynak Kişiler: İsmail ve İbrahim Emin Ahmet Hüseyin’ kardeşler Gümülcüneli. Rodos’da lokantacılık yapıyorlar.

sığınırım” diye dua edilir. Bu uygulamalar yoldan beri olanlar / yoldan çıkmamış olanlar içindir.

İmkân bulmuş iken Gümülcüne Türk halk kültürü ile de tespitler yapmaya çalıştık. En itibarlı dua şekli: “Allah’ım sen affedicisin beni, annemi, babamı cümle Müslümanları affet” bu tespitler Anadolu’daki benzerlerinden doğal olarak farklı değildir.

“Kendi etti kendi buldu”, “Kendi başını kendi yaktı”, “Aslı ne ise nesli de odur”, Kendi başına kendisi bağladı”, “Ya olduğun gibi görün ya görüdüğün gibi ol”, “Eden bulur inleyen ölür”, “kişi ettiğini balsa gerektir”, “Ağır hastalar için Allah hayırlısını versin”, “Ölümde bir murattır”.

Gümülcüne Türk halk inançlarında kara iye / Cin türünden varlıklara dair tespitlerimizde oldu. Efsaneye göre atı kayıp olan bir şahsın atını dağda vahşi hayvanlar parçalamıştır. Ancak sahibi atının yaşadığı ümidi ile onu ararken bir Kara iye kayıp atın donuna girerek at sahibini peşine takıp devlete ait bir çeşmenin kurnasına girer, kurnanın içinden sadece at sahibinin duyacağı ve görebileceği şekilde kişner. Çeşmeye atlarını su vermek için gelen askerlerin atları türkerler. Bunun için üzerine at sahibinin başı belaya girer ve “Beylik çeşmesinden geç, suyundan içme” sözü darbi mesel olur.

Batı Trakya Türklerinde çok güçlü bir İstanbul sevgisi vardır. “İstanbul’un ortasından su geçer, annelerin babaların yüreğinden kan geçer”, “İstanbul’dan yakamadım gazımı, kadir Mevlam böyle yazmış yazımı”, “İstanbul’a vara gele usandım ayağıma diken battı gül sandım”, bu uzun parça “Kırma Kaval”la çalınır.

Rodos’ta Türkiye’de yapılan milli yemeklerin hemen hemen hepsi yapılıyor. Pilav, köfte çeşitleri, dolma türleri tamamen aynı makarna bol yapılan bir yemek. Sebze yemeklerine genel olarak zerzevat yemekleri deniyor. Güveç türü yemekleri daha ziyade sebze ağırlıklı oluyor. İşkembe yemekleri de yapılıyor. Ayrıca; işkembe, tavuk suyu çorbaları, tatlılardan muhallebi ve aşure yaygın sık yapılıyor. Aşureye bakla, kuru üzüm, lobiya (fasülye) gibi yiyecekler konuluyor. Eskiden Aşure kabı, kap sahibine boş gönderilmezdi. Şimdi plastik kâseler kullanıldığından muhafaza edilmeyip atılmaktadır. Aşure yapılırken yakın çevreye ve komşulara dağıtılmaktadır. Pirzola türü yemekler ve balık yemeklerinin yan ısıra muhakkak salata da olur iki türden salata yapılmaktadır. Normal salataya domates, soğan, sele biberi, maydanoz konurken, köy salatasına zeytin, zeytinyağı, sirke üzerine biraz beyaz peynir, maydanoz konur. Çoban salatadan köy salatasının dilimleri daha iridir.

Rodos Türk cacığında salatalıklar daha küçük doğranıyor ve konulan yoğurt daha katı olarak hazırlanıyor. Nane ve benzeri otlar, sarımsak ve doğal olarak tuz ekiliyor. Rodos’ta sık yapılan yemeklerden birisi imam bayıldıdır ve çok kere cacıkla birlikte ikram edilir.²⁵

Rodos Türklerinde ev aşure yapılırken Aşure’nin suyundan sıra tuz atımına gelince, akrabadan herkes kazana bir tutam tuz atar ve atarken 1 Elham ve 3 İhlâs okur. Karıştırılırken 1 baş yasin okunur. Bekâr kızların (nişanlı –sözlü) kurbanları

²⁵ Kaynak Kişi: Sabahat Gülnara, 70 yaşlarında Türbe bakıcısı Şaban Kargünoğlu, 70-75 yaşlarında medrese tahsilli Türk.

gelince, aşuresi de yapılır. Aşureye atılmış yıkanıp temizlenmiş madeni parayı bulan kızlar kismet ve bereket için ceplerine koyarlar.²⁶

Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde helva kavrulurken Fatiha okunur. Aşure okunurken de fatiha okunduğu olur. İçine para konulmuş kete yapılır. Para aileden kimin diliminde çıkar ise, onun kismetli olduğuna inanılır.

Rodos'ta, Türkler sofraya oturunca sofradaki kişi sayısından bir fazla servis konulur. Beklenmedik bir misafir gelince hazırlıklı olma adına bu uygulama yapılır.²⁷ Biz bu tespiti

Azerbaycan gibi bazı Türk ellerinde de yapmıştık. Sofraya yaş sırasına göre oturtulur. Yemeğe ilkin büyükler başlarlar. Yemeğe besmele ile başlanır. "Allah bin bereket versin" denilerek yemekten kalkılır.²⁸

Rodos Türk milli yemeklerinden birisi Arap Sacı'dır. Bu yemeğin diğer adı Sıra'dır. Pirinç konulması halinde ismi Pirinçli Sıra'dır. Hazırlanması; Soğan, zeytinyağı ile karıştırılır. Biraz sulu hazırlanır. İçerisine domates rendelenir pişirilir su ilave edilip tekrar pişirilir.

Yoğurtlu Sıra: Soğanlar kavrulur. İstenilmesi halinde domateste eklenilir. Piştikten sonra sarımsaklı yoğurt veya sade yenilir.

Sıra Kızartması: Arap Sacının göbekleri inci ince kıyılır. Üzerine soğan rendelenir, sonra domatesin posası eklenilir. Biraz kimyon, bir kaşık un, karabiber veya toz biberle yuvarlanır köfte yapılır ve kızartılır.

Ebe Gümece Yemeği: Ebe Gümecinin yaprakları atılır, uçları ve gövdesi soyulur. Mide rahatsızlıklarına çok iyi gelen bir besindir. Soğanla kavrulur, salça veya domates konur. Biraz da limon katılır. İsteyen pirinç de ekler, 2-3 diş bütün sarımsak atılır. Zeytinlidir.

Gebere: Turşu olarak yapılır.

Deniz otu: Turşusu olur. Limon veya sirke diri tuz eklenilerek yapılır.

Patlıcan Turşusu: Patlıcan haşlanır veya kaynar suya batırılır, üzerine kereviz doğranır. Karabiber, sarımsak ve tuzla dövülür, kereviz katılır. Karışımla patlıcan'ın içerisi karnı yarığın hazırlanması gibi doldurulur. Kereviz'in sapları ile bağlanır, sirke ve tuzla bastırılır.

Dikenli Kabak Turşusu: Bu kabaklar top gibidir. Küçük ise bütün olarak büyük ise 4'e bölünerek hazırlanır. Sirke, tuz ve suyla bastırılır.²⁹

Rodos Türklerinde çok zengin bir halk hekimliği bilgisi vardır. İdrar yolları ve solunum yolları için 4-5 fındık kabuğu ile birlikte parçalanır, birkaç parçaya bölünür, mısırın kendisi veya püskülü ilave edilir, iki yemek kaşığı arpa ve maydanoz eklenir, 5-10 hurma çekirdeği, 3-5 kaşık balla kaynatılır. 2-3 kilo su 1 kiloya ininceye kadar kaynatma devam eder, hazırlanan mayi sıcak veya soğuk olarak içilir. 1-2 hafta arayla tekrar yapılır.

²⁶ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşçıoğlu

²⁷ Kaynak Kişi: Ahmet Nuri Alanyalı

²⁸ Kaynak Kişi: Ahmet Nuri Alanyalı

²⁹ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşlıoğlu

Kollestrol için; yeşil elma yıkanır. Elma ve bir portakal 4'er parçaya bölünür. Çekirdekleri ve kabukları ile bir kavanoza konur, üzerine su ilave edilir. Bir gün bekletilir, üç gün aç karnına içilir. 5 gün sonra tekrar yapılır.

Ayrıca Gül Fatma / Hatmi Çiçeği solunum yolları için ve Bal otu da kan dolaşımını düzenlemek için kullanılmaktadır.³⁰

Rodos Türk halkında bayram kurbanından Anadolu'da olduğu gibi kurban sahibi de yer ve bir kısmını da konu –komşu veya fakir fukaraya dağıtır. Adak trafik kazası geçirenler Rodos'taki **Recep Paşa Türbesinde** (burada ailesi ile birlikte Paşa yatmaktadır camisi de vardır) **Memi Paşa Türbesinde** (Şehitliğin en dip kısmındadır. Eskiden etrafında zincir varmış; **Zincirli Dede Türbesi** olarak da bilinmektedir. Sultan I. Ahmet döneminde 1603'de Rodos beyi olarak atanmış, Korsan Avcısı olarak bilinen bir denizi idi.) **Sarasker Mehmet Redif Paşa Türbesi**, Harbiye Nazırlığı yapmıştır. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesinde rol oynamıştır. 93 Harbinin planlarını yapmış, Savaş kaybedilince Rodos'a sürülmüş ve Rodos'ta ölmüştür. **Havvaş Sencer Türbesi**, küçük bir türbedir. Arabistan'dan Rodos'a sürgün gelmiş 1838'de burada ölmüştür. **Canbek Giray Türbesi** (Şehitliğin en büyük türbesidir. IV. Murat'ın Revan Seferine katılmadığı için Rodos'a sürülmüştür.) **Ahmet Şekip Paşa Türbesi**, şehitliğin sütunlu türbesidir. Harbiye Nazırlığı yapmıştır. Mısırlı'dır. 1909'da vefat etmiştir. **Mehmet Giray** Kırım Hanının Valilerinden olup 1640 yılında idam edilmiştir. Şehitliğin girişinde solda **Şahin Giray ve Fethi Giray Türbeleri**. **Şah Safi Türbesi** / İran Safevi Hanedanının son şahı, İran'dan kaçmış Osmanlı'ya sığınmış Rodos'ta yaşamıştır. **İnatçı Ahmet Paşa Türbesi**, Vezir olan bu şahıs kuşatmada şehit olmuştur. İfade edildiğine göre, Allah'ta Rodos'un fethi için dua ederken canını almasını niyaz eder. Fetihden, padişah şehit sayısı 60.000 bulunca vazgeçer. İstanbul'un fethi 100.000 şehitle sağlanılmıştır. Ahmet Paşa son bir hamle daha yapılmasını padişahın ister Rodos Fetih edilir ve Vezir şehit olur. Padişah "Rodos alınmasa Paşam şehit olmasaydı" der. Kanuni'nin kaleye girdiği kapı "**Kanlı Kapı**" olarak biliniyor. Buradaki binlerce mezar daha sonra İtalyanlarca sürülüp park yapılmış mezar taşları ise, ifade edildiğine göre kaledeki Şövalyeler Şatosu'nun merdivenlerinin basamaklarında kullanılmıştır.³¹ Rodos'taki Türk tarihi eserlerine ayrıca değinilecektir.

Rodos Türklerinde adak kurbanı kesilmeden evvel, adak sahibinin ismi zikredilir. Kuzunun ağzına üç defa su verilir.³² Anadolu'da kimin ruhuna veya hayrına Kur'an veya mevlüt okutulup hayır işlenilmiş ise, o şahsın veya şahısların isimleri hoca tarafından zikredilir.

Mercan Baba veya **Ali Baba'nın** Türbesi Rodos il merkezinde adanın Türkiye'ye bakan sahilinde bir tepenin üzerindedir. İki ayrı efsanesi vardır. Bunlardan birisi, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamış bir şehittir. Savaşta yaralanmış ve ölmüştür. Diğer rivayet ise, ermiş bir kişi olan dağlarda dolaşırken mezarının olduğu yerde ölmüştür. 1945 yıllarında Kıbrıslı bir Türk dışının rüyasına 3 akşam

³⁰ Kaynak Kişi: Zeynep Kaşhoğlu

³¹ Kaynak Kişiler: Yağız Efe Tükenmez; Şaban Kargünoğlu

³² kaynak Kişi: Şaban Kargünoğlu

üst üste girmiş ve mezarını yaptırmasını ister. Rüyasında mezarı yaptırmadan gidemeyeceğini kendisine söyler ve mezarı doktor yaptırır.³³

Rodos'taki Müslüman Türk Türbelerinden birisi de **Tez Murat Türbesidir**. Sılaya falan gidenlerin tez dönemleri için buraya adak adayıp ziyarete gelinir.³⁴ Anadolu'da "**Tez veren**", "**Tez Veren Baba**", "**Tez Veren Bacı**" türbeleri vardır.

Mercan Dede ile ilgili bir inanca göre, O'nu ziyaret edip ruhuna fatiha okuyan bir kimse zaman zaman onu fatiha ile yâd etmez ise, o rüyaya girerek rahatsız edermiş. Mercan Dede'nin Mercan tepe üzerindeki türbesi onarılmak üzere plana alınmıştır.

Kars'ta Horasan Erlerinden **Hasan-ı Harakani** Hazretlerini ziyaret edip vade bulunan ve vaadini tutmayanların rüyasına kükreyen aslan donunda girdiği anlatılır. Ulu zatların kendileri için birilerini rahatsız edeceklerine ihtimal vermiyorum. Ancak adakların yerine getirilmesi gerektiği inancı çok yaygındır.

Yunanistan'da Türk halk müziği ve Klasik Türk Müziğinden eski ve yeni bir çok parça Resmi Yunan Tv.nun da Rumca okunuyor. Diğer taraftan İznik Çinileri için bir Türkün "İznik çinileri" tabirini kullanması tepki ile karşılanmakta İznik'in Latincesi'nin söylenilmesi istenilmektedir. Biz İskender Kebabın ismine tepki gösteren bir turiste rastlamış. Batı Anadolu'da Bodrum gibi bazı ilçelerin trafik levhalarına geliş güzel yazılarıyla Rumca yer adları yazılmaya başlanılmıştır.

Süleymaniye Camisi Rodos Türkleri arasında milli bir kod olmuştur. Maalesef çarşıda en ufak bir büfe bile ışıklandırılmış iken cami hak etmediği halde karanlığa gömdürülmüştür. İsmail Çakıroğlu cami resminin arkasına yazdığı şiiri ile dostlarına hediye etmektedir.

"Daru Dünya deli gönlüm
Viran olsa, Necan olsa ve de Hicran olsa
Bir gün toprak olacak
Cismimiz edebi bir hatıra
Kalsın ecdat yadigarı olan
Rodos Süleymaniye Camii resmimiz"

Yemin edilirken, "Vallah billâh ekmek çarpsın, türbe çarpsın" diye yemin edilir. Kandillerde camilerde ve Türkiye Televizyon kanallarından mevlit dinlenilir. Lokma, akıtma, yağlı bezme, un helvası yapılır. Bunlar komşulara gönderilir.

Taziyelerde; "Başınız sağ olsun, Allah size ömür versin" denilir. Cenazeye yağlı bezme götürülür. Mevtanın gömüldüğü gün "**ölüm tespîhi**" çekilir. 999 taneli tespîh cemaat tarafından çekilir. Camide de çekildiği olur. Rodos'ta bu tespîhten iki tane vardır. Süleymaniye Camiinin halıları ve tespîhi çalınmıştır. Eşinin baş ağrısına doktorlardan şifa bulamayan bir Müslüman Arnavut Sultan İbrahim caminde 3 gün "Bismillahım Rahmani rahim, billahi illallah Muhammedi Resulullah Allah'ı Resullahı" duasını 3 defa tekrarlayarak şifa bulmuş.

Rodos Müslüman Türklerinin inancına göre rüyada görünen şeyin **tersi** çıkar, su ve güneş hayra delalet eder. Köpek iyi, yılan kötü algılanır düşman anlamı-

³³ Kaynak Kişi: Sadi Nasuhoğlu

³⁴ kaynak Kişi: Sadi Nasuhoğlu

na gelir. Rüyada kişinin kendisini çıplak görmesi iyiye yorumlanmaz. Ölmüş ana babayı rüyada görmek iyi kabul edilir. Bir şey alınır ruhu için verilir.”

Rodos Türk halk inançlarına göre “Büyü iki yüzü kesen kılıca benzer. Sana da, büyüü yapana da zarar verebilir” Rodos’ta bazı din görevlilerinde **Tenzülül Havas**’ın üç cildinin olduğunu gördük. Ancak pek okunduğunu sanmıyoruz. **Yıldızname**’ye eskiden bakılırken, şimdilerde “gaibi sadece Allah bilir” denilip Yıldız name gibi yöntemlere fazla itibar edilmemektedir. Şifa ayetlerine nazara inanılmakta, falcılığa ve büyücülüğe fazla itibar edilmemektedir. İnançlarda da bilgi aranmaktadır. “Görenle görmeyen ve bilenle bilmeyen bir olmaz” denilmektedir.³⁵

Rodos Müslüman Türklerin de dua edebilmek için **pak olmak** şarttır. Paklanmamış bir kimse örnek olmak üzere dahi olsa dua edemez etmemelidir. Beddua etmek çok günahdır. Kötülük edenin ettiği yanında kalmaz, kötülük yapılan yerde bereket kalmaz. Askeri giden için yapılmış bir hayır duasında; “Güle güle git, güle güle gel. Allah’ım seni kötülüklerden korusun, Askerlik borcunu vatanına yap, hayırlısı ile gel”³⁶denilir.

Hoca cemaata hitaben “Burası darülharptır. Burada yapılan ibadet hac ibadeti sayılır. Biz kaderimize terk edilmişiz. Anadolu’dan camimize bir cemaat gelir ise mutluluk duyarız” demektedir. “Kazandığın değil, verdiğinin hesabı tutulur. Ne verirsene elinle, o gelir seninle”, “Herzi hayat, er geç böyle bir kapıdan içeriye girecektir. Geriye kalan senet bir kudrete”

Rodos Türklüğü Saddam’ı çok kınamamakta “Bizimkiler olsa, 22 günde ölürlere de teslim almazlar, vatan elden gidiyor, milleti bırak da git olacak şey mi?” demektedirler. Rodos’ta kıldığımız Cuma namazının farzında hoca sesli olarak fatihayı okuyunca cemaat toplu halde “âmin” diyorlar. Bu tespiti biz Türkmenistanda da yaptık. Anadolu’da bazı yerlerde teravi namazlarında bu uygulamaya rastlanır.

Ayrıca Cuma cemaatinde Filistin’den de Müslümanları vardı. Onlar selam verirken 3 defa sağ tarafa üç defa ön tarafa ve üç defada sol tarafa doğru başlarını onaylarcasına sallıyorlar.

Rodos ta Cuma namazında imam cemaata “cennetin evine hoş geldiniz” diyerek memnuniyetini belirtti. Bir arkadaşın ifadesine göre de kıyamda el bağlandığında sağ elin parmakları Allah yazarmış “En güzel mezar yerle bir olan mezardır” hadisi Rodos da yaygın bir biçimde biliniyor.³⁷ “Analı babalı büyüsün inşallah bütün nimetlerini görürüz. Hayırlı evlat olsun. Vatanına milletine dinine bağlı olsun” şeklinde dua edilir.

Türk milliyetçisi olmak, milleti için fedakârlıkta bulunmak ne demektir, nasıl olur, insan bunu kaybedilmiş vatan parçalarındaki soydaşların mücadelesini yakından görünce daha iyi anlıyor. Azınlık durumuna düşürülmek ve azınlık haklarına sahip olmamak, sizin derdinizle dertlenecek bir candan soydaşlarımızın olmaması.....bütün bunlara rağmen Rodos Türkü hayata yapılmış kimliği ile onurlu yaşamayı başarmış ve başarmaktadır.Rodos adası köyleri ile birlikte 120.000 nüfus

³⁵ Kaynak Kişi: İsmail Çakıroğlu

³⁶ Kaynak Şahıs: Şaban Kargünoğlu

³⁷ Kaynak Kişi: Sadi Nasuhoğlu

sa sahip bunun 55.000'i Rodos merkezde yaşıyor. Adadaki toplam Türk sayısı 3.300 – 3.500 arasındadır. Büyük çoğunluğu çok küçük ve geçici işlerde çalışıyor. İşlerinde pastaneler zinciri oluşturmuş kendi işyeri ve mülkü olanlar da var. Yunanistan geneli itibariyle Türkler arasında dayanışma da var. Türkiye ile çok mevzii olsa da akrabalık bağları harekete geçirilmiş. Tarih tekrar aynen yaşanılmaz ama her zaman herkese düşecek görevler vardır ve terkedilmiş topraklarda milliyetçilik sanıldığından çok zordur.

Rodos'ta taziyeye gelenler “Başınız sağ olsun”, “Allah sizlere ömür versin”, Allah bu acıları bir daha göstermesin”, “Her ne kadar yaşar ise bir kişi, akıbet ölmektir, onun işi” “Üzülmeğiniz her kişi fanidir, doğar yaşar ve ölür.” “Biz de doğduk yaşıyoruz geriye ölmek kalmış, Allah onu (mevtayı) ve bizi affetsin son nefeste iman kurtarmak nasip etsin” derler.³⁸

Rodos Müftüsünün “İnsan Ömrü” şiiri;

“Ömür baharı

20'den 35'e ondan sonraki hayat

Bir yük takılır peşe

Dünyayı verseler doymansın

Konarsın kavgalar gibi leşe

İşte bu er geç mücadele

Hay huy haşır – neşir

En sonunda senide kucaklar

Susuz teneşir

Sevenlerin olsa da

Bir iki gün ağlaşır meleşir

Nihayet unutulur gidesin

Mezarın bile köhneleşir.”

ve “İhtiyarlık” şiirlerinde;

“Yokuşa yüzün yok, inişe dizin

Uzağı, yakını pek görmez gözüün,

Sanki bize tarih oluyor sözüün,

İhtiyarlık başa geldiği zaman

Ağrıdan sızidan durmaz yakınır,

Çare arar sağa sola bakınır.

Az yese, çok yese hemen dokunur,

İhtiyarlık başa geldiği zaman...

Yedek parçan olur iğne, şurup, hap

Ne faydası var ki, ne yaparsan yap.

İflas etmiş ciğer, yorulmuş bir kalp

³⁸ Kaynak Kişi: Rodos Müftüsü İsmail Çakıroğlu, yaşı 69

İhtiyarlık başa geldiği zaman...

*Dizler titrer sonra belin bükülür,
Damarlardan sıcakkanın çekilir,
Saç, sakal ağarır, dişler dökülür,
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

*Ayakların baston ile üç olur,
Gençlikte koştuğun günler hiç olur
Konuşsan suç olur, sussan suç olur,
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

*Arkadaşın olur evde çocuklar,
Eşin, dostun seni arada yoklar.
Torunların alır bastonu saklar,
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

*Biri ölüp ayrıldı ise eşinden
Kalan gitmek ister onun peşinden
Çıkaramaz hayalinden düşünden
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

*Ne çabuk geçiyor baharlar güzler
Zaman akımına uymuşuz bizler.
İnsan yaşlanınca ölümü gözler,
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

*Yaşlılara değil yalnız bu sözüm,
Gençler de yaşlanır, darılma kızım
Senin de buruşur elin ve yüzün
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

*Elibol'un sözün, yabana atma
Doğru yolu koyup, eğriye sapma
Günahlardan sakın, harama bakma
İhtiyarlık başa geldiği zaman...*

denilmektedir.

Rodos'ta İslam, Musevi ve Hıristiyan mezarları ayrı üç mezarlıkta ancak mezarlıklar aynı bölgede komşu tesisler halindedir. Müslümanlar mezarlığı Rodos'ta da hoca götürmektedirler. Hoca mezarlığı girerken Türkiye'de olduğu gibi "Selamın aleykum ya ehli kabir Aleykümselâm" dedikten sonra "makamınız cennet olsun, merak etmeyiniz yakında bizler de geleceğiz" diye fatihadan evvel mevtaları selamladı. Mezarlıklar gerçek anlamda temiz ve bakımlı idi. Mezarlığın bir

tespih çekilip “devir” yapılan yeri bir mescidi ve yanında bir gasil hanesi vardı. Burada suyun ısıtılması için Özbekistan’da olduğu gibi tertibat da alınmıştı. Mezarlığın yanı başında rüzgâr enerjisi ile su çıkarılıyor ve su büyük bir havuzda toplanıyordu. Yangın söndürme kovalarını andıran sağlam 5–10 kova mezarların temizlenmesi için hazırlanmıştı. Mezarlıkta her 50 metre de bir çeşme vardı. Ağacı kökleri mezarları tahrip ettikleri için kesilmişlerdi. 200–300 yıllık işlemeli mezarlar ile yeni defin sayılan meftalara ait resimleri de içeren mezar taşları bir arada idi.

SONUÇ

Türk kültür milliyetçileri gerçek anlamda bir silkinme dönemine girmek zorundadır. Türk Kültürü her vasatta ve bütün yönleri ile çepeçevre sarılmaktadır. Küresel kültür strateji anlayışı ulus kültürlerine nefes aldırılmazken, AB üyesi ülkeler birlikte yaşamaya bir şekilde mecbur kılınmış Türklerin kültürlerine, ya yaşama fırsatı vermemekte, ya kendi kültürlerini Türk kültürünü sömürerek beslemekte veya Türk kültürünü sahiplenmektedirler. Türkiye içerisindeki Türk Milli Kültürü karşıtı gelişmeler küçümsenmeyecek boyuttadırlar. Milli kültürümüz için asıl felaket içerdeki ve dışarıdaki arayışların birleşmesi ile olacaktır ki, maalesef bunun ciddi emareleri görülmektedir. Bu durumun Türk Kültür adamları maalesef farkında veya umurlarında değil.

Biz, bu mütevazı çalışmamızla çok büyük bir hizmet yaptığımız iddia ve kanaatinde değiliz. Gidişi ve dönüşü ile bir haftaya sığdırılmış bir aile ziyareti daha fazla ne verebilirdi. Biz, yarı vülgarize bir çalışma ile yaptığımız diğer benzerlerine yeni birini daha eklemek istiyorduk. Bunu da yaptığımızı sanıyorum. Yüzeysel de olsa, mevcut durumu Türk Halk Kültürü konu başlıkları olarak alandan tespitlerle toparlamaya çalıştık.

Tespitlerimizde ayrıntılı karşılaştırmalar yapma cihetine gitmedik. Okuyucuyu dip notlara da boğmak istemedik. Ancak Rodos Türkünün sosyal yaşamını, yemek kültürünü, halk inançlarını geçmişten günümüze taşımaya çalıştık ve zenginliklere işaret ettik.

Yapmaya çalıştıklarımızda; “inanç muhtevalı tespitlerde, dinde olamayanı dinde varmış gibi söylemek, yapmak bid’attır. Bir şeyler derleyip ona din süsü vermek, yaptığı bazı şeyleri dine mal ederek yapmak fazilet değildir. Dinin kaynağı Kuran’dır, hadistir”, esasından ayrıldık....

RESİMLER

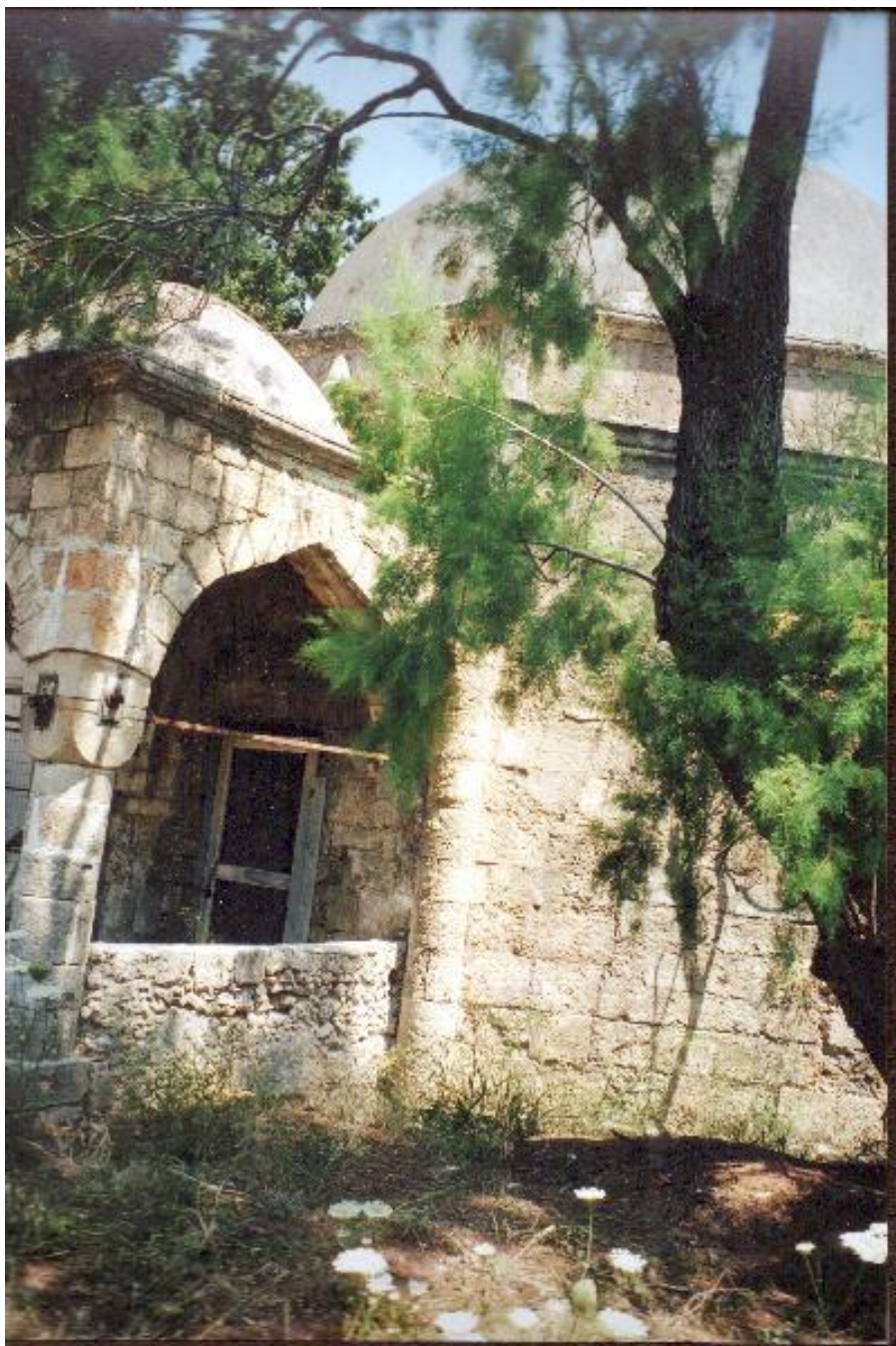
Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesinde Hicaz Tespihi.

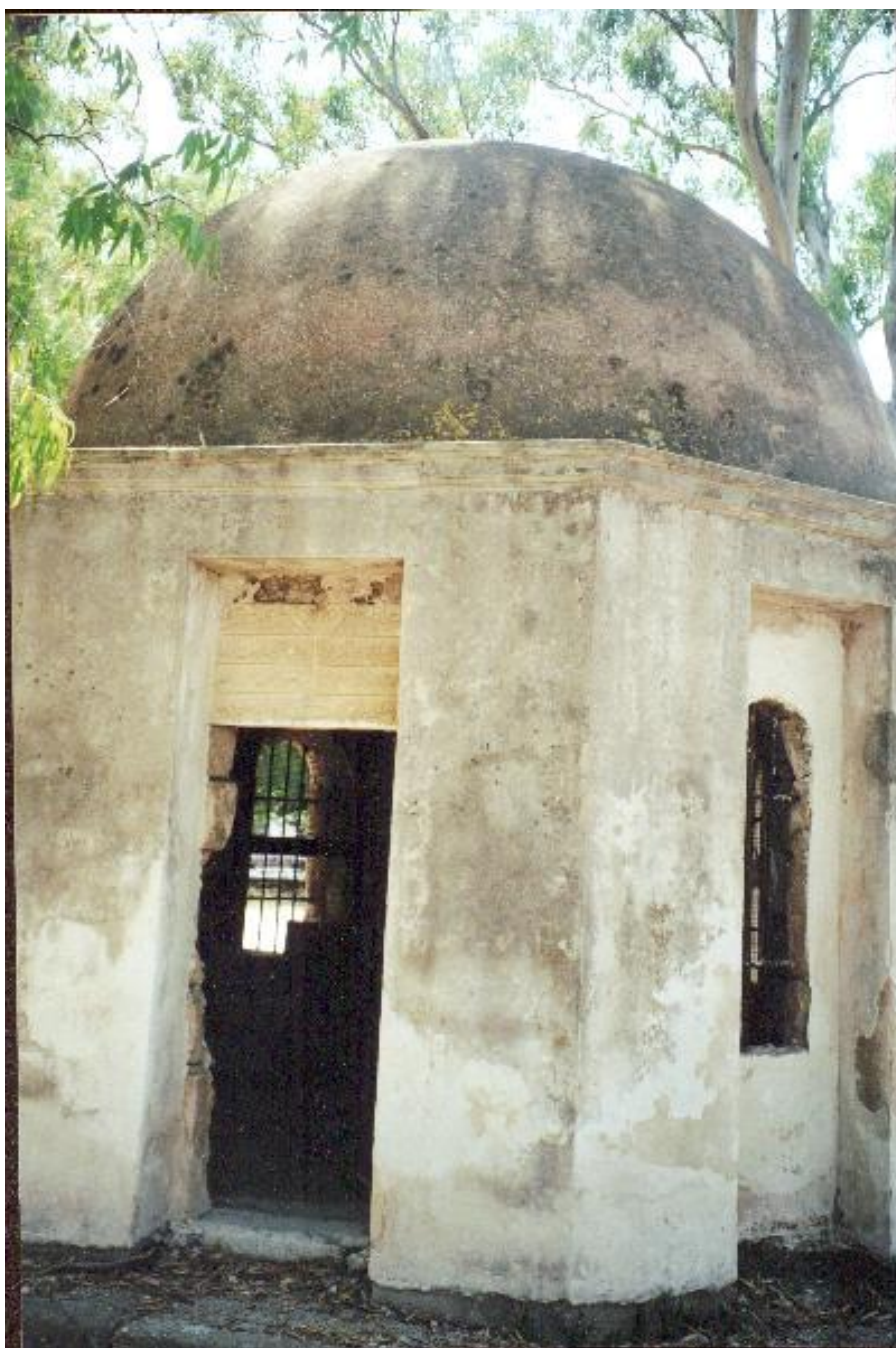
Ahmet Şekip Paşa Türbesi

Murat Reis Türbesi

Memi Paşa Türbesi

Havvas Sencar Türbesi

Canbek Giray Türbesi

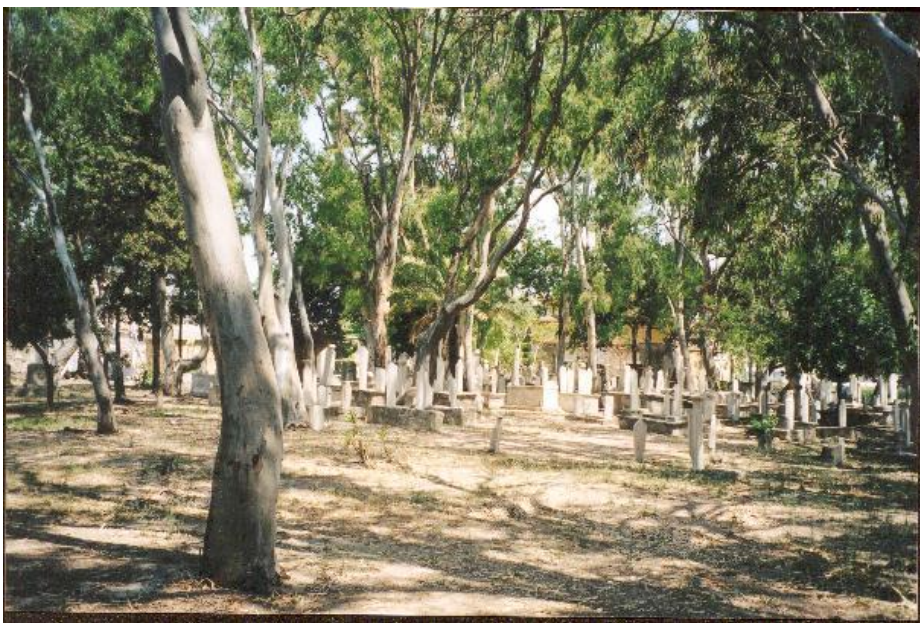

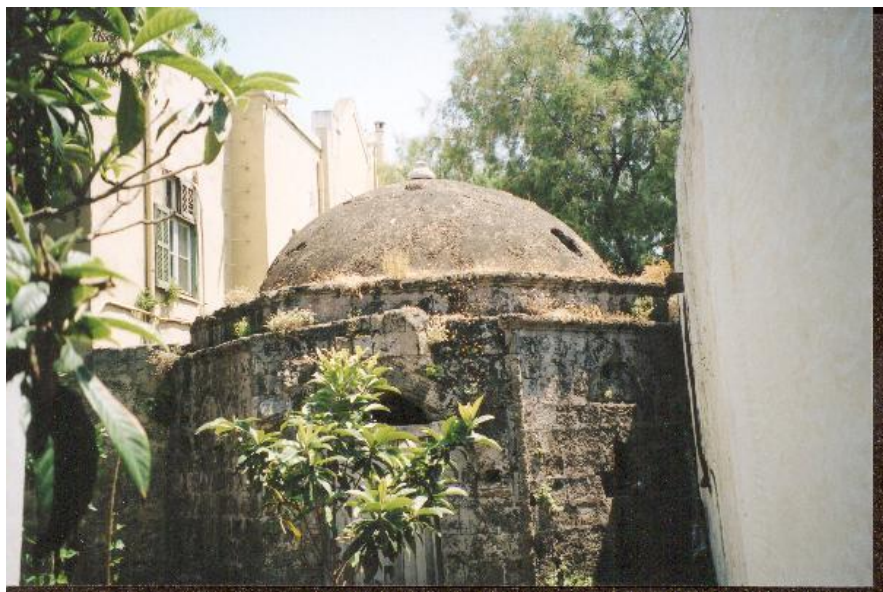
Rodos Müftülük Binası

Bir dönemin Rodos Türk Lisesi

Türk Mezarlığı

Recep Paşa Türbesi

Mehmet Şekip Paşa Türbesi

Mehmet Giray Türbesi

TÜRKÜLERİN BABASI HÜSEYİN ÇIRAKMAN'IN SANATI ÜSTÜNE

THE ART OF ASHIK HÜSEYİN ÇIRAKMAN, THE FATHER OF FOLK SONGS

ТВОРЧЕСТВО ОТЦА НАРОДНЫХ ПЕСЕН (ТЮРКЮ) АШЫКА ГУСЕЙНА ЧЫРАКМАНА

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Âşık Hüseyin Çırakman 1930 yılında Çorum'un Sungurlu ilçesi Körkü Köyünde doğdu. 28 Şubat 2013 tarihinde Ankara'da vefat etti. Sungurlu'ya yakın Ankara yolu üzerinde Yazır Köyü girişi üzerindeki tepede gömülüdür.

Âşıklık geleneği içinde Çırakman'ın bu sanatta öne çıkan nitelikleri şunlar olmuştur: Çırakman atışmayı bilen ve iyi uygulayan ender Alevî-Bektaşî âşıklarındandır. Sanatını çağdaş bir bilinçle yürütmeye çalışmış, toplumsal konulara ağırlık vermiş bir âşık görüntüsüne sahip olmuştur. Yetiştirdiği çıraklarına da halk için eser üreten, halkın mutluluğu ve sorunlarını dile getiren, sorgulayan bir anlayışı benimsetmeye çalışmıştır.

Sanatı ilk yıllarında, âşıklık geleneğinin kurallarına bağlı olarak sürdürmüş, ustalaştıktan sonra şiirlerini biçim ve yapısını bozmadan, geleneksel kurallar içinde ortaya koymuş, ancak içeriğini, toplumsal sorunların çözümü anlayışıyla dil, din, ırk ayrımı gözetmeden, cumhuriyet rejimine bağlılığı ön planda tutarak Atatürk ilke ve devrimlerin savunucusu olarak, yurt sevgisiyle zenginleştirmiştir.

Pek çok plak, ses kaseti üreten 500'den fazla şiiri olan Hüseyin Çırakman sağlığında yayımlanmış 9 kitabı bulunmaktadır.

Hüseyin Çırakman, hayatını âşıklık sanatı ile sürdüren bir sanatçıydı.

Anahtar Kelimeler : Âşık Hüseyin Çırakman, Çorum-Sungurlu, âşık sanatı.

ABSTRACT

Ashik Hüseyin Çırakman was born in 1930 in Körkü Village of Sungurlu district of Çorum. He passed away on February 28, 2013 in Ankara. He was buried

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

on the hill above the entrance of Yazir Village on the Ankara road, close to Sungurlu.

Within the tradition of minstrelsy, Çırakman's prominent qualities in this art were as follows: Çırakman is one of the rare Alevi-Bektashi minstrels who know the call-and-response (*atışma*) art and how to practice it well. He tried to carry out his art with a contemporary consciousness and had the appearance of a minstrel who focused on social issues. He tried to make his apprentices adopt an understanding that produces works for the people, expresses the happiness and problems of the people, and questions them.

He continued the first years of his art in accordance with the rules of the minstrel tradition, and after mastering his poems, he presented them within the traditional rules without disturbing their form and structure; however, he enriched the content with his patriotism, as the defender of Atatürk's principles and revolutions, by prioritizing loyalty to the republican regime, regardless of language, religion or race, with an understanding of the solution of social problems.

Hüseyin Çırakman, who produced many records and audio cassettes, and has more than 500 poems, has 9 books published during his lifetime.

Hüseyin Çırakman was an artist who continued his life with the art of minstrelsy.

Key Words: Ashik Hüseyin Çırakman, Çorum-Sungurlu, minstrel art.

Âşıklar bu toprağın büyük kitlesinin sesini veren halk sanatçıları olup buldukları toplumların sözcüleridir.

Toplum sözcüleri olan bu sanatçıların da yetiştikleri okullar vardır ama bu okullar, devlet kurumu olan kuruluşlar değil, gönül okullarıdır.

Buralarda âşıklar ya usta bir âşığın yardımıyla yetişirler, ya da rüyalarında bade içerek belli yetenekler kazanırlar.

Usta çırak geleneği içinde yetişenlere ‘meydan âşığı, bâdeli olanlara da Hak Âşığı adı verilmektedir. Bir de kendi kendini yetiştirmiş, doğuştan gelen yeteneğini geliştirmiş, bütün ilhamını ilahi bir sevgiden, Hak sevgisinden almış âşıklar bulunmaktadır ki bunlar tasavvufi düşüncelerle haşır neşir olmuş, duyduğunu duyurmuş âşıklardır.

Bunlar genellikle Alevi-Bektaşî düşüncesinde daha özgür bir yapı oluşturmuş sözlü kültür ortamının yetiştirdiği önemli âşıklardır.

Hem şiir, hem fikir bazında kendi ürünlerinin ve diğer âşıklara ait değerli ürünlerin kalıcılığını sağlama, geleceğe taşıma, çevreye yayma çabası ön plandadır. Usta âşığın yol eri gönüllü genç âşıkları yanına alarak eğitmesi Alevi Bektaşî âşıklarının düşüncelerinin devamını sağlamaktadır.

Sözlü kültürde söz, sahibinden muhataplarına bire bir ulaşmaktadır. Bu kültür hep aynı ifade biçimini koruyabilen bir seyir izlemektedir. Bu yapıyla âşıklık geleneği, özünü koruyup usta çırak geleneği içinde yüzyıllardan günümüze elden, dilden, telden süzülerek ulaşmıştır.

Kimileri, yanlış bir saplantı olarak, âşıklık geleneklerinin Alevi-Bektaşî âşıklarının uygulama alanları içinde olmayıp sadece Sünnî âşıkların uygulama alanları içinde olduğunu empoze etmeye çalışılmaktadır ki, hiç de doğru bir davranış değildir.

Türk Halk Edebiyatı içerisinde önemli bir yeri olan âşıklık geleneğinin çağımızda en önemli temsilcilerinden biri olan Hüseyin Çırakman, söylediği akıcı deyişleriyle hayattayken belli bir üne kavuşan, özellikle Alevi Bektaşî inanç ve felsefesinin derinliklerinde olan değerleri, yaşam bütünlüğünü, şiirlerinde ustalıkla işleyen, son bir kaç temsilciden biri olarak halk şiiri tarihine geçmiştir.

1930 yılında Çorum ilinin Sungurlu İlçesinin Körkü Köyü'nde doğan, Hititlerin yurdunda yetişen ve yaşamını 28 Şubat 2013'te yitiren Hüseyin Çırakman aynı zamanda, Alevi - Bektaşî inancını özünü kavrayıp yaşamış bir inanç önderidir.

Çırakman'ın üzerinde; babasının sesinin güzel oluşu, usta âşıkların deyişlerini güzel okuyuşu, cemlerde, tarikatlarda aranan kişi oluşu o denli etki etmiş ki, çocuk yaşta babasının etkisinde kalarak âşıklık geleneklerini öğrenme aşkı doğurmuştur.

Köyde okul olmadığı için okula gidemeyen Hüseyin Çırakman, saz öğrenip babası gibi sevilen ve aranan bir kişi olma hevesine kapılıp 8-10 yaşında babasının okuduğu deyişleri kasete alıp çobanlık yaparken dinleyerek ezberlemiş, babasının tarzında okumaya başlamıştır. Okuma yazmayı da köyde okuma yazma bilen birinden kişisel çabasıyla öğrenmiş, ileri yaşta dışarıdan sınavlara girerek ilkökul diploması almıştır.

Âşıklık gelenekleri; Saz çalma, Mahlâs alma, Usta - Çırak geleneği, Bade içme, Âşık karşılaşmaları, Tarih bildirme, Leb-değmez, Muamma, Dedim - Dedi tarzı söyleyiş, Nazire Söyleme biçiminde sıralanır. Âşıklar hepsini uygulamak zorunda değildir.

Âşıklık geleneği kolay gibi görünse de icrası zordur.

Âşıklık geleneklerinin ilki **saz çalma** olarak görülür.

Yaşamımızın her aşamasında görülen, Anadolu'nun binlerce yıllık sesi olan saz, halk müziğimizin kök hücre, âşıklık geleneğinin kültürel hafızası, kültürümüzün parmak izi olup, özgün motifleriyle en önemli kültürel değerlerimiz arasındadır.

Türk insanı sevincini, hüznünü, acısını sürekli sazla dillendirmiştir.

Anadolu Türk kültüründe bağlama, “telli kur’an” denilecek kadar kutsal sayılmaktadır.

Bağlama, geçen asırların bir icadı değil, Türk kültürünün ozanlık geleneği içinde kopuzun devamıdır..

Araştırmalar 13. yüzyıldan sonra kopuz adının yavaş yavaş kullanılmamaya hatta giderek unutulmaya başladığını göstermektedir. 16. yüzyıla ait bir şiirinde Nevî, adeta bu durumun başlangıcını ifade etmektedir. Nevî'nin:

*"Götürüp mihr-i felek bezm-i cihandan kopuzu
Başladı çalmağa şeştar yine halk-ı alem"*

deyişi, kopuz sözcüğünün bırakılıp bağlama benzeri telli saza geçişin belgesi olmuştur.

Zaman içinde kopuz yerini alan Saz da her ustanın elinde biçimsel değişikliklere uğrayarak cura, şeştar, çöğür, bozuk, dutar, bağlama gibi çeşitli adlarla anılmıştır.

Âşık Veysel'in

*"Sen bir ceylan olsan ben de bir avcı
Avlasam çöllerde saz ile seni"*

diyerek kişilik verdiği saza Âşık Ali Akbaş;

*"Bağlama dediğin üç tel bir tahta
Ne şaha baş eymiş ne taca tahta"*

diyerek bağlamanın ne denli pervasız olduğunu, şaha bile baş eymeden demek istediğini dile getireceğini ifade etmiştir.

Hüseyin Çırakman da:

*Çırakman sazını halka çalana
Fakiri aldatıp hakkın alana
Halkı sömürerek zengin olana
Görevimdir, çatıyorum bakan bey*

ve:

*Çırakman'ım gerçek buna üzülmüş
Dürüst olan her devirde ezilmiş
Nesimî'nin derileri yüzülmüş
Doğruyu söyleyip ölenimiz var*

biçimindeki deyişleriyle, âşıkların her devirde halktan, haktan, hukuktan, doğrudan yana olduklarını vurgulamıştır.

Anadolu'nun her yanında yaygın olarak çalınan bağlama, yörelerin folklorik özelliklerine bağlı kalınarak 'yöre tavrı' içinde sürdürülür.

Bu nedenle âşıklarda üslup tavır ve süslemeler, yöreden yöreye farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar ağız farklılıklarının yanı sıra gelenek, görenek, inanç, yaşam tarzı ile de ilintili olup Antep, Adıyaman yöresinde *Barak*, Güney Anadolu'da *Bozlak* vb tarzların oluşmasına neden olmuştur.

Alevi-Bektaşî kültüründe önemli bir ritüel olan samahın uygulama aracıdır. Bu özellikleriyle saz, eğlence unsuru ve sohbet aleti olmaktan öte, inanç motifi olarak kullanılmış, âşıklık geleneği içinde zakirlerce cemlerde sözle verilecek mesajların daha etkileyici oluşunun aracı olmuştur.

Zaten Çırakman gibi İç Anadolu âşıklarında sazın yanı sıra, öğüt ağırlıklı etkileyici söz baskın unsur olarak görülür.

Aşık Ali İzzet:

*“Şu sazıma bir düzen ver
Teller de muradın alsın”*

diyerek sazın, sözün, üslubun uyumunun önemini dile getirmiştir.

Türk kültüründeki kopuzun devamı olup, Alevilikte en önemli ibadet araçlarından biri olan saz, cem'de çok önemli bir konuma sahiptir. Cem ibadeti sırasında çalınan semah ve deyiş ezgileri icra edilirken muhakkak bağlamadan yararlanır. Çünkü Anadolu Aleviliğinde bütün cem ibadetlerinde bölgesel olarak zâkir, âşık diye adlandırdığımız kişiler bağlama ile deyiş, nefes ve duvazlar icra ederek cem ibadetlerini gerçekleştirmektedirler. Bu açıdan bakıldığında saz, halk filozofları yetiştiren bir okul görevi üstlenmiştir.

Alevilikte âşık olarak bilinen kişilerin mezar taşlarına da bağlama motifinin işlendiği görülmektedir. Yine Dede Korkut anlatmalarından bildiğimiz gibi elinde kopuz olan birine kılıç çekilmez. Bu da sazın Türk kültüründeki öneminin bir başka ifadesidir.

Hüseyin Çırakman'ın âşıklık geleneğindeki yerine baktığımız zaman biçimsel olarak geleneksel âşık tanımına tam uymaktadır.

Âşık edebiyatı saz ve söze dayanan bir edebiyattır. Çırakman da köylüsü Nesimi Cafer'den öğrendiği saz çalmayı o denli geliştirmiştir ki sazına ve sözüne duyulan saygı en üst düzeye ulaşmıştır.

Sazsız âşık kulpsuz testiye benzer diyen halk deyimine uyup, arkadaşları köy meydanında oyun oynarken 8 yaşındaki Hüseyin Çırakman'ın komşularının evinde duvarda asılı sazı alıp kendi kendine çalmaya çalıştığını gören Nesimi Cafer kucağına oturtup üç makam öğretmiştir. Çırakman, Kendi kendine saz çalmayı geliştirmiş, 14-15 yaşlarında da Âşık Cevher'den aldığı derslerle sazda ve sözde kendinden söz ettirir hale gelmiştir.

Mahlas alma âşıklık geleneklerinin olmazsa olmazıdır.

Mahlas, *“Şairlerin yazdıkları şiirlerde asıl adlarının yerine kullandıkları takma addır.”* Halk edebiyatında mahlâs geleneğe bağlı uygulanan bir kuraldır. Mutlaka son dördlükte kullanılır. Mahlâs, bir nevi şairin imzasıdır. Hüseyin Çırakman soyadını mahlas olarak kullanan âşıklardandır. Kimi deyişlerinde ad ve soyadını kimilerinde de Sefil Çırakman mahlasını kullanmıştır.

Tarih düşürme işlemi Âşık Edebiyatında da Divan Edebiyatının etkisi ile uygulanmaya başlamış ve zaman içinde gelenek haline dönüşmüştür.

Âşık; kıtlık, yangın, sel felaketi, salgın hastalık, önemli savaşlar vb. toplumu yakından ilgilendiren sosyal hayatla ilgili olaylarla, kendi doğum tarihlerini şiirlerinde tarihî birer belge gibi kalmasını istemiş ve genellikle ilk ya da son dördlükte tarih belirtmiştir.

Hüseyin Çırakman'ın da Âşık Müslüm Dalkılıç'la yaptığı atışmaya tarih bildirerek: *“Sene yetmiş iki yirminci asır”* ifadesi ile başlamıştır.

Âşıkların şiirlerinde geçen tarihlerin Halk Edebiyatı araştırma ve incelemelelerinde büyük önemi vardır. Bu tarihlerle o âşığın yaşadığı çağ ve çoğu zaman da hayatta olduğu yıllar belirlenebilmektedir. Âşığın yaşadığı çağ daha önceden bili-

niyorsa hayatta olduğu yıllara ait bazı bilgiler edinilmekte, tanık olduğu tarihî ve sosyal olaylar aydınlanmaktadır.

Âşık Edebiyatında yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerin en önemlilerinden biri de **usta-çırak** geleneğidir.

Bu geleneğin özünde halkın gönül duygularının âşıklarca dile getirilerek halkın belleğine işleyip nesilden nesile ulaştırılması yatar. Bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar, ustalarından öğrendiklerini, bir anlamda usta mallarını çırakları aracılığı ile geleceğe taşımışlardır. Bu gelenek sayesinde kimi deyişler unutulmaktan kurtulmuş sözlü kültür ortamında günümüze ulaşmıştır. Âşıklıkta usta çırak geleneği ön planda tutulan hususlardandır. Çırakman'ın ilk ustası babasıdır. Onun deyişlerini sürekli okuyarak onun gibi olmuştur. İkinci ustası da cemlerde deyişleri, sohbetleri ile zakir âşıkların yarattığı ortamdır.

Kimi zaman, dinsel sözlü gelenek biçimi, matbu metin haline getirilirken, yöresel özelliklerden uzaklaşmakta, ritüel yoluyla aktarılan ve hayatı yönlendiren bir model olma özelliğini bırakıp kent diliyle söylenip halk şiirine belli sınırlar koyarak söylem disiplini sağlamaktadır. Oysa, Hüseyin Çırakman kabuğundan kopmayıp yöresel özelliklerini koruyan ender âşıklar arasında görülmektedir.

Âşıkların doğaçtan, karşılıklı olarak, belli bir kural çerçevesinde söyleşmelerine yaygın olarak **atışma** denmekle beraber **âşık karşılaşmaları**, deyişme, karşiberi, kovalama adları da verilmektedir. Eskiden muaşere ya da tekellüm adları ile anılan bu şekle sistemli deyişler de denir.

Âşıkların toplum karşısında geleneğe bağlı olarak sazlı sözlü uygulamalarının tümüne âşık fasılları adı verilir.

Atışma en az iki âşığın dinleyici huzurunda karşı karşıya gelerek, bir birlerini sazda ve sözde belli kurallar çerçevesinde denemeleri esasına dayanır. Atışma yapacak âşık doğaçtan şiir söyleme gücüne sahip, usta bir âşık olmalıdır.

Âşık karşılaşmaları, âşıkların ustalıklarını sergilemek için bir nevi söz hüneri olarak baş vurdukları bir uygulamadır. Hüseyin Çırakman da bu uygulamayı en iyi yapanlar arasında görülür.

Hüseyin Çırakman'ın, Âşık Hasan Özcan'la yaptığı atışmada bir bölümü:

Hüseyin Çırakman:

*Ustam bir kuş vardı, uçuyor cansız.
İliksiz, derisiz, kemiksiz, kansız
O nasıl bir kuştur yaşanmaz onsuz
Ormanda mı ovada mı çölde mi*

Hasan Özcan:

*Evet bir kuş vardır uçuyor cansız
İliksiz, derisiz, kemiksiz, kansız
Onlar Türk uçağı yaşanmaz onsuz
Orman demez, ova demez, çöl demez*

Hüseyin Çırakman:

*Hüseyin Çırakman derdini deşen
Kimlerdir yüzüstü yıkılıp düşen
O nasıl bir sevgi ki bize yerleşen
Ağız demez, dudak demez, dil demez*

Hasan Özcan:

*Hasan Özcan der ki derdimi deşen
Cahildir, yüzüstü yıkılıp düşen
Atatürk sevgisi bize yerleşen
Ağız demez, dudak demez, dil demez*

biçiminde olan söyleşmesinden başka, Müslüm Dalkılıç'la yaptığı ve bir bölümü:

Hüseyin Çırakman:

*Sene yetmiş iki yirminci asır.
İnsanlık çok hasta ilacı nedir?
Eleştir, araştıır, kimdedir kusur.
İnsanlık çok hasta, ilacı nedir?*

Müslüm Dalkılıç:

*İnsanlık kendine sahip çıkmalı,
Harbi bırakmalı, sulhe bakmalı.
Bir de mezhep kavgaları bitmeli,
Gerçek budur, hastalığın ilacı.*

Hüseyin Çırakman:

*Çırakman'im şad olup da gülmemiş.
Zaman zaman hasta olmuş, ölmemiş.
Haksızlığa tahammülü kalmamış,
İnsanlık çok hasta, ilacı nedir?*

Müslüm Dalkılıç:

*Önce akıl mantık başa gelmeli,
Zenci, beyaz, siyah eşit olmalı,
Şah Müslüm insanlık hakkın almalı,
Gerçekleşir hastalığın ilacı.*

biçiminde olan atışması güzel örneklerdendir.

Alevi –Bektaşî âşıklarında atışma sırasında insana saygı ön planda tutulduğu için bazı âşıkların yaptığı gibi “çullarım, nallarım vb.” hakaret içeren sözler kullanılmayıp remiz ağırlıklı sorular sorularak karşısındaki âşığın genel kültürü, dini ve tasavvufi bilgisi ölçülür, bir bakıma da muamma atışması yapılmış olur.

Günümüzde gelenek içinde yetişmiş âşıklık geleneklerini tam olarak uygulayanların sayısı gittikçe azalırken, sadece kendine âşık diyen, saz çalmayı bile kurslarla öğrenmiş saz erbabı çoğalmıştır.

Hüseyin Çırakman, uzun yıllar bir geleneğin temsilcisi olarak sadece yazdığı şiirlerle değil, düşünceleriyle, eylemleriyle, halkın çekmiş olduğu derin ekonomik sorunları bizzat kendisi de yaşayan birisi olarak, bunları duyurmak için 1974’de **Halk Ozanları Kültür Derneği**’ni kurmuş ve iki yıl başkanlığını yapmıştır.

Bu dernekte çağdaş bir yapıyı hedeflemiş, Çağdaş bir kafa, çağdaş bir bilinç düşünerek deyişlerini kadercilikten arındırarak toplumsallığa doğru yönlendirmek istemiştir.

Derneğin tüzüğüne: **“Halk ozanı geleneğine uygun olarak şiir yazamayan, halk ozanı olmayan derneğe üye olamaz,”** diye bir hüküm koyarak uyum içinde çalışabilecek aynı işlerle uğraşan kişileri aynı çatı altında toplayarak halk şiirine önemli bir katkı koymuştur.

Hüseyin Çırakman’ın; Halkı için düşünen, üreten, soran, sorgulayan tavır âşıkların önünü aydınlatmış, halk ozanlığına katkılarının en önemlisi derneğe gelen âşıkların kadercilikten toplumsallığa yönlendirmesi olmuştur.

Kendisi de sanatının ilk yıllarında halk edebiyatı geleneğini, geleneksel kurallara bağlı olarak sürdürürken şiirinin biçim ve içeriğini değiştirip toplumsal sorunlara eğilen, dil, din, ırk ayırımı gözetmeden deyişlerinde Atatürk ilkelerini ve yurt sevgisini ön planda tutmuştur.

Türk halkının ulusal kültürünün aynası âşık edebiyatıdır. **Âşıklar, bizim kültürümüzün temel taşlarından birisidir.** Yazdırılmayan ya da yazılmayan tarihi gerçekler âşıkların dizeleri arasında ustaca yer alır.

Âşıklar yüzyıllar boyu halkın duygularını, kendi yaratıcı güç ve yetenekleri oramında dile getirmişlerdir.

Bir dönemde haksızlığın hat safhaya çıkması, düzenin bozulması, yoksulluğun kasıp kavurması üzerine:

Osmanlı toplum düzenini eleştiren âşıkların duygularını, **Âşık Veli**’ye maledilen:

*“Şalvarı şaltak Osmanlı
Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok biçende yok
Yiyende ortak Osmanlı”*

dörtlüğü açıkça gözler önüne sermektedir.

Hüseyin Çırakman da:

*Çırakman’ım halkın ile ezildim
Sanmayın ki kendim için üzüldüm
Haksızlığın eleğinden süzüldüm
Kalbim kötülükle talan olmadı*

ile:

*Çırakman hakkını ara
Bilenlere sora sora
Yılırdır kanayan yara
Sarılrsa da görseyidik*

ve:

*Çıracman gerçekler görülmedikçe
Haksızlık aradan sürülmedikçe
İnsanın hakları verilmedikçe
Aşıklar şiirle taşlamışlar hep*

ya da:

*Olup bitenleri kendi gözüyle
Görür idi Anadolu'm uyansa
Haksıza dur deyip haklıya değer
Verir idi Anadolu'm uyansa*

gibi deyişleriyle haksızlıklar karşısında duygularını dile dökmüştür.

Alevi-Bektaşî âşıklarının tümünde olan Hacı Bektaş öğretisi ile kökleşen âşıklık geleneği Hüseyin Çıracman'da aynı inanç ve tema içinde çağdaş düşünceyle yoğurup sergilemiştir.

1964'te bir derginin düzenlediği şiir yarışmasında 40 âşık arasından 'Bugün Bize Hoş Geldiniz Erenleri' deyişi ile birinci seçilen Çıracman; Bir konuşmasında: "Benim esas üzüldüğüm anlatmak istediğim şu; **1964'de ilk Hacı Bektaş Gecesi** yapıldı. Yenişehir'de bir sinema vardı. Orada '**Bugün Bize Hoş Geldiniz Erenleri**' halk ayakta alkışladı.

Ben orada:

*İyi insan olmak her şeyin başı
Kardeş biliyoruz her vatandaşı
Anmak için pirim Hacı Bektaş
Bugün bize hoş geldiniz erenler*

biçiminde okudum.

Sonra:

*Çıracman vecize söz bırakanlar
Dilimize Türkçe öz bırakanlar
Gerçeğe götüren iz bırakanlar
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

biçimindeki deyişimi seslendirdim.

Ondan sonra:

*On altı Ağustos açıldı dergah
Baştan başa nur oldu bugün
Yaratan Tanrı'nın hikmetine bak
Herkes birbirine yar oldu bugün*

biçiminde bir deyişimi okudum.

Böyle orayı değerlendiren Hacı Bektaş üzerine deyişlerim var ki kaset oldu, plak oldu, çalındı halk dinledi kendim çaldım okudum. Buna rağmen beni programa bile almadılar." biçiminde hayıflanana Hacı Bektaş âşığı Hüseyin Çıracman'ın 500'den fazla şiiri olduğunu; Aşık Hüseyin Çıracman Hayatı ve Deyişleri (1956), Hak Yardımcı Her Kuluna, Sen Devam Et Okuluna (1963), Hoş Geldiniz Erenler (1969), Sesimiz (1973), Halkın Sesi Halk Ozanları (1975), Çorumlu

Halk Ozanları (1992), Ozanca Yaşamak (1999) adlı eserleri olmak üzere pek çok kitabı bulunmaktadır.

Âşık Edebiyatında **-Türkülerin babası- olarak bilinen:**

*Dert ile ölüüm ot ile bitsem
Dostun ocağında yanarak tütsem
Rüzgarla insanlık iline gitsem
Deseler çırakman insan içinde*

biçiminde özgün deyişlerin ustası Çırakman'a, Ruhü şad olsun der, yaşa-
mıyla ilgili bir şiirini sunarım:

*Eğer benim hayatımı sorarsan
Açılmadan solmuş gül gibiyim ben
Merak edip kimliğimi ararsan
Leylanın gezdiği çöl gibiyim ben*

*Ömür geçti bahtım gülü açmıyor
Gönül kuşum ıras gele uçmuyor
Çoktan beri dost kervanim geçmiyor
Dikenler döşenmiş yol gibiyim ben*

*Hiç kimseye kötü gözle bakmadım
Kabe bildim insan kalbi yıkmadım
Irmak gibi çağlayarak akmadım
Sahipsiz bir bataklık göl gibiyim ben*

*Bir zamanlar dost bağına dikildim
Taze fidan iken birden büküldüm
Rüzgar esti tam kökümde söküldüm
Şimdi meyva vermez dal gibiyim ben*

*Dost elini alır idim elime
Güzel adını ezber ettim dilime
Genç yaşında karga kondu gülüme
Bir tek kuruş etmez pul gibiyim ben*

*Çırakman'ım ateş düştü özümde
Düşündükçe yaş geliyor gözümde
Vefasızlık hiç bakmadı yüzümde
Ayaklar altında çul gibiyim ben*

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Abdullah Ercan; *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, Hitit Festivali Komitesi Yayını, Çorum 1991, s. 453-458.
2. Ahmet Özdemir; *Halk Şiirinden Seçmeler*, Bordo ve Siyah Türk Klasikleri, İstanbul 206 X(Ekim), s. 393-394 ve 465-466.
3. Ali Püsküllüoğlu; *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınları: 224, Antoloji Dizisi: 2, Ankara 1975 s., 520-524 ve 528.
4. Asım Bezirci; *Türk Halk Şiiri*, Cilt II, Say Yayınları: 843, İstanbul 1993, s. 216-221.
5. Âşık Hüseyin Çırakman; *Kerbela'da İmam Hüseyin*, Tek sayfalık destan, Nur Matbaası, Ankara 1960.
6. Âşık İhsanî; *Ozan Dolu Anadolu*, May Yayınları, İstanbul 1974, s.69-71.
7. Ayhan Aydın; “*Halk Ozanı Çırakman’la Söyleş,i*” Folklor Edebiyat Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, Mayıs-Haziran 1995, 121-126.
8. Bekir Karadeniz; *1900’den 2000’e Halk Şiiri*, Atılım Üniversitesi Yayınları No: 26, Ankara 2007 (Ekim), s. 132-134.
9. Cemil Yener; *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, Bata Yayınları, İstanbul 1984, s. 230-224.
10. Dr. Mehmet Yardımcı; *Halk Şiiri-Aşk Şiiri-Tekke Şiiri*, Ürün Yayınları, Ankara 1998, s. 224.
11. Emir Kalkan; *XX. Yüzyıl Türk Şairleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 382-384.
12. Hayrettin İvgin; “*Günümüzün Bir Usta Âşığı*”: *Âşık Hüseyin Çırakman*”, Bay Kültür ve Sanat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 11-12-13, Temmuz-Ağustos-Eylül 1995, s. 30-31.
13. Hüseyin Çırakman; *Çorumlu Halk Ozanları*, Alev Yayınları, İstanbul 1992 (Mart), s. 15-20 ve 141-170.
14. Hüseyin Çırakman; *Deyişleriyle Dünün ve Bugünün Halk Ozanları*, Ankara 1993, s. 49-60.
15. Hüseyin Çırakman; *Hoş Geldiniz Erenler*, Sevindik Yayınevi Halk Âşıkları Dizisi: 1, Endüstri Basım ve Yayınevi, İzmir 1969, 32 s.
16. İsmail Özmen; *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Saypa Yayınları, Cilt: 5, Ankara 1990, s. 311-313.
17. M. Sunullah Arısoy; *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi: 3, Ankara 1995, s. 303-304.
18. Ozan Naçarî; *Anadolu Kültürü ve Ozanları*, Fon Matbaası, Ankara 1995 s. 155-158.
19. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin –Prof. Dr. Saim Sakaoğlu; *Türk Saz Şiirleri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*, Akçağ Yayınları:843, Ankara 2007, s. 223-225.
20. Refik Ahmet Sevengil; *Çağımızın Halk Şairleri*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1967, Baha Matbaası, s. 253-259.

21. Sönmez Çırakman; *Sevgiyi Aradım Aşkı Aradım/Halk Ozanı Hüseyin Çırakman*, Çorum-Der Vakfı ve Hitti Dershane'si Yayını. Ankara 2002, 2006 sayfa.

22. Hayrettin İvgin, *Geçmişten Günümüze Sungurlu Halk Şairleri*, Sungurlu Belediye Başkanlığı Yayını, Ankara 2009, s. 165-173.

23.

Hüseyin Çırakman Anısına 9. Uluslararası Halk Ozanları Hacibeğtaş Buluşmasında düzenlenen panelde Mehmet Yardımcı bildirisini okuyor.

Soldan Sağa; Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği Başkanı Mustafa Özcivan, M. Sabri Koz, Mehmet Yardımcı ve Hayrettin İvgin.

30 Haziran-1 Temmuz 2018 tarihlerinde Hacıbektaş'ta düzenlenen Hüseyin Çırakman Panelinde panalistler toplu halde.

ÂŞIK ŞENLİK (1850-1913) GELENEĞİNDE VATAN SEVGİSİ

PATRIOTISM IN THE TRADITION OF AŞIĞ SENLİK (1850-1913)

ВЫРАЖЕНИЕ ЛЮБВИ К РОДИНЕ В ТРАДИЦИОННЫХ ПРАЗДНИКАХ АШУГОВ

Erkan ÇELİK*

ÖZ

Âşık Şenlik yaşarken Doğu Anadolu'nun özellikle Kars ve yöresinin 40 yıl süren (1877-1918) Rus işgal dönemini görmüştür. Ve bu işgale karşı da mücadele etmiştir. Bu işgal 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra gerçekleşmiştir.

Bu yazıda Âşık Şenlik'in o işgal döneminde "93 Koçaklaması" gibi şiirler yazdığı Leçenlik Andon'a karşı "Men Allah'tan Al-Osman'ı İsterem" şiirini söyleyerek Rus idaresi yerine Osmanlı idaresini yeğleyen şiirini nasıl söylediği anlatılmaktadır. Ayrıca Âşık Şenlik'in Müslüman-Türk halkına zulmeden Gümrülü Ermeni Vagarşak Ağa'ya şiirli mektup yazıp gönderdiği de anlatılmakta bu şiir de yazıda verilmektedir.

Ayrıca yazıda, Âşığın çıraları ve onun ardıllarının yazdıkları milli şiirlerden dörtlükler alınarak, bu âşıkların da Âşık Şenlik gibi vatan, millet, bayrak konusundaki hassasiyetleri dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Şenlik, 93 Koçaklaması, Leçenlik Anton, Şenlik geleneği, Vatan Sevgisi.

ABSTRACT

While Ashiq Şenlik was alive, he saw the 40-year (1877-1918) Russian occupation period of Eastern Anatolia, especially Kars and its region. And he also fought against this occupation. This occupation took place after the 1877-1878 Ottoman-Russian War, called the 93 War.

In this article, it is explained how Ashiq Şenlik sang the poem "Men Allah'tan Al-Osman'ı İsterem (I want the Ottoman state from Allah.)" against Leçen-

---

* Balıkesir İl Halk Kütüphanesi. Teknisyen Araştırmacı-Yazar. Balıkesir/TÜRKİYE (erkancelik7536@gmail.com)

lik Andon, for whom he wrote poems such as "93 Koçaklama" (Koçaklama is the subject of folk literature is bravery poetry), during that occupation period, preferring the Ottoman administration to the Russian administration. It is also told that Ashiq Şenlik wrote and sent a poetic letter to Vagarşak Ağa, an Armenian from Gyumri, who persecuted the Muslim-Turkish people, and this poem is also given in the article.

In the article, by taking quatrains from the national poems written by Ashiq's students and his successors, the sensitivities of these ashıqs like Ashiq Şenlik, about homeland, nation and flag are also expressed.

Key Words: Ashiq Şenlik, Koçaklama of 93, Lechenlik Anton, Festival tradition, Patriotism.

Âşıklık geleneği kültür varlığımızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Âşıklar Türk Kültürünün sahalılarında karşımıza çıkan en özel ve parlak sanatçı topluluklarından birisidir. Geçmişten günümüze, günümüzden gelecek yıllara insanlığı aydınlatan âşıklardır. Âşıklar buldukları boyun aynı zamanda kâhini, hekimi, din adamı, bilge ve lider (kahramanı) kişisi idiler. Halkın bağrından kopan ve temsil ettiği toplumun sorunlarını, mesajlarını sazı ve sözüyle anlatır.”

Araştırmacılar daha çok Âşık Şenlik'in âşıklık yönünü eserlerini doğumunu, ölümünü evliliğini ve hikâyelerini incelemeye almışlar. Aslında Âşık Şenlik âşıklığı kadar da bir halk kahramanıdır. Kırk (40) yıllık esaret döneminde (Rus işgali 1877-1878-1918) Halkın sesi olmuştur. Bunun en güzel örneklerini yazdığı ve çekinmeden söylediği koçaklamalarında görülmektedir.

Asırlar boyunca bu topraklarda yediden yetmişe birçok kişi, vatan sevgisiyle dolu yüreğiyle en zor zamanlarda mücadele etme azmine sahip olmuştur. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı İmparatorluğu parçalanmaya çalışılırken yürekleri vatan sevgisiyle dolu kadın, erkek, çocuk, genç ve yaşlı herkes, işgalci devletlere karşı var gücüyle kahramanca direnmiştir. Bunun en somut örneğini 1877-78 yılında Kars ve yöresinin Ruslar tarafından işgali sırasında Çıldır ilçesine bağlı Âşık Şenlik (Suhara- Yakınsu) Köyünde yaşayan Âşık Şenlik'in (1850-1913) sazı ve sözü ile halka önderlik etmesidir.

ÂŞIK ŞENLİK'İN 93 KOÇAKLAMASI

93 Harbi ya da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı; Osmanlı padişahı II. Abdülhamit ve Rus Çarı II. Alexander döneminde yapılmış olan bir Osmanlı-Rus Savaşı'dır.

Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinir. Hem Osmanlı Devleti'nin batı sınırındaki Tuna (Balkan) Cephesi'nde, hem de doğu sınırındaki Kafkas Cephesi'nde savaşılmıştır¹.

Kars ve çevresi 1877-78 (93 Harbi) Osmanlı Rus savaşından sonra, Rusya'nın hâkimiyetine geçti. Halkın "40 yıllık kara günler" dediği yıllarda Çıldır'da yaşamış olan Âşık Şenlik'in söylemiş olduğu koçaklama ve destan türündeki şiirler, halkın millî ve manevi duygularının diri kalmasını, duygu, düşünce ve eylemde birlik, bütünlük içinde olmasını sağlamıştır².

93 Koçaklaması

*Ehli İslam olan işitsin bilsin
Can sağ iken yurt vermen (y)iz düşmana
İsterse Uruset neki var gelsin
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşman*

*Kuşanın kılınca, giyinin donu,
Kavga bulutları sardı her yanı,
Doğdu koç yiğidin şan almak günü,
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşmana.*

*Asker olan bölük bölük bölünür,
Sandız mı ki Kars kalesi alınır!
Boz atlar üstünde kılınc çalınır,
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşmana.*

*Kavga günü namert sapa yer arar,
Er olan göğsünü düşmana gerer,
Cemi ervah bizle meydana girer,
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşmana.*

---

¹ Coşkun, Nizameddin, M <http://cildirmanset.com/kose-yazilari/cildirlinin-93-harbinin-neticesi-ile-imtihan-122.html>

² http://www.tekedergisi.com/Makaleler/1512061399_7g%C3%B6k%C5%9Fen.pdf.
(Cengiz, Gökşen)

*Hele Al-Osman'ın görmemiş zorun,
Din gayreti olan tedarik görün,
At tepin, baş kesin, Kazağ'ı kırın,
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşmana.*

*Ben-Asferdirⁱ bilin Urus'un aslı,
Orman yabanisi, balıkçı nesli,
Hinzır sürüsüne dalıp kurt misli,
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşmana.*

*Şenlik, ne durursuz, atları binin,
Sıyra-kılınc düşman üstüne dönün,
şanı bu Âl-Osman'ın
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşmana.*

HALK KAHRAMANI ÂŞIK ŞENLİK'İN (LEÇENLİK ANDON'A CEVABI)

1877-1878 tarihinde Rus Yönetimini Çıldır ilçesinde temsil eden Rus Leçenlik Andon Karabağ'lı ana dili gibi Türkçe konuşan bir Ermeni idi. Çıldır'da Rus hâkimiyetini tanıtmaya memur edilen Andon bir gün Kohas'ta (Saymalı) Gökçe (Göğçe) Ağanın oğlu İsmail'e düğün (toy) yapar. Köyden birisi köyde düğün yapıldığını Çıldır Leçenliğine (Kaymakam) ihbar yapar. Bunun üzerine akşamüzeri 50 Kazak atlısı ile Gökçe ağanın evini sardırıdıktan sonra içeri girer. Girerken de bir saz sesi duyar. Andon yanında birkaç Kazak askeri ile sesin geldiği otağa girer. Orada bulunan ağalar ve halk hep birden ayağa kalkarlar. Çünkü Andon'u bazı ağalar ve halktan bazıları daha önce görmüştü. Bu sırada Âşık Şenlik'de bir köşeye çekilir. Elinde kılıç belinde tabanca ve arkasında Kazaklar bulunan Andon orada bulunan halka açık bir Türkçeyle "Olanı işitmediniz mi ki bu yerlerden Türkiye gayib oldu. Zurzuna'dan (Çıldır) Kaymakamınız gitdi, onun yerine Leçenlik Andon geldi. Sizlere söylenmedi mi bir yere yığılıp toplantı veya dernek (O tarihlerde halkın bir araya gelip toplantı yapmaları yasaklanmıştı) kurmayacaksınız. Sizde mi çoluk çocuğunuzu kılıçtan geçirip sürgün olmak istiyorsunuz (Halk arasında gider gelmez tabir edilen sürgün yeri Sibiryaya idi.) Orada bulunan ağalar ve halk Andon'un bu sözleri üzerine (korkarlar) ürperirler.

Daha sonra Andon "Burada az önce saz çalan âşık necoldu?" diye sorar. İlkin sazsız sonra Andon'un isteği üzerine sazıyla ortaya çıkan Şenliğe Andon "Âşık sizin Osmanlıyı urus (Rus) buradan çıkardı. Bu kadar askerini kırdı, yesir (esir) etti. Rus çarı şimdi size yol, köprü şehirler yaptırmaya başladı, Sizden ne vergi ne de asker almıyor. (Rus Çarın amacı bazı yatırımlar yapıp Türk halkını Osmanlıdan soğutmaktı) Şimdi doğrusunu söyle bu devletlerin hangisi daha koçaktır. Hangisini daha çok istersin. Bunları bize sazın ile anlat. "Andon'un bilmediği bir şey vardı Âşık Şenlik başının gideceğini bilse dahi doğruyu söylerdi.

Şenliğin bu yönünü çok iyi bilen oradaki halk Şenliğe hiç olmazsa bu sefer çoluk çocuğa acıması için işaret eder. Hatta ev sahibi Şenliğin kulağına eğilip, "Sen

bilirsen Şenlik ne yaparsan yap bu zalim Andon'u bize bulaştırma. Urus için bir şeyler söyle belki bu kâfir merhamete gele. "Sazına düzen veren Âşık Şenlik söze başlar. Her hanasında Andon'un sorduklarına karşılık verir.

Tarih sayfalarına altın harflerle yazılan bu koçaklamasını Andon'a söyler.

"Alır Âşık Şenlik bakalım ne der; yarıya kadar çekilmiş kılıç karşısında?

*Hulus-i kalbimden bilsen fikrimi,
Men Allah'tan Al Osman'ı isderem,
Merhamet sahibi İrahmi Gani,
Nesli Mürsel hükm-i hanı isderem.*

"O ağalar yine amandır Şenlik yanlış söyledin, her halde dilin sürçtü, sene gurban güzelce Neçelliği memnun edecek şeyler söyle, Rusya'yı meth et..."

"Bakalım Baba Şenlik; Rusya Çarlığını nasıl meth edecek? Ne diyecek? Alır sözün ikinci hanesini.

*Süleyman mülkünde berkarar duran.
Muhammet vekili makamı nurân.
Hıfsının ezberi ayet-i Kur'an.
Selavatla ol Süphan'ı isderem.*

Şenliğin kendilerini duymadığını fark eden rıcakâr ağalar; yahu zaten bu Şenlik bizi kırdırmak için uğraşiyor. Hâlimize razı olup sonumuzu bekliyecek, nasıl olsa ilkin Şenliğin kafasını kesecek, belki bize sıra gelinceye kadar Leçenlik yorulur, belki bizim kelleimizi kesmez diye sessiz kalmayı tercih ettiler.

Aldı Baba Şenlik;

*Sultan Hamit Hanım şahlar serveri.
Dilinde selavatı zıkr-i ezberi.
Kaf'tan Kaf'a zır-ı zeminden beri
Hükmetmeye birce onu isderem.*

*Emr-i Hak yedinden çekilmiş kalem,
Varmış bir ettiğim yetişdi belam,
Hükümünde saltanat adline âlem,
Divanında şevket şanı isderem.*

*Gam gündür Şenlik'in gönlünün şadı,
Hiç aklımdan çıkmaz Alosman adı,
Gidifdir dünyanın lezzeti, tadı,
Mahşer günü bir mekânı isderem.*

Bayatısı

Payidar olmaz zalım,

Yiyide neyler ölüm?

İşde boynum sal kılıç,

Doğruyu söyler dilim.

Âşık Şenlik yukarıdaki üç kıtayı da söyleyip, Andon 'un karşısında durdu, Âşık; kılıçla mı, yoksa gülle ile mi öldürüleceğini beklerken...

-Andon şöyle seslenir; bravo Şenlik. Ben biliyorum ki Rusya Çarlığı size gı-zıldan (altın) don giydirse siz Al Osman Devletini isteyeceksiniz. Ama benim elim kılıncın kabzasında ve yarıya kadar kınından çıkarmışım, korkarak deseydin Rusya Çarlığını istiyorum; sana öyle bir kılıç çalacaktım ki bir damla kanın yere damla-mayacaktı, ama sen imanın ve vicdanının sesini dinledin ve öyle cevap verdin. Cüzdanından 500 manat para çıkartıp Âşık Şenliğin sazına takar (takılan para o günün kıymetine göre yüksek bir meblağ) ve dönüp düğün cemaatına der ki! Ey çıldır eşrafi; Âşık Şenliğin hatırına, koymuş olduğum toplantı yasağını bu andan itibaren kaldırıyorum. Ve kendimi bu düğüne davetli sayıyorum. Âşık Şenliğin bulunduğu her Toy meclisine beni de davet ederseniz beni mutlu edersiniz der³.

Andon Âşık Şenlik öldükten sonra özellikle 1918-1920 tarihleri arasında Çıldır ve köylerinde (Kotanlı-Sazlısı vs.) Türkleri vahşice katleden ermeni çeteci-leri organize eden kişidir.

“ Büyük Ermenistan” kurma hayalini gerçekleştirme uğrunda geniş bir şe-kilde çalışan Ermeni Taşnak Komitesi Anadolu’da birçok kiliseleri köy manastırla-rına varıncaya kadar, silah ve cephane deposu haine getirmiş, yer yer çıkartılan isyanlarla komşu Türklerin kırılmasına ve Avrupa devletlerinin Türkiye işlerine karışmasına gayret eylemişti. Diyarbakır, Bitlis Van ve en çok Muş’tan takipten kurtulmak için silahlı çeteler halinde Kars iline kaçıp gelen ihtilalci ve cani Erme-nilere “Kakhdagan-Muhacir) diyen buradaki Ermeniler de teşkilata katılıyor. Can-Fida” adlı fedai çeteleri kurarak köy yollarında ve şehirlerle kasabalarda tenha düşürdükleri Türkleri öldürüyor, soyuyor ve benzeri tecavüzlerde bulunuyorlardı. 1905 Şubat’ında Bakü ve Ekim’de Gence, 1906 Eylül’ünde de Revan, Karabağ ve Kazak (Tiflis-Gence arasında) bölgelerdeki yerli Türklere kavga açarak binlerce-sini şehit etmiş olan ”Can-Fida” lara karşı Pasinler ile Eleşkirt gibi Kars iline kom-şu Erzurum topraklarında “Can- Bizar” teşkilatı kurarak Kars’ta ki yerli Türkleri de buradaki Şehbenderliğimiz ve uyanık yiğit kimseler vasıtası ile tetik tutup silah-lanmaya teşvik ediyordu. İşte bu karşılıklı hazırlıklar sırasında 1910 İlkbaharında Çıldırılı Âşık Şenlik, Gümrü’deki Ermeni Can-Fida teşkilatı başı komite reisine hitapla şu koçaklama destanını söyleyip yazdırarak, bir suretini posta ile “Canfida-larbaşı” olan Gümrü’deki Vağarşak-Ağa’ya ve birçok suretlerini de Kars köylerine yollamıştır.

³ Coşkun, Nizameddin, M <http://cildirmanset.com/kose-yazilari/cildirlinin-93-harbinin-neticesi-ile-imtihani-122.html>

Şenlik'in Müslüman Türk halkına zulüm eden Gümrülü (Ermeni) Varşak Ağa'ya gönderdiği (12-Dörtlük) koçaklama şöyledir:

*“Millet Komitanı Vağarşak Ağa
Yığıpsan başına bir bölük dığa⁴,
Sabreyle başına gör neler gelir
Demek ki onlardan bir hüner gelir*

*Uyma Can- Fida'ya o kahdağana⁵
Ne Bakü'ye benzer ne de Şirvan'a
Bir gün şehrini verer talana
Hazır ol üstüne yüz bin er gelir*

*Sana herze veren “can-fida” puştur
Müslüman deyilen koçoğlu koçtur
Bu “Fund”⁶ un ahiri vallahi boştur
Ey (i) bil ki bu meydan sana zor gelir*

*Şüregel sancağı yalnız kalıptır
Bin beş yüz Çıldırlı hazır gelifdir
Akbaba bu işe müştak oluptur
Geçip baş ü candan ser-be-ser gelir*

*Kazak Borçalı'da dava düzerler
Onlardan cenk günü üstün hazırlar
Teke'ye Türkmen'e kağız yazarlar
Biri bin adama barabar gelir*

*Tel çekerem Lezgi tamam gelirler
Bu cihana hemen tufan sanırlar
Büyük küçük demez kelle alırlar
O zaman başına dünya dar gelir*

*Baku'da oturan bir yüce nişan
Takızâde Zeynel bir Hanoğlu han
Destigir eylesin ol Gani Sübhan
Yanında kulları muhtasar gelir*

*Bir kağız yazmışam Celal-i- Kürd'e
Seksen bin pür silah tamam bir yerde*

---

⁴ Dığa-Ermeni erkek çocuk

⁵ Kahdağana, Ermenice kaçak, göçmen

⁶ Fund-Funt hile-oyun

*O zaman cavap ver merdođlu merde
Yeriyip Kürdisdan külli var gelir*

*Yazmışam Şavşat'a hem Acara 'ya
Geldi Ahıska, Posof bir araya
Camal Bey el koydu bu maceraya
Baş koymuş bu yola ne ki var gelir*

*Al- Osman Devleti Padişahımız
Çektirir kılınca açar rahımız
Evvel Allah, sonra o penahımız
Emreder askere coş- verer geler*

*Vali vilayetten gelir cevabı
Aynalı tüfeğın yoktur hesabı
Onnarın da men olmuşam sebebi
Elli milyon fişenk hem gatar gelir*

*Sığındım Sübhana yardımcım Allah
Dar günde erişir ol Veliyullah
Dinimiz Muhammed el- hamdülillah
Çekip Zülfikar'ı Şir-i ner gelir⁷*

Aynı geleneği Akbaba-Güllübulak'lı Âşık Şenlik'in çırağı Âşık Nesip'in (1870-1944) sözlerinde de görmekteyiz. Âşık Nesip de ustası gibi yöredeki halkı bir arada tutmak için mücadele eder.

Türkiye ile Rusya arasındaki sınırların kesilmesinden sonra sınırın öte tarafında (Akbaba) kalan Türklere Ruslar ve Ermeniler baskı yapar.Bu baskı karşısında Âşık Nesip şöyle der.

“Ağbaba'da hak yitibde,dumandır
Meni boğar bu ayrılık,amandır.
Şura gelmiş burda beter zamandır.
Türkün doğma yeri Kars'a gidelim⁸”...

Âşık Şenlikten beş yaş küçük olan halk kahramanı Kamil Ağa 1855- 1944 (Erdoğan) çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı-Rus savaşlarıyla geçti. Kurtuluş Savaşı yıllarında yörenin ileri gelenleriyle birlikte milis kuvvetlerini Ermeni-Gürcü-Rus kuvvetlerine karşı örgütledi ve savaştı. Düğün bayramlarda Âşık Şenliği dinlemiş ve onunla sürekli ülkenin ve halkın sorunlarını istişare etmiştir. Garbî Kafkas Hükümetinin kuruluş aşamasında büyük görevler yapmıştır.

⁷ Kırzioğlu, Fahrettin, Edebiyatımızda Kars-2 sf, 80-81

⁸ Naile Asker. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.2009 İzmir.C.IX,S.1,Sh.9-14

Milis Kuvvetlerine her türlü destek yaparak çarpışmada komuta görevlerini üstlenmiştir.

Yöresel ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla ilgili şiirleri vardır. Şiirlerinde Allah, Peygamber, vatan sevgisi kahramanlık ve Atatürk konularını işlemiştir. 15 dörtlük olan “Ardahan’ın Kurtuluş Destanı” adlı şiiri şöyledir:

1918 ARDAHAN'IN KURTULUŞU DESTANI

*Cihandaki bunca düvel içinde,
Al -Osman'ın yüce saltanatı var.
Peygamber vekili, öz halifesi,
Tarikatı ulu, aslı, zatı var.*

*Sultan Reşat Hünkâr adı ile gezer,
Enver Paşa, durmaz ihtiyat düzer.
Resul emaneti mülkümüz bezer
Sancağı Şerif' in kerameti var.*

*Urus, Al-Osman' la düştü inada.
Felek malın, mülkün çaldı kanada.
Düştü ihtilale, yandı fenada,
Tarmar gitti bunun bir hikmeti var.*

*Uruslar, Kafkası bırakıp kaçtı.
Yerine Ermeni, Gürcüler geçti.
Al-Osman devleti yetip, cenk açtı.
Bozdu Ermeni 'yi ne kuvveti var.*

*Bin üç yüz otuz dört tarihtir bu an
Kuruldu Batum, Kars, bir de Ardahan
Şad oldu geçmişte ruh-i şehidan
İntikam alındı çok fırsatı var.*

*Çok şad gördüm Ardahan'ın özünü
Elvanlı çiçekli ova, düzünü
Bir daha görmesin kâfir yüzünü
Peygamberin bize şefaati var.*

*Eroğlu askerler cenge çıkarlar.
Düşmanlan vurur, süngü takarlar.
“İnna fetahna” yı her dem okurlar.
Din yolunda gider marifeti var.*

*Kible-i Âleme secde kılarlar.
Dil bilmez Kafir' e karşı dururlar.
Allah, Allah deyip cenge dalarlar
Muhammed adına salâvatı var.*

*Dersaadettedir Eyyübel Ensari
Odur Peygamberin alemdarı
Yetiş ey dört mezhep dört çar-ı yarı
Peygamberin bize şefaati var.*

*Balkan muharebesini kurtardı gözledi
Sırp, Karadağ Romanya'yı düzledi
Peygamberin emaneti bir dedi
Sancağı şerifin kerameti var.*

*Koravelli Kâmil, aşka gelende.
Hakkın ihsanında şükür kılanda.
İnşallah Kafkas' ı biz tam alanda.
Size böyle yeni hikâyesi var*

Âşık Şenlik'in çırağı ve oğlu olan Âşık Kasım "Cumhuriyet"adlı şiirinde canını vatana kurban eder.

*Kasım kurban olsun, bir böyle mülke
Cihan bizim oldu, şad oldu ülke
Hep rahmet deyin, Atamız Türk'e
Canım kurban olsun, koyduğu yurda*

Âşık Şenlik geleneğine mensup günümüz Âşıkların sözlerinde "Vatan" sevgisini sık sık görmekteyiz.

20. yüzyılın güçlü aşıklarından Murat Karahanlı (1922-2003) "Hür Devletimiz Bizim" başlıklı şiirinde şunu söylüyor:

*Aslen müslüman yarandık türklük zatımız bizim
Beş kıtada at oynatmış her kuvvetimiz bizim
Ay yıldızın nakışıyla dalgalanır al bayrak
Her an cihangir olmaya var niyetimiz bizim⁹.*

Âşık Kasım'ın çırağı Âşık İslam Erdener (1920- 1995) bir "Divan" ın da dönlüğü şöyledir:

---

⁹ Yıldız, Günay, Haz. Ay Hayıf Ankara 2003 sf,84

*Vatan bizim bayrak bizim gurbet bizim el bizim
Edep bizim erkân bizim doğru dürüst yol bizim
Edirne'den Ardahan'a bu vatan toprağında
Al bayrağın gölgesinde konuşulan dil bizim*

Âşık Veysel Şahbazoğlu (1924- 1995) ”Türk Ordusu” adlı şiirinde şunu diyor:

*Türk adı sanı dilde dallansın
Orduları Moskova'da sallansın
Kim yan bakar Mehmetçiğe dillensin
Son huzuru bir nişanı alırsın.*

Türk Ordusunun 1974 Kıbrıs hareketinde kazandığı zafer üzerine yazdığı “1974 Kıbrıs Harekati” adlı şiirinde Veysel Şahbazoğlu şöyle sesleniyor:

*Güvenme üç- buçuk kötü uruma
Şanlı Türk el atmış Hint'e Kırım'a
Boynuna taktığın o kızıl arma
Şahlanan atlara nal olur sonra¹⁰*

1971 yılında Almanya'ya işçi olarak giden Âşık Şenlik'in torunu Yılmaz Şenlikoğlu (1939-2019) vatanına olan sevgisini yazdığı şiirinde dile getirir

*Benim bayrağımın ayı yıldızı.
Dünyalara sığmaz Türklüğün özü.
Fazla gağ guğ etme gavurun kazı.
Vatan beni ben vatani özledim.*

Âşık Şenlik geleneğinin en güçlü temsilcisi Âşık Şenlik'in çırağı Merhum Âşık Gülistan Çobanlar'ın (1892- 1972) oğlu Devlet Sanatçısı Âşık Murat Çobanoğlu (1940- 26 Mart 2005) Cumhuriyetin 50.Yılı için yazdığı şiirinde, şunu söylüyor:

*Kadın erkek bu vatani koruduk
Nice nice zaferlere yürüdük.
Yüksek dağlar gibi duman bürüdük.
Yellerine Cumhuriyet yazıldı¹¹.*

Konya âşık bayramında her sene atışma dalında birinci olan yörenin güçlü âşıklarından Merhum Âşık İlhami Demir (1932- 1987) bir şiirindeki dörtlük şudur:

*Göhlerde ses ünümüz var
Al bayrahda ganımız var*

¹⁰ Altınkaynak, Erdoğan, Âşık Veysel Şahbazoğlu(Hayati-sanatı-şiirleri) Ankara 1998, sf,30-35

¹¹ E.Enveri,İ.Özkaya,K.Alın,Âşıklık Geleneği ve Murat Çobanoğlu.Haziran 2011,s,148-149

*Her gün zafer günümüz var
Orduda erler bayramı.*

Aşık Şenlik geleneğinin bir diğer güçlü temsilcisi Devlet sanatçısı Âşık Şeref Taşlıova (1938-2014) “Vurun Evlatlarım” adlı türküsünde şöyle seslenir:

*Kara dağda düşman topu patlıyor
Asker hücum etmiş Kars'ı alıyor
Hırsınan hasımımız çatlıyor
Vurun evlatlarım Allah aşkın*

Âşık Taşlıova bir başka şiirinde “Vatan Derim Bayrak Derim Yurt Derim” adlı şiirinde ise şöyle sesleniyor:

*Yarabbi vatansız eyleme beni
Bayraksız neyleyim canı bedeni
Derlerse kim için verirsin canı
Vatan derim bayrak derim yurt derim.¹²*

İzmir’de ikamet eden Âşık İlhami Demir’in çırağı Âşık Ali Rıza Ezgi” And İçtim”adlı şiirinde şöyle sesleniyor:

*Yetmiş beş yaşına dayandı yaşım
Asırlarca yaşar budur savaşım
Toprağım bedenim vatanım başım
Özüm kimi korumaya and içtim.*

Âşık Murat Çobanoğlu’nun çırağı Âşık Mürsel Sinanoğlu “Türkiyem” adlı şiirinde vatan için şunu söylüyor:

*Ben sana aşığım ey yüce vatan
Sen benim canımsın canan Türkiyem
Emanet eyledi ol şehit yatan
Dünyada en güzel vatan Türkiyem.*

Kars’lı aşığımız Korkmaz İkan bir şiirinde şunu diyor:

*Ay ile yıldızdır bakın nişana
Dedem Âşık Şenlik yazmış destana
Edirne’den Kars’a Sinop’tan Van’a
Korkmaz İkan sana kurbandır vatan.*

---

¹² Âşık Şeref Taşlıova. *Gönül Bahçesi*, Ankara 1990, s,49

Kars'ın Arpaçay ilçesine bağlı Göldalı köyünden Âşık Ömer Dumanoğlu “Vatan Birdir”adlı şiirindeki bir dördlüğü şöyle:

*Her adım başına dökülmüştür kan
Vatana her zaman kurbandır bu can
Dedemiz tarihe yazdırmıştır şan
Şerefle yazılmış şanı silmeyin.*

Çıldır-Damlıca köyünden Âşık Tünay Aksu “Kahramanlık Türküsü” adlı şiirinde duyguları şöyledir:

*Al bayrak üstünde şehit kanımız
Bu Vatan bu millet ordu canımız
Cephede can vermek büyük şanımız
Hedefimizi bulma zamanı geldi.*

1996 yılında Aydın 10.Jandarma Er Eğitim Taburunda düzenlenen Ordulararası “Vatan,Bayrak” konulu yarışmada “Bayrak” adlı şiiri ile birinci olan Âşık İrfan Erdağı şiirinin son dördlüğünde Bayrağımızın hilalini kaşına,yıldızı gözüne benzetmiştir.

*İrfani ilimdir benim bu sözüm
Rehberim kurandı hakikat özüm
Hilali kaşındır,yıldızı gözüm
Süzülsün göklerde hürdü bayrağım.*

20. yüzyılda âşıklık geleneği gücünü muhafaza etti. Âşıklar medeniyet ve teknoloji çerçevesinde seyreden değişikliklere ayak uydurdu. Her devirde olduğu gibi âşıklar toplumun aynası olma özelliğini korudu.

Türk milletinin yüreği vatan sevgisiyle dolu Âşıkları- Ozanları yüz yıl önce-sinde olduğu gibi bugün de vatanını korumak, onu yüceltmek ve milli ruhu diri tutmak için daima sazlarında ve sözlerinde dile getirmekteler Âşık Şenlik'in bıraktığı yerden devam eden ve 20. yüzyıla iz bırakan âşıkları şöyle sıralayabiliriz

Gülistan Çobanlar, Murat Karahanlı, Kasım Şenlikoğlu, Mehmet Hicrani, İslam Erdener, Veysel Şahbazoğlu, Şevki Halıcı, Lütfi Aydın, Yılmaz Şenlikoğlu, İlhami Demir, Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Rüstem Alyansoğlu, Alırıza Ezgi, Sabri Şimşekoğlu, Ensar Şahbazoğlu, Mehmet Oktay, İsrafil Uzunkaya, Tünay Aksu, Ömer Dumanoğlu, Maksut Feryadi, Mürsel Sinan, Günay Yıldız, Korkmaz İkan, Ayhan Şimşekoğlu, Ercan Şimşekoğlu, Yener Yılmazoğlu, Bayram Denizoğlu, Arif Tellioglu, Selehattin Dünder vs.

Âşık Şenlik'in Kars ve çevresinin işgal yıllarında söylediği koçaklama ve destan türündeki hamasi şiirleri, halkı millî ve manevi değerlerine sahip çıkma ve bunlara bağlı olarak yaşama konusunda teşvik etmiştir. Orhun abidelerinde yapılan uyarıda olduğu gibi, düşmanın güler yüzüne, tatlı diline, yumuşak davranışlarına aldanılmamış, işgalden bir an önce kurtulabilmek için toplumun direnme ve müca-

dele ruhunu zinde tutmuştur. Duygu, düşünce ve eylemde birlik sağlamıştır. Halkın hak, hukuk, adalet, özgürlük, din, devlet, vatan, millet vb. duyguları kamçılanmış ve bu vesileyle işgale karşı direnme, mücadele ve bağımsızlık azmi güçlenmiştir.¹³

Sergiyeye Heziyeva “Âşık dinleyicisine temizlik ,doğruluk,mertlik,büyüklere saygı,küçüklere sevgi,düşkünlere,kimsesizlere yardım,misafirperverlik,bilgi ve kültürün önemi,örf,adet ve geleneklere saygı,yurt ve millet sevgisi ve çeşitli fazilet duygusu aşıl原因,düşman karşısında birleşmenin ve yurt savunmasının önemli konularında halkı uyanık olmaya sevk eden kişilerdir” diye yazmaktadır..”¹⁴

Sonuç olarak, Çıldır divanıyla, koşmasıyla ve 93 koçaklamasıyla bir markadır Âşık Şenlik. Türk-İslam toplumunun önemli soyundan gelen, Müslüman ailenin, yurtsever kahraman çocuğudur. Âşık Şenlik dünyaya ünü yayılmış, özgürlük mücadelesi veren, bir halk önderidir. Çıldırın övünç ismi ve bir dava adamıdır. Vatan hasreti toprak sevdalıydı. Kars’ ın, tarihe mal olan ismidir. Halkıyla birlikte hareket eden, halkıyla oturup halkıyla kalkan, halkıyla ağlayıp, halkıyla gülen gönül adamıdır. Âşık Şenlik korkusuz, bir halk kahramanıdır. Hz. Ali efendimiz gibi yürekli, Allah dostudur. Halkına haktan aldığını halk diliyle aktaran, iyi bir öğretmendir. Toplumuna duruşuyla dik durmasını öğreten, yiğit, mert biriydi. Kendi dertlerini bir kenara bırakan, halkının dertlerine ağlayan, zalimlere karşı direnen güçlü bir kişilikti. Kara atıyla, kırık sazıyla kurşun gibi sözülle, Rus’a Ermeni’ye kök söktüren deli yürekti.

---

¹³ http://www.tekedergisi.com/Makaleler/1512061399_7g%C3B6k%C5%9Fen.pdf. (Cengiz,Gökşen)

¹⁴ <http://tdid.ge.edu.tr/files/sergiyeyeheziyeva-10-1.pdf>.29.04.2012

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayının organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özetle; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

-Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft World) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça

ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak (**kulturevreni@gmail.com**) mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin (**www.kulturevreni.com**) sitesinde “makale gönder” menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (**kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and key words
- English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of (www.kulturevreni.com) by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (kulturevreni@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (kulturevreni@gmail.com)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) There will be no royalty payment after the publishment of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и результатов. Аннотация должна заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издании, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

к) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состояться не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице (www.kulturevreni.com) кликая над **“makale gönder”** надписью и заполняя форму **“Makale Gönder Formu”**. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляться по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальным. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет принимается редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.

